CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN DEMOKRATİK DEĞERLERE KARŞI TUTUMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed YILDIRIM

Sivas
Ağustos 2017

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Ana Bilim Dalı

ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNİN DEMOKRATİK DEĞERLERE KARŞI TUTUMLARI

Yüksek Lisans Tezi

Muhammed YILDIRIM

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ziynet BAHADIR

Sivas
Ağustos 2017

KABUL VE ONAY

Üniversite:	**: Cumhuriyet Üniversitesi**
Enstitü	**: Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Ana Bilim Dalı	**: Sosyoloji Ana Bilim Dalı**
Bilim Dalı	**:**
Tezin Başlığı	**: Üniversite Gençliğinin Demokratik Değerlere Karşı Tutumları**
Savunma Tarihi	**: 01.08.2017**
Danışmanı	**: Yrd. Doç. Dr. Ziynet Bahadır**

	Unvanı - Adı Soyadı	**İmza**
Jüri Başkanı	**: Doç. Dr. Ali Esgin**	
Üye	**: Yrd. Doç. Dr. Ziynet Bahadır (Danışman)**	
Üye	**: Yrd. Doç. Dr. Ahmet Mazlum**	

Oy Birliği ☒

Oy Çokluğu ☐

Muhammed Yıldırım tarafından hazırlanan Üniversite Gençliğinin Demokratik Değerlere Karşı Tutumları başlıklı tez, kabul edilmiştir. ../../….

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

Muhammed Yıldırım

01.08.2017

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....i

KISALTMALAR.....v

TABLOLAR LİSTESİ.....vii

ÖZET VE ANAHTAR KELİMELER.....ix

ABSTRACT AND KEYWORDS.....xi

GİRİŞ.....1

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI.....5

1.1. Gençlik Kavramı.....5

1.2. Tutum Kavramı.....7

1.3. Değer Kavramı.....9

2. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ, İŞLEVLERİ, ÖNEMİ VE SINIFLANDIRILMASI.....13

2.1. Değerlerin Özellikleri.....13

2.2. Değerlerin İşlevleri.....16

2.3. Değerlerin Önemi.....18

2.4. Değerlerin Sınıflandırılması.....19

3. DEĞERLERİN AKTARIM SÜRECİ: SOSYALLEŞME.....23

3.1. Sosyalleşme Aracı Olarak Aile.....26

3.2. Sosyalleşme Aracı Olarak Eğitim.....28

3.3. Akran Grupları ve Toplumsal Çevre.....29

3.4. Siyasal Kültür ve Siyasal Sosyalleşme.....30

3.4.1. Siyasal Kültür.....30

3.4.2. Siyasal Sosyalleşme.....34

3.5. Kitle İletişim Araçları ve İnternet (Yeni Medya).....37

4. DEĞERLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....40

4.1. Kurumlar.....40

4.1.1. Değerleri Etkileyen Kurum Olarak Aile.....43

4.1.2. Değerleri Etkileyen Kurum Olarak Eğitim.....44

4.1.3. Din.....45

4.1.4. Siyaset.....50

4.1.5. Ekonomi.....52

4.2. Kültür.....55

4.3. Ahlak.....58

4.4. Normlar.....60

4.5 Küreselleşme.....64

4.6. Tüketim Toplumu, Kitle Kültürü ve Neoliberal Birey.....70

5. Sosyal Sistem, Değerler ve Sosyal Eylem.....75

5.1. Weber'in Anlamacı/Yorumlayıcı Sosyolojisi.....75

5.2. Parsons'ın Yapısal İşlevsel Değer Kuramı.....77

5.3. Sembolik Etkileşimcilik.....79

5.4. Etnometodoloji.....80

5.5. Alışveriş Kuramı.....81

5.6. Bourdieu'nun Eylem Kuramı.....82

5.6.1. Alan ve Habitus.....82

5.6.2. Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Sermaye.....85

6. DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK DEĞERLER.....89

6.1. Demokrasi.....89

6.1.1. Siyasal Bir Sistem Olarak Demokrasi.....89

6.1.2. Kültürel Bir Sistem Olarak Demokrasi.....94

6.2. Demokratik Değerler.....97

6.2.1. Özgürlük.....98

6.2.2. Hoşgörü.....104

6.2.3. Adalet.....107

6.2.4. Eşitlik.....112

6.2.5. Çoğulculuk.....114

6.2.6. Katılımcılık.....117

II. BÖLÜM

UYGULAMA VERİLERİ

1. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....121

1.1 Çalışmanın Konusu.....121

1.2. Çalışmanın Amacı.....121

1.3. Çalışmanın Önemi.....122

1.4. Çalışmanın Evreni, Sınırlılıkları ve Örneklemi.....122

1.5. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler.....123

1.6. Çalışmada Kullanılan Ölçekler.....124

1.7. Çalışmanın Varsayımları.....125

2. BULGULARIN SUNUMU VE YORUMLANMASI.....127

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....153

KAYNAKÇA.....159

EKLER.....169

EK:1 ANKET FORMU.....169

EK:2 ÖZ GEÇMİŞ.....173

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

Akt.: Aktaran

SPSS: Statistical Packages for the Social Sciences

Vb.: Ve benzeri

yy: Yüzyıl

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo.1	Güvenilirlik Analizi	124
Tablo.2	Cinsiyet Durumu	127
Tablo.3	Yaş Durumu	127
Tablo.4	Öğrenim Görülen Fakülte	128
Tablo.5	Yaşanılan Coğrafi Bölge	129
Tablo.6	Yaşanılan Yerleşim Birimi	129
Tablo.7	Anne Eğitim Durumu	130
Tablo.8	Baba Eğitim Durumu	131
Tablo.9	Anne Meslek Durumu	131
Tablo.10	Baba Meslek Durumu	132
Tablo.11	Aile Aylık Gelir Durumu	133
Tablo.12	Cinsiyet-Demokratik Değer İlişkisi	133
Tablo.13	Yaş-Demokratik Değer İlişkisi	135
Tablo.14	Fakülte-Demokratik Değer İlişkisi	137
Tablo.15	Yaşanılan Coğrafi Bölge-Demokratik Değer İlişkisi	141
Tablo.16	Yaşanılan Yerleşim Birimi-Demokratik Değer İlişkisi	142
Tablo.17	Anne Eğitim Durumu-Demokratik Değer İlişkisi	144
Tablo.18	Baba Eğitim Durumu-Demokratik Değer İlişkisi	145
Tablo.19	Anne Mesleği-Demokratik Değer İlişkisi	147
Tablo.20	Baba Mesleği-Demokratik Değer İlişkisi	148
Tablo.21	Aile Aylık Geliri-Demokratik Değer İlişkisi	149

Tablo.22 Korelasyon Analizi 150

ÖZET

Bu çalışmanın amacı üniversite gençliğinin demokratik değerlere karşı tutumlarını ortaya koymak ve buradan hareketle, toplumun demokratikleşme düzeyi hakkında fikir yürütebilmektir. Bu amaç doğrultusunda, alanyazında mevcut olan eserler incelenmiş, incelenen eserler ışığında teorik kısım şekillendirilmiştir. Uygulama kısmında ise anket tekniğine başvurulmuş ve elde edilen veriler, istatistiksel analizlerle yorumlanmıştır.

Çalışma, Cumhuriyet Üniversitesi'ne bağlı fakültelerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde uygulanmıştır. Çalışmada yalnızca özgürlük, hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerleri ele alınmıştır.

Öğrencilerin yaş, cinsiyet, anne-baba eğitim durumu, yaşanılan coğrafi bölge, aile aylık geliri gibi sosyo-demografik özellikleri ile özgürlük, hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık demokratik değerlerine karşı tutumları arasındaki ilişkiler incelenmiştir.

Çalışma, farklı fakültelerdeki öğrencilerin demokratik değerlere karşı tutumlarının farklı olacağı temel varsayımı üzerine kurulmuştur. Çalışmanın alt varsayımları ise öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ile demokratik değerlere karşı tutumları ile ilişkilidir. Bunların dışında bir başka alt varsayım ise demokratik değerlerden birisine karşı olumlu bir tutum sergileyen öğrencilerin, diğer demokratik değerlere karşı da olumlu bir tutum sergileyeceği şeklindedir.

Çalışma sonucunda farklı fakültelerdeki öğrencilerin demokratik değerlerinde anlamlı farklılıklar bulunmuş ve demokratik değerler arasındaki korelasyon olumlu olarak görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Demokrasi, Değer, Tutum.

ABSTRACT

The purpose ıf this study is asserting the attitudes of university students against to democratic values and from this point, expressing the opinion for democratization level of society. Literature is proformed according to this aim and it shpes theoretical part of this study. Questionnaire technique and statistical analyses are used in application study.

Study is applied to Students of Cumhuriyet University. Only independence, toleration, justice, equality, multiplism and participation values are evaluated in study.

The age, gender, parents education level, residen geographical region, monthly house of income and such sociodemographic of students is examined according to approaches independence, toleration, justice, equality, multiplism and participation.

The study is based on the basic assumption that the attitudes of students in different faculties to democratic values will be different. The sub-assumptions of working are related to the socio-demographic characteristics of students and their attitudes towards democratic values. If attitudes towards a democratic value are positive, attitudes towards other democratic values are also positive is another sub-assumption.

As a result of the study, there were significant diffirences in the democratic values of the students in diffirent faculties ant the correlation between the democratic values was determined positively.

Keywords: Youth, Democracy, Value, Attitude.

GİRİŞ

Bir toplum içerisindeki değerler toplamı, o toplumun kültürünü oluşturmaktadır. Dolayısıyla kültür, değerlerle iç içe geçmiştir ve değerlerden bağımsız değildir. Bir toplumsal davranışın, eylemin, iletişimin oluşumunda ilkin değerler etkili olmaktadır. Bir toplum içerisinde egemen olan belli başlı değerler olabileceği gibi, bireyden bireye farklılıklar gösterebilen değerler de olabilmektedir. Çünkü değerler, bireylerin hayata bakışlarının ve kendi kişiliklerinin karışımıyla soyut bir düzeyde varlıklarını sürdürmektedir.

Toplumda yaygın biçimde benimsenmiş değerlere bakılarak o toplumun kültürü hakkında fikir edinilebilir. Dolayısıyla bir toplumda demokrasi kültürünün hangi düzeyde olduğunu öğrenebilmek için, o toplumdaki demokratik değerlerin hangi düzeyde var olduğunu bilmek gerekmektedir.

Değerler, toplumun tarihi sürecinde birikimsel olarak oluşmaktadır ve toplum içerisinde sosyalleşme aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Sosyalleşme süreci ile birlikte birey, içine doğmuş olduğu toplumun değerlerini, normlarını ve bir bütün olarak kültürünü edinmektedir. Bireyin sosyalleşmesine aile, eğitim, toplumsal çevre, akran grupları, kitle iletişim araçları, sivil toplum kuruluşları vb. katkıda bulunmaktadır.

Demokrasi ise bir yaşam tarzıdır ve sosyalleşme sürecinde bir siyasal kültür olarak aktarılmaktadır. Siyasal kültür, bir toplumdaki siyasal sistemle alakalı olan tüm alanlardan oluşmaktadır. Bir bireyin siyasal ilgi, bilgi ve inançlarının tümü onun siyasal kültürünü; bir toplumun siyasal ilgi ve inançlarının tümü de o toplumun siyasal kültürünü yansıtmaktadır.

Nasıl ki kültür, sosyalleşme süreci ile aktarılıyorsa, siyasal kültür de siyasal sosyalleşme süreci ile aktarılmaktadır. Bir toplumda var olan tüm siyasi değerler, normlar, semboller, inançlar, duygu ve düşünceler siyasal sosyalleşme ile toplumun yeni üyelerine kazandırılmaktadır. Böylelikle bir toplum içerisindeki siyasal kültür, kuşaktan kuşağa geçmekte ve varlığını sürebilmektedir.

Sosyalleşme ve onun bir türevi olarak siyasal sosyalleşme süreci, ömür boyu sürebilmektedir. Bireyler öncelikle homojen sayılabilecek bir ortamda, aile içerisinde sosyalleşmektedir. Daha sonra toplumsal yaşama karıştıkça eğitim ve toplumsal çevre gibi sosyalleşme gruplarında kendi ailesinde görmüş olduğu değerlerden farklı değerlerlerle karşılaşmaktadırlar.

Bireyden sosyalleşme sürecinde ailede, eğitim kurumlarında, toplumsal çevrede görüp tanıdığı değerleri kendi içerisinde değerlendirip; bu değerleri içselleştirerek kendi değerlerini oluşturması beklenir. Çünkü insan, diğer canlılardan farklı olarak düşünme, mukayese etme, fikir üretme ve farklı fikirleri kendi iç dünyasında değerlendirerek iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımlarını yapabilme yetisine sahiptir.

Bu noktada üniversiteler oldukça önemlidir. Çünkü üniversite ortamı etnik, dini ve kültürel farklılıkları bünyesinde barındıran heterojen bir yapıdan oluşmaktadır. Üniversiteye gelen gençler, belki de daha önce hiç karşılaşmadığı etnik, dini ve kültürel yapıdan insanlarla karşılaşmakta, onların değerlerini tanımaktadır. Dolayısıyla üniversite dönemindeki gençler, farklı değerleri tanıyarak, kendi değerlerini yeniden sorgulamakta ve kendi değerlerini yeniden üretebilmektedir. Bu bakımdan üniversite gençliğinin değerleri, genel olarak toplumun değerlerinin bir karışımından oluşabilmekte ve toplumun değerlerinin bir aynası olabilmektedir.

Demokrasi, yalnızca bir siyasal sistem değil, aynı zamanda bir kültür, bir yaşam tarzıdır. Demokrasinin siyasal bir sistem olarak varlığını sürdürmesi de uygulanmış olduğu toplumda kültürel düzeyde toplumsal ilişkilere ne kadar yansıyıp yansımadığı ile doğrudan alakalıdır. Dolayısıyla bir toplumda demokrasinin varlığından bahsedebilmek için, o toplumda demokrasi kültürünün hangi düzeyde var olduğunun bilinmesi gerekir.

Demokrasiyi işlevsel kılacak ve yaşatacak olan şey, demokratik değerlerdir. Üniversite gençliğinin demokratik değerlere karşı gösterdikleri tutum, toplum içerisinde demokrasinin işlevselliği hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayabilir.

Demokrasi değerlerinin sıralı bir listesini vermek olanaksızdır. Çünkü demokrasi, farklı zaman ve mekanlarda farklı uygulama biçimlerinde görülmüş ve

farklı işlevlere bürünmüştür. Ancak zaman ve mekan fark etmeksizin demokrasinin olduğu her yerde var olması beklenen birtakım değerler de mevcuttur. Bunlar, özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü, çoğulculuk ve katılımcılık olarak sayılabilir. Dolayısıyla bu çalışmada üniversite gençliğinin özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü, çoğulculuk ve katılımcılık gibi değerlere yönelik tutumları araştırılacak ve buradan hareketle toplumda demokratik kültürün hangi düzeyde var olduğu ve demokrasinin ne kadar işlevsel olduğu hakkında fikir yürütülmeye çalışılacaktır.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1. ÇALIŞMANIN TEMEL KAVRAMLARI

1.1. Gençlik Kavramı

Gençlik dönemi, insan hayatının biyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutu ile önemli bir dönemini içermektedir (Beşirli, 2013:21). Bu bağlamda gençlik kavramı üzerine farklı tanımlamalar mevcuttur.

Öncelikle, biyolojik ve gelişimsel açıdan, genç, sözlük ve ansiklopedilerde yaşı az ilerlemiş ve henüz orta yaşa gelmemiş kimse olarak tanımlanmaktadır. Gençliğin bu tanımı, onun bedensel ve biyolojik yönüne karşılık gelmektedir (Karagöz, 2008:110). Bir başka biyolojik ve gelişimsel tanımlamaya göre ise "gençlik, çocuklukla erişkinlik arasında yer alan, gelişme, ruhsal olgunlaşma ve yaşama hazırlık dönemidir" (Yörükoğlu, 2000:13).

Gençlik, insan hayatının belirli bir yaş aralığını kapsamaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği programları çerçevesinde gençlere yönelik programlar yürütmekte olan Ulusal Ajans, 15-30 yaş grubunu genç kesim olarak nitelendirerek, gençliği daha geniş bir yaş grubu olarak ele almaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Gençlik ve Spor Bakanlığı da benzer şekilde gençliği 14-29 yaş grubu aralığında ele almaktadır (Beşirli, 2013:26). Birleşmiş Milletler ise yaptığı tanımlamayla gençliğin hem biyolojik hem de sosyo-ekonomik yönlerine dikkat çekmiştir. Buna göre genç "15 ile 25 yaşları arasında, öğrenim gören, hayatını kazanmak için çalışmayan ve ayrı bir konutu bulunmayan kişidir" (Akt.:Yörükoğlu, 2000:13-14).

Gençlik kavramının biyolojik-gelişimsel açıdan belirli bir yaş grubu olarak tanımlanmasının yanı sıra sosyolojik olarak da tanımlanması mümkündür. Gençliğe ilişkin sosyolojik tanımlamalarda gençlerin sosyal yapı içindeki fonksiyonları ve toplumsal değişme sürecindeki etkileri değerlendirilmektedir (Beşirli, 2013:26).

Sosyolojik bir tanımlamaya göre, gençlik "belirli bir toplumsal yapı içinde, özgül toplumsal biçimlemenin oluşturduğu ve toplumsal gelişme süreci içerisinde, tarihsel olarak biçimlendirdiği, nesnel bir toplumsal katman" (Armağan, 2004:5) olarak nitelenmektedir. Kocacık'a (1987:4-5) göre, gençlik, "bireyi sosyal olgunluğa hazırlayan bir geçiş dönemi" olarak tarif edilebilir. Bu bağlamda, gençlik döneminde, toplumun sosyo-kültürel yapısını çözümleme ve geleceğe yönelik tahminler yapabilme yetileri kazanılmakta ve buradan hareketle birey, kendisi ve yaşadığı topluma ilişkin değer yargılarını oluşturmaktadır (Alptekin, 2012:79).

Benzer şekilde Akan'a (2007:52) göre de gençlik dönemi, "gençlerin sosyal değerlerinin, tutumlarının ve inançlarının gelişmesinin karmaşık düzeye ulaştığı dönemdir. Birçok değer ve tutumlar çocukluk yıllarında şekillenmesine rağmen, dünya hakkında ileri görüş ve soyut düşüncelerin gelişmesini sağlayan bilişsel ve ahlaki olgunluk evreleri bu dönemdedir". Ancak gençler, yalnızca toplumda var olan değerleri kazanmamakta, aynı zamanda geri dönüşlü olarak değerlerin toplumda yeniden şekillenmesinde aktif bir rol oynamaktadır (Aydın, 2003:129).

Gençliği belirli yaş aralıkları ile tarif etmek mümkündür. Ancak genel olarak gençlik dönemi, çocukluktan çıkılan ve yetişkinliğe erişene dek devam eden bir süreçtir. Ayrıca gençlik; içinde bulunulan sosyo-ekonomik ve gelişimsel durumlara göre çeşitli dönemlere veya alt kategorilere ayrılmaktadır. Bu bağlamda lise gençliği, çalışan gençlik, üniversite gençliği vb. gibi kategorileştirmeler alanyazında mevcuttur.

Üniversite gençliği, gençlik döneminin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Diğer gençlik kategorilerinden farklı olarak üniversite döneminde gençler, farklı kültürlerden bireylerlerle aynı ortamda bulunarak yeni bir sosyalleşme sürecine girmektedirler. Böylelikle bu dönemde gençler, belki de daha önce hiç karşılaşmadığı kültürlerle bir şekilde etkileşim içine girmekte ve dolayısıyla kişilik gelişimini sürdürmekte ve değerler geliştirebilmektedir.

Kısacası gençlik döneminde bireyler, içerisinde yaşadıkları toplumdaki normları, değerleri öğrenmekte ve bir yandan da kendi özgür iradeleriyle toplumsal hayatlarında birer ölçüt olarak kullanacakları değerlerini şekillendirmektedir. Kısacası gençlik döneminde bireyler, içerisinde yaşadıkları toplumdaki normları,

değerleri öğrenmekte ve bir yandan da kendi özgür iradeleriyle toplumsal hayatlarında birer ölçüt olarak kullanacakları değerlerini şekillendirmektedir. Üniversite dönemlerinde bireyler; ailelerinden ve üniversiteye gelmeden önceki toplumsal çevresinden edinmiş oldukları değerlerin yanı sıra, farklı kültürlerle etkileşim halinde olmaları nedeniyle birtakım yeni değerler öğrenmeleri ve tüm hayatı boyunca öğrenmiş olduğu değerleri kendi içerisinde tartışarak, hayata bakışını şekillendirmesi mümkün olabilmektedir.

1.2. Tutum Kavramı

Tutum kavramı, sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji disiplinlerinin oldukça ilgisini çeken bir kavramdır. Dolayısıyla bu kavrama ilişkin farklı yaklaşımlar mevcuttur.

Tutum tanımlamalarında üzerine durulan kavramlar duygu, düşünce ve eğilimlerdir. Bu bağlamda Kasapoğlu'na göre (1992:144) tutum "bireylerin duygu, düşünce ve eğilimlerinin yansıması", Baron ve Byrne'a göre: "oldukça organize olmuş uzun süreli duygu, inanç ve davranış eğilimleri" (Akt.:Cüceloğlu, 1991:521), Kağıtçıbaşı'na göre "bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışların düzenli bir biçimde oluşturan eğilim" (Akt.:Kasapoğlu, 1992:144), Aydın'a (2003:125) göre "davranışsal eğilimler içeren bilgiler, inançlar ve kanaatler bütünü" olarak tanımlanmaktadır.

Cüceloğlu'na göre, (1991:521) tutumun duygu, inanç ve davranışsal eğilimler olarak tanımlanmasının temelinde iki özellik yatmaktadır. Bunlardan ilki, tutumların uzun süreli eğilimleri ifade etmesidir. İkincisi ise, tutumların, bilişsel, duygusal ve davranışsal birimleri içermesidir. "Bilişsel öğe, tutum nesnesine ilişkin inançlardan oluşurken; duygusal öğe, inançlara bağlanmış duygulardan oluşmaktadır. Davranışsal eğilim ise, belirli bir yönde "tepki göstermeye" hazırlıktır" (Alptekin, 2012:27). Benzer şekilde Ülgen'e göre de (1997:88), tutumlar, bilişsel, duygusal ve davranışsal bileşenlerden oluşmaktadır. Birey, bir objeyle ilgili algılarını, duygu, inanç ve değer yargılarına dayanarak değerlendirir ve söz konusu objeye belli bir düzeyde tepki oluşturur. Bireyin oluşturmuş olduğu bu tepki, onun tutumu olarak nitelendirilebilir.

Tutumlar, davranışlar ile oldukça yakından ilgilidir. Bu bağlamda Kışlalı'ya (1992:97) göre tutum, "belirli bir konudaki kanı ve davranışların kaynağını oluşturan, onlar arasındaki bağlantıyı ve bir anlamda tutarlığı sağlayan bir olgu" olarak tanımlanabilir.

Bireyler, belirli bir durum karşısında olumlu veya olumsuz tepkide bulunurlar. Bu açıdan bakıldığında tutumlar, "bireyin herhangi bir konuyu olumlu karşılayıp karşılamamaya ilişkin tutarlı eğilimidir" (Çalışkur, 2010:16). Dolayısıyla bir obje ya da olaya yönelik geliştirilen tutum eğer olumlu ise, onunla ilgili kararları olumlu, eğer olumsuz ise, onunla ilgili kararları olumsuzdur (Ülgen, 1997:88).

Şerif'e göre (1985:112), tutumların bireyin psikolojik yapısındaki örgütlenişini anlamamız için değerlerin araştırılması gerekir. Ona göre, bireyler, tutumlarını, çevresinde var olan değerlere göre belirlemektedir. Bu bağlamda tutum ve değer kavramı birbirleriyle oldukça ilişkili kavramlardır.

Tutum ve değer kavramına ilişkin görüşler incelendiğinde, tutum ve değerlerin birbirinden farklı olup olmadığına dair alanyazında tartışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Tutum-değer ilişkisine yönelik yaklaşımlardan birisi, değerleri tutumların geniş hali olarak görmektedir. Bu görüşün önemli temsilcilerinden olan Allport, tek bir boyut üzerinde birbirini izleyen ve giderek genişleyen noktalar olarak kanı, tutum, ilgi ve en geniş olarak da değer kavramını kullanmaktadır. Allport'a göre, tutumlar, önceden var olan değerlere bağlıdır. Bir diğer yaklaşım ise değerleri, tutumların bir bölümü olarak kabul etmektedir. Bir duruma yönelik tutum, olumlu ya da olumsuz tüm değerlerin ya da amaçların bileşimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Newcomb, Turner ve Converse de değeri tutum kavramının özel bir durumu olarak görmüşler ve değer kavramını sadece informel olarak kullanmışlardır. Campbell ise, her iki kavramı temelde benzer olarak kabul etmiştir. Rokeach'a göre ise, belirli bir obje veya ortam çevresinde çok sayıda inancın örgütlenmesiyle meydana gelen tutum, değerden farklı bir şeydir. O'na göre değer, çok belirli bir tür veya tek bir inancı akla getirir. Rokeach'a göre kişiliğin oluşmasında ve bilişsel sistemde değerler daha merkezi bir yer işgal ederler ve bu nedenle de davranışların olduğu kadar tutumların da belirleyicisidirler. Benzer şekilde Oppenheim da tutumların gerisinde

bir değer sistemin bulunduğunu ve bu sistemin tutumları etkilediğini ileri sürmüştür (Akt.:Kasapoğlu, 1992:144-145).

Tutum ve değer ilişkisine yönelik olarak Dukes, ilk olarak, değerler ve tutumları "uyaran-tepki" şeması olarak görmekte; ikinci olarak, tutumları ve değerleri arzulanabilir olan veya bireysel arzu olarak ele almakta ve son olarak değerleri, tutumlara göre daha genel bulmaktadır. Dukes'in bu tespitini pek çok meslektaşı değerlendirmiştir ve birinci yaklaşımı, sosyal ve bireysel düzeyde bir ayrım olarak; ikinci yaklaşımı arzulanabilirlik ve bireysel olarak arzulanan arasındaki ayrım olarak belirlemişlerdir. Onlara göre üçüncü yaklaşım ise, değerin yalnız bir uyaran olmadığı ancak yönelimlerin altında yatan tutumlarla ilgili, değerlere bilgi sağlayan süreçler olarak karşımıza çıkmaktadır (Çalışkur, 2010:17).

Kısacası tutum; bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutları olan, bireylerin belirli bir durum karşısında göstermiş olduğu tepki olarak karşımıza çıkmaktadır. Tutumların arka planında bilişsel ve duyuşsal boyutlar oluşu, tutumların değerlerle olan ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda bireylerin değerlerinin davranışa yansıması ve somut bir hale gelebilmesi ancak tutumlarla mümkündür.

1.3. Değer Kavramı

Bireyler, toplum içerisinde, toplumdaki diğer bireylerle olan ilişkilerinde, belirli bir olgu karşısında belirli tutum ve davranışlar sergilemektedir. İşte, bireylerin bu tutumlarının ve davranışlarının arka planında, daha önceden edinmiş olduğu birtakım standartlar, inançlar, kıstaslar mevcuttur. Bu standartlar, inançlar, kıstaslar toplamına değer adı verilmektedir.

İnançlardan başlayıp davranışlara uzanan yelpazenin en somut ucunu davranışların, en soyut ucunu ise inançların temsil ettiği söylenebilir. Somuttan soyuta gidildiğinde, davranışları da sırasıyla tutumlar ve değerler izler. Bu hiyerarşide değerler, belli tutum ve davranışları açıklayan bir şemsiye; başka bir deyişle, bireyi belli bir şekilde hissetmeye ve davranmaya yönlendiren doğru-yanlış rehberi olarak görülebilir. Bir örnek vermek gerekirse, dini inançları çok güçlü bir insanın kaderci değerlere sahip olması beklenir. Kaderci bir insanın ise kazalar karşısında daha mütevekkil bir tutum geliştirmesi, bunları önlemek için fâni kulların

elinden çok da bir şey gelmeyeceğini düşünmesi doğaldır. Bu tutumun davranışlara yansıması da kazaya karşı alınabilecek tedbirleri pek önemsememek, kaza sigortasını fazla anlamlı görmemek şeklinde dönüşebilir. Zira inançlardan davranışlara kadar uzanan zincir, alın yazısı karşısında insanoğlunun çaresizliğini vurgulamaktadır. Buna karşılık, kader diye bir şey olmadığına, her insanın kendi kaderini kendisinin yaptığına inanan bir insanın davranışları herhalde daha farklı olacaktır (Esmer, 2002:46).

Değer kavramı, felsefe, antropoloji, sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji vb. davranış bilimlerinin oldukça dikkatini çeken bir kavramdır. Dolayısıyla değer kavramının tanımlanmasında farklı disiplinlerin farklı görüşleri mevcuttur.

Değerler için duygular (Malinowski ve Evans-Pritchard), düşünceler (Kluckhohn ve Murray), genelleşmiş anlamlar (Florence Kluckhohn), bilinç dışı varsayımlar (Homans), çıkar ilişkileri (Radcliffe - Brown) gibi birçok tanımlamalar yapılmıştır. Değerler bazen maddi şeylerle, bazen güdülerle ve bazen de amaçlarla tanımlanmıştır. Değerlerin bilişsel yönü de vardır duygusal yönü de. Değerleri davranışa yönlendiren şey, onların duygusal yönüdür (Akt.:Korkmaz, 2013:53).

En basit anlamıyla değer, bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlıklarıdır (Yaman, 2012:17). Değerler, bireylerin yaşam önceliklerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda değerler "nasıl yaşamak istediğimize dair, genelleştirilmiş ve görece daha dayanıklı ve tutarlı öncelikler" (Zeylan, 2007:1) olarak tanımlanabilir.

Değerler, toplumsal olarak arzu ettiğimiz şeyler hakkında paylaşılan soyut fikirlerdir. Sonuçta değerler bize, iyi-kötü, güzel-çirkin, ahlaki-gayri ahlaki veya arzu edilen ve edilemeyen şeyler hakkında ölçütler sunar (Bozkurt, 2011:93). Buradan hareketle denilebilir ki, değerler, "insanların istenilen hedefler ve sonuçlara dair vardıkları standart yargılardır. Değerler kendimizin ve öteki insanların hayatlarına dair varabileceğimiz yargıların genel ölçütlerini oluşturur. Değerler, davranışlarımıza yön veren kuralları şekillendirir" (Newman, 2013:19).

Değer kavramı, sosyal bilimler alanında ilk defa Znaniecki tarafından 1918'de anılmaya başlamıştır. Değer, Latince "valere" sözcüğünden türetilmiştir ve değerli olmak, güçlü olmak anlamına gelmektedir (Çalışkur, 2010:9). Değer konusundaki ilk

sosyolojik tanım ise, Thomas ve Znaniecki tarafından "Metodolojik Not"ta yapılmıştır. Buna göre değer, "bazı sosyal grupların üyelerinde bulunan ampirik bir içeriğe sahip herhangi bir referans noktası ve eylemin amacına ilişkin bir anlam[dır]" (Akt.:Korkmaz, 2013:53). Buradan hareketle değer kavramının, birey eylemlerinin arka planını oluşturmakta olduğu ve "bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarında birer standart veya ölçü" (Kocacık, 2003:105) olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Kızılçelik ve Erjem'in (1996:128), sosyoloji sözlüğünde ise değerler, "bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, birlik, işleyiş devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen onların ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarını yansıtan genelleştirilmiş temel ahlaksal ilke veya inançlar" olarak tanımlanmaktadır.

Sosyolojide değerler, bireylerin davranışlarının temelini oluşturan standartlar, ölçütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda değerler, "toplumun, kişilerin, kalıpların, amaçların ve diğer sosyokültürel şeylerin önemlerini ölçmeye yarayan ölçütlerdir" (Tezcan, 2012:275) denilebilir. Değerleri, bireyler için bir standartlar ve ölçütler bütünü olarak gören bir başka tanımlamada değerler; "bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılan, toplumun iyiliği ve ihtiyaçlarının karşılanması açısından yararlı görülen ve duygularla yakından ilişkili bulunan iyi, doğru, güzel gibi ölçütler" (Kocacık, 2003:105) olarak tanımlanmaktadır.

Avcı'ya göre (2007:18) "değer, bir toplum içerisinde veya bir inanç ve ideoloji içerisinde veya insanlar arasında kabul edilmiş, benimsenmiş ve yaşatılmakta olan, toplumsal, insani, ideolojik veya ilahi kaynaklı her türlü görüş, düşünüş, davranış, kural ve kıymetlerdir". Williams da değer kavramını tanımlarken değerlerin bireylerin davranışlarındaki standartlar olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre "değerler, bir kültürün üyelerinin neyin iyi veya kötü, neyin istenen veya istenmeyen, neyin güzel veya çirkin olduğunu belirlediği ve paylaştığı standartlardır" (Akt.:Çalışkur, 2010:10).

Değerler, öznelci ve nesnelci bakışa göre de tanımlanabilmektedir. "...iyilik, güzellik, doğruluk gibi değerlerin insandan bağımsız olarak var olduğunu, kişiden kişiye, kültürden kültüre değişmeyen nesnel gerçekliklere karşılık geldiğini savunan görüşe "nesnelci değer" anlayışı adı verilir. Buna karşın, iyilik, doğruluk ve güzellik

gibi değerlerin nesnel bir gerçeklikleri bulunmadığını, kişisel duygulardan, tavır ve gerçeklik yorumlarından başka bir şey olmadığını dile getiren değer görüşüne "öznelci değer" görüşü" (Avcı, 2007:9) denilmektedir.

Özlem, (2010:172-173), öznelci ve nesnelci değer tanımlarını birbirinden ayırmıştır. Öznelci tanımlar, birey ve toplum açısından iki grupta toplanabilir. Birey açısından değer, uğrunda uğraşılması, çaba gösterilmesi, gerçekleştirilmesi gereken; genellikle benimsenen, özenilen, önemsenen, üstün tutulan; nesne, olgu ve olayların kendilerinde bulunmayan, fakat insan tarafından bunlara bireysel ve öznel olarak atfedilen, yükletilen niteliktir. Toplum açısından değer ise; bir sosyal grubun veya toplumun bütününün kendi varlık, birlik, işleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından uygun ve gerekli oldukları kabul edilen, aynı üyelerin ortak duygu, düşünce, amaç ve çıkarlarını yansıtan, genelleştirilmiş ilke ve inançlardır; grupların veya toplumların arzu edileni ve edilmeyeni, beğenileni veya beğenilmeyeni, doğru olanı ve doğru olmayanı belirleyen temel standardı veya standartlarıdır. Öznelci değer tanımlarına koşut olarak, değerlerde şu özellikler ayırt edilmektedir: Değerler, özneyle, onun arzulanan, ilgileri, amaçları, ihtiyaç ve beklentileri ile ilgilidirler ve öznenin şeylere, nesnelere, olgulara yüklediği, atfettiği nitelikler olarak görünürler. Değerler, öznenin teorik değil pratik bir yönelimin ürünüdürler; bu demektir ki, onlar, öznenin şeylere, nesnelere, olgulara sonradan eklediği niteliklerdir. Değerlerin özneden bağımsız bir varlıkları, bir kendilikleri yoktur. Değerler olanı değil, olması gerekeni ifade ederler. Değerler, öznenin ilgi, amaç, arzu ve beklentilerine uygun olanlar, yani olumlu değerler ve uygun olmayanlar yani olumsuz değerler olarak ikiye ayrılırlar. Değerler, öznelliklerinden ötürü özneler arasında hep tartışma konusu olurlar ve bunun sonucunda ortaya hep bir değer relativizmi çıkar. Nesnelci değer tanımlarında ise değerlerin bir gerçekliklerinin bulunduğundan hareket edilir. Bu gerçeklik, ideal, mutlak ve kutsal nitelikte olabilir. Bu demektir ki, değerler öznenin kendilerini hissetmesinden veya bilmesinden bağımsız olarak vardırlar. Nesnelci değer anlayışı içerisinde metafiziksel, mutlakçı erekbilimsel ve tanrıbilimsel anlayışlar ayırt edilebilir.

Değerlerin "nesnelliği" ve" öznelliği" problemi Antik Yunana kadar dayanır. Sokrates'e göre, değerler nesnel bir varlığa sahiptirler; örneğin adalet diye bir şey vardır ve o, insanların duygu ve eğilimlerinden bağımsız olarak ne ise odur. Platon

da aynı düşünceyi savunmaktadır. Platon için her türlü değer, özellikle ahlaki bağımsız ve mutlak doğru veya yanlıştır. Değerlerin öznel olduğunu savunanlar ise gündelik hayattaki deneylerden hareket ederler. Buna göre inançlar, ahlaki doğrular vb. toplumdan topluma, çağdan çağa değişebilir. Bir yerde doğru olan, başka bir yerde yanlış olabilir (Arslan, 2002:111-112).

Değerlerin bireylere toplumsal yaşantılarında çeşitli davranışlara ilişkin ölçütler, tercihler ve standartlar oluşturması, değer tanımlamalarında üzerine en çok vurgu yapılan hususlardır. Buradan hareketle, kapsamlı bir değer tanımlaması oluşturmak gerekirse; değerler, bir toplumun üyelerinin çoğunluğu tarafından kabul edilmiş, toplumun sürekliliğini ve işlerliğini sağlayan, bireylere tutum, davranış ve eylemlerinde iyi-kötü, doğru-yanlış, kabul edilebilir-kabul edilemez gibi ölçütler sunan kurallar ve inançlar bütünüdür.

2. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ İŞLEVLERİ, ÖNEMİ VE SINIFLANDIRILMASI

2.1. Değerlerin Özellikleri

Değerler toplumsal yaşamda oldukça etkilidir. Bireylerin davranışlarını şekillendirmede ve toplumsal ilişkilerin yönünü belirlemede etkili olan değerler konusunda farklı düşünceler mevcuttur. Bu durum, değerlerin özelliklerini de çeşitlendirmektedir.

Rokeach'a göre değerler; bir insanın sahip olduğu değerlerin toplamından görece daha küçüktür; insanların değerleri farklı derecelere sahiptir; sistem içinde örgütlenmiştir; önceki değerlerin bilinmesi, kültürü, toplumu, kurumları ve kişiliğin aslını ortaya koyabilir; değerlerin sonuçları her olguda kendisini gösterir (Akt.:Kasapoğlu, 1992:143). Özgener (2000:174) ise, değerlerin temel özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- Değerler büyük ölçüde kişiseldir, her bir kişinin karar ve tercihlerini ifade eder.

- Değerler aynı zamanda bir insan grubu tarafından ortaklaşa düzenlendiğinden dolayı sosyaldirler.
- Değerler seçiciliğin ürünü olup, bireyden bireye, toplumdan topluma, organizasyondan organizasyona farklılık gösterir.
- Değerler nesilden nesile aktarılan deneyimlerin bir ürünüdür. Belli bir zaman dilimi içinde süreklilik gösterirler.
- Değerler değişebilir ve değişirler. Onlar bireyleri bir arada tutan, istikrarı sağlayan sosyal bir dokudur ve nispeten kişiliğin statik bileşenlerindendir.
- Değerler büyük ölçüde toplumda insanoğlunun gerçekleştirdiği ve gerçekleştirmek istediği rolüyle ilişkilidir.

Böylelikle Özgener, değerlerin kişisel ve sosyal boyutlarına, değişebilirliğine, kuşaktan kuşağa aktarılabilirliğine vurgu yapmaktadır. Gökçe ise daha kapsamlı olarak değerlerin, birey davranışları için bir standart ve ölçütler oluşuna, değerlerin kültürü yönlendirmesine, kuşaktan kuşağa aktarılmasına değinmiştir. Ona göre;

- "Sosyal değer, temel seçici oryantasyonun standardıdır. Yani bu bağlamda değer(ler) bilinçli ve amaçlı davranışın genel ölçütüdür. Bu bakımdan değer, sosyal eylemde bulunan bir kişinin sosyal olarak kabullenebilen olgu ve istekleri için temel atıf noktası görevini görmektedir.
- Değer(ler) kültürel olarak şekillendirilmiştir ve aynı zamanda kültür üzerinde de yönlendirici olarak etki etmektedir. Bu bakımdan değerler, belli bir kültürün gelişme süreci içinde şekil almaktadır. Bu da genel olarak sembol, moral ve estetik normlar, davranış şekilleri olarak belirginleşir. Bu açıdan değerler kültürün esasını oluşturmaktadır
- Değerler, insanlarla özdeşleşmiştir. Yani sosyalleşme sürecinde değerler kişiler tarafından öğrenilmekte ve üstlenilmektedir. Kısaca, kişinin şahsiyet yapısına entegre olmaktadır. Bunun doğal bir sonucu olarak değerler kişinin şahsiyetinin bir parçası olarak görülmektedir.

- Değerler, sosyal bir boyuta sahiptirler. Yani değerler hem zihinsel (arzu ve eylem boyutunu belirten) hem de hissi-duygusal yönünü belirten ifadelerdir" (Akt.:Özensel, 2003:230-231).

Schwartz ve Bilsky ise, çeşitli kuramcıların değerlerle ilgili görüşlerini incelemiş ve sonrasında alanyazında ortak gördükleri değer özelliklerini belirlemişlerdir. Onlara göre, birinci olarak değerler inançtır ve sadece fikir niteliği taşımazlar, duygularla bağlantılıdırlar, etkinlik kazandıklarında da duygularla iç içe geçerler. İkinci olarak değerler amaçtır ve bireyin bu amaca ulaşmada yararlandığı davranışlarla ilişkilidir. Üçüncü olarak değerler eylem ve durumların üzerindedirler. Dördüncü olarak değerler, davranışların ve olayların seçilmesi, değiştirilmesi ve yönlendirilmesinde birer standart olarak karşımıza çıkar. Beşinci olarak, değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar (Akt.:Çalışkur, 2010:13-14).

Değerlerin en önemli özelliklerinden birisi de, insan ömründen uzun olmasıdır. Şerif (1985:10), bu özelliği şöyle anlatmaktadır: "Kişi öldüğü zaman toplumsal değerler ölmez. Grubun diğer üyeleri onlara ait ortak değerleri yaşatmaya devam ederler. Değerler esneklikten yoksun birtakım varlıklar olmamalarına rağmen, çok yerleşik bazı değerler insanlarda kuşaklar boyunca varlıklarını sürdürürler".

Değerler, grubun geçmişinde geçici bir yeri olan bireylerin ilişkilerinin ürünüdür, ama bir kez oluştuktan sonra bu veya şu bireyin mülkü olmaktan çıkarlar. Ölçütleştirilmiş durağanlıklar olarak, değerler sosyolojik gerçekliklerdir. Doğal olarak, değerler ataletlerine rağmen dogmalara neden olan koşullar yol olduktan sonra değişmeye ve yerlerini başkalarına bırakmaya gebedirler (Şerif, 1985:112). Dolayısıyla değerlerin bir diğer özelliği de değişebilir olmalarıdır. Değerler, bir toplumda tarihsel süreç içerisinde değişebileceği gibi, toplumdan topluma, kültürden kültüre göre de değişebilmektedir.

Değerler, bireylere toplumsal davranışlarında ölçütler ve standartlar sunmaktadır. Bu ölçüt ve standartlar, toplumdan topluma, zamandan zamana değişebilmektedir. Her toplumun kendisine özgü bir kültürel yapısı ve değer sistemi vardır. Toplum bu kültürel yapıyı ve değerler sistemini sosyalleşme süreci ile kuşaktan kuşağa aktarmaktadır. Toplumda yerleşiklik kazanan bu sistem, toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilmiş ve içselleştirilmiştir. Bu yüzden de değerler

toplum içerisinde ciddiye alınmakta ve davranışlara yansıtılmaktadır. Değerlerin aynı zamanda bireysel boyutu da vardır. Değerler toplumdan topluma değişebildiği gibi bireyden bireye de değişebilmektedir. Kısacası değerler, bir inanç, amaç, davranış biçimi, ölçüt, tercih, farklı önem derecelerine sahip olabilen, kuşaktan kuşağa, toplumdan topluma ve bireyden bireye değişebilir olarak görülmektedir.

2.2. Değerlerin İşlevleri

Değerlerin sahip olduğu özellikler, aynı zamanda işlevlerini de belirlemektedir. Dolayısıyla değerlerin işlevleri, değerlerin özellikleriyle oldukça bağlantılıdır.

Değerler; bireyin toplumsal konumunu belirlemekte, toplumda olması gereken düşünce ve davranış kalıplarını oluşturmakta, bireylerin toplumsal ilişkilerdeki rolünün belirlenmesinde ve toplumsal kontrolü sağlamada işlev görmektedir. Bu bağlamda, Fichter, değerlerin toplumsal ilişkilerde bireylere sunmuş olduğu katkılardan ve genel olarak topluma kazandırdığı işlevsellikten hareketle değerlerin genel işlevlerini şöyle sıralamaktadır:

- "Değerler, kişilerin ve birlikteliklerin sosyal değerinin yargılanmasında hazır birer araç olarak kullanılır. Tabakalaşma sistemini mümkün kılar. Bireyin çevresindekilerin gözünde nerede durduğunu bilmesine yardım eder.
- Değerler, kişilerin dikkatini istenilir, yararlı ve önemli olarak görülen maddi kültür nesneleri üzerinde odaklar. Bu değerli nesne, her zaman birey veya grup içinde en iyi olmayabilir. Fakat o nesne için çaba gösterilmesine yol açtığı da bir gerçektir.
- Her toplumdaki ideal düşünme ve davranma yollarına, değerler tarafından işaret edilir. Sosyal olarak kabul edilebilir davranışın adeta şemasını çizerler. Böylece kişiler de hareket ve düşüncelerini en iyi hangi yolda gösterebileceklerini kavrayabilirler.
- Değerler, kişilerin sosyal rollerini seçmesinde ve gerçekleştirmesinde rehberlik ederler. İlgi yaratırlar, cesaret verirler. Böylelikle de

kişilerde çeşitli rollerin gerekliliklerinin ve beklentilerinin bir takım değerli hedefler doğrultusunda işlemekte olduğunu kavramış olurlar.

- Değerler, sosyal kontrol ve baskının araçlarıdır. Kişileri törelere uymaya yöneltir, doğru şeyleri yapmaya yüreklendirir. Değerler ayrıca onaylanmayan davranışları engeller, yasaklanmış örüntülerin neler olduğuna işaret eder ve sosyal ihlallerden kaynaklanan utanma ve suçluluk duygularının kolayca anlaşılabilmesini sağlar.
- Değerler, dayanışma araçları olarak da işlevde bulunurlar. Sosyal bilimlerin aksiyomlarından biri de, grupların yüksek düzeyde bazı değerlerin paylaşılması amacıyla buluştuğudur. Kişiler aynı değeri güden kişilere doğru çekimlenirler. Ortak değerler sosyal dayanışmayı yaratan ve sürekli kılan en önemli faktörlerden biridir" (Akt.:Özensel, 2003:231-232).

Değerler, bireylere toplum içerisindeki davranışlarında belirli ölçütler sunarak, bireylerin davranışlarının yönünü belirlemektedir. Dolayısıyla denilebilir ki değerler, "bireylerin yaşamına yön vermekte, bireylerin kritik durum ve olaylardaki tercihlerini göstermekte, hangi davranışların iyi, doğru, arzulanan ya da istendik olduğunu belirtmekte, davranışlarını yönlendirmekte, kararlarına kılavuzluk etmektedir" (Yılmaz, 2011:299). Bu açıdan bakıldığında, değerlerin önemli bir işlevi, toplumsal yaşantıda birey davranışlarını büyük ölçüde şekillendirmeleri ve bireylere birer ölçüt sunmasıdır. Böylelikle değerler, "bireyin işbirliği düzeyini, seçici algısını ve bilgiyi yorumlama gücünü etkiler, vizyon alanını belirler, alternatifler arasından seçim yapmasında, karar vermesinde, problem ve çatışmaları çözümlemesinde temel bir araç olarak rol oynar. Konuya bu açıdan bakıldığında değerlerin, tutum ve davranışları belirlemek yanında, insanların sahip oldukları tutum ve davranışların şekillendirmek/yönlendirmek gibi önemli işlevler yüklendikleri de söylenebilir" (Balay ve Kaya, 2014:9).

Kluckhohn'a göre, değerler, bireye ait ayırıcı veya grup karakteristiği sunar ve makbul olan kullanışı kalıpların, ortalamanın ve aksiyonun seçimini etkiler. O'na göre değerlerin faaliyetleri çeşitli ve çoktur. Değerler, standartlar olarak, pek çok yol arasında tercih yapmada, neyin arzulanabilir ve neyin arzulanamaz olduğu hususunda bireylere kılavuzluk eder. Kluckhohn, değerlerin bu işlevinin yanı sıra, değeri birey

ilişkilerini ve bireyin çevresini etkileyen bir kavram olarak görür. Böylece de değerleri, soyut olmaktan çıkarıp somut hale getirir (Akt.:Çalışkur, 2010:12).

Özetle değerlerin toplumsal yaşamda oldukça işlevsel olduğu söylenebilir. Bu işlevsellik hem bireysel açıdan hem de toplumsal açıdan kendisini göstermektedir. Bireysel açıdan, değerler, bireylerin belirli bir durum karşısındaki tutum ve davranışlarında onlara birer tercih sunmakta, toplumdaki mevcut kültür ile paralel olarak bireylere iyi-kötü, doğru-yanlış vb. ayrımları yapmalarında yardımcı olmakta, bireylerin kendilerini ifade etmelerinde onlara yardımcı olmaktadır. Değerlerin bireyler üzerindeki bu işlevleri, aynı zamanda toplum için de geçerlidir ve bu sayede toplumsal düzen ve kontrol sağlanmaktadır.

2.3. Değerlerin Önemi

Değerlerin toplumsal ilişkilerde bireylere birtakım davranış ölçütleri sunması, birey davranışlarının yönünü belirlemesi gibi işlevleri, toplumsal hayat içerisinde değerlerin önemini de beraberinde getirmektedir.

Değerler, bir kültürü diğerinden ayıran ve belirli sınırlılıklar içerisinde yaşamını sürdüren bireylerin parçalanmasını engelleyen, birlikteliğin olmasını sağlayan pekiştirici ve kaynaştırıcı unsurlardır. Değerlerler, bireylerin toplumsal hayat içerisindeki hareket tarzlarını belirleyen normlardır ve sosyal ilişkilerin gelişmesinde, ayrımların önlenmesinde aktif rol oynarlar. Dolayısıyla değerler, kişilerin ve toplumların anlaşılmasında önemli bir paya sahiptir (Avcı, 2007:21).

Değerler, bireyin yaşantısına ve varlığına anlam katmaktadır. Birey hiç farkında olmasa bile değerlerden etkilenmekte, değerleri için yaşamaktadır (Atabek, 2011:28). Toplumsal hayat değerler olmadan imkânsızdır. Toplumsal sistem, grup amaçları ve değerleri olmaksızın işlemez (Özensel, 2003:230).

Toplumsal sistemlerin dengeyi nasıl koruduğunu ve nasıl yeniden denge kurduğunu çözümlemek isteyen işlevselci sosyologlar da, bu çözümlemede asıl kavram olarak paylaşılmakta olan değerleri ve arzu edilenlerle ilgili genel olarak kabul edilen standartları kullanmayı öngörmektedirler (Avcı, 2007:13). Dolayısıyla değerler, sosyolojik analiz için toplumsal sistemlerin nasıl işlediğini göstermesi bakımından ayrıca bir önem kazanmaktadır.

Değerlerin, bir toplum için önemini en iyi betimleyen çalışmalardan birisi Durkheim'in "İntihar" çalışmasıdır. Durkheim, bu çalışmasında anomi dönemlerinde intihar oranlarında bir artış yaşandığını gözlemlemektedir. Anomi dönemleri, genellikle toplumsal değerler konusunda bir karmaşa, boşluk olduğu dönemlerdir. Değerler, simgesel olarak bireylerin toplumda tutunacakları kulplar ve toplumsal yapıyı ayakta tutan direkler olarak vazife görmektedir (Özensel, 2003:221-222).

Değerler, toplumsal sistemin sağlıklı işleyişini sağlamakta, toplumsal kontrol mekanizmasının temelini oluşturmakta ve bireylerin davranışlarının arka planını oluşturmaktadır. Dolayısıyla değerler, toplumsal sistemlerin sürdürülmesi için ve ayrıca toplumsal sorunların belirlenmesi, toplumsal ilişkilerin niteliğinin ortaya konulması vb. sosyolojik analizler için oldukça önemlidir.

2.4. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerlerin sınıflandırılmasında alanyazında birçok farklı görüş mevcuttur. Bu bağlamda değerler; biçimleri, içerikleri, nitelikleri, etki alanları vb. birçok açıdan sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur.

Değerlere yönelik sınıflamalarda, bireyin tüm yaşamını içine alan, aile, vatan, din ve çalışma gibi olgular dikkate alınmıştır. Rokeach, Maslow, Allport, Lindsey, Knokx ve Graves değerlerle ilgili sınıflamalarını bu olgulara dayandırarak oluşturmuştur ve bu alanda yapılan hemen hemen tüm çalışmalarda referans olarak gösterilmişlerdir (Avcı, 2007:5).

Felsefe sözlüğünde değerler; biçimsel ve içeriksel açıdan sınıflandırılmaktadır. Biçimsel olarak; olumlu ve olumsuz, göreli ve salt, öznel ve nesnel değerlerdir. İçerik bakımından ise nesne değerleri (hoş, yararlı, kullanışlı), mantıksal değerler (doğru), ahlaksal değerler (iyi) ve son olarak sanat değerleridir (Akarsu, 1998:49).

Değerler konusundaki en önemli sınıflamalardan birisi Schwartz'a aittir. Schwartz, değerleri biçimsel, niteliksel, içerik ve işlevleri açısından sınıflandırmıştır. Buna göre:

- "***Güç***: Toplumsal konum, insanlar ve kaynaklar üzerinde denetim gücü; sosyal güç sahibi olmak, otorite sahibi olmak, zengin olmak, insanlar tarafından benimsenmek değerlerine karşılık gelir.
- ***Başarı***: Toplumsal standartları temel alan kişisel başarı yönelimi; başarılı olmak, yetkin olmak, hırslı olmak, sözü geçen biri olmak, zeki olmak değerlerine karşılık gelir.
- ***Hazcılık***: Bireysel zevke ve hazza yönelim; zevk ve hayattan tat almak değerlerini ifade eder.
- ***Uyarılım***: Heyecan ve yenilik arayışı; cesur olmak, değişken bir hayat yaşamak, heyecanlı bir yaşantıya sahip olmak değerlerini ifade eder.
- ***Özyönelim***: Düşünce ve eylemde bağımsızlık yaratıcı olmak, merak duyabilmek, özgür olmak, kendi amaçlarını seçebilmek, bağımsız olmak değerlerine karşılık gelir.
- ***Evrenselcilik***: Anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanları ve doğanın iyiliğini gözetmek; açık fikirli olmak, erdemli olmak, toplumsal adalet, eşitlik, dünyada barış arzusu, güzelliklerle dolu bir dünya, çevreyi korumak, iç uyum değerlerini ifade eder.
- ***İyilikseverlik***: Kişinin yakın olduğu kişilerin iyiliğini gözetme ve geliştirme; yardımsever olmak, dürüst olmak, bağışlayıcı olmak, sadık olmak, sorumluluk sahibi olmak, gerçek arkadaşlık, olgun sevgi, maneviyat, anlamlı bir hayat değerlerini ifade eder.
- ***Geleneksellik***: Kültürel veya dinsel töre ve fikirlere saygı ve bağlılık; alçakgönüllü olmak, dindar olmak, geleneklere bağlılık, ılımlı olmak değerlerine karşılık gelir.
- ***Uyma***: Başkalarına zarar verebilecek ve toplumsal beklentilere aykırı olabilecek dürtü ve eylemlerin sınırlanması: kibarlık, itaatkar olmak, anne-babaya, yaşlılara değer vermek, kendini denetleyebilmek değerlerini ifade eder.
- ***Güvenlik***: Toplumun, varolan ilişkilerin ve kişinin kendisinin huzuru ve sürekliliği; ulusal güvenlik, temiz olmak, aile güvenliği değerlerine karşılık gelir" (Akt.:Çalışkur, 2010:19-20).

Afşar Timuçin ise değerleri yarar ve yüce değerler olarak ikiye ayırmıştır. Onun için yarar değerleri öne geçtiğinde yüce değerler geriye itilir, yüce değerler öne geçtiğinde ise yarar değerleri gerilerde kalır. Timuçin, yarar değerleri, insanın yaşamını uygun koşullarda sürdürmesini sağlayan değerler olarak tanımlar. Bunların neredeyse tümü biyolojik gereksinimlerin karşılanmasıyla ilgilidir ki, örneğin; "Su içmezsem ölürüm, iyi beslenmezsem sağlığımı yitiririm" gibi. Yarar değerleri bireyi içgüdüsel varlığın hemen eşiğinde karşılarlar. Onlar yarar sağladıkları oranda öne arz etmektedirler. Onların aşırı varlığı ise birey için zarar vericidir ve git gide bireyi bir maddesel dünyanın kuşatımı altında bırakır, gereksinimler varlığına indirger. Çünkü insanın yaşamsal gereksinimleri sınırlıdır. Dolayısıyla, insan yaşamı için önemli olan yarar değerlerinin belli bir ölçülülükte etkin kılınması gerekir (Akt.:Avcı, 2007:27).

Değerler, ölçeğine göre bireysel değerler ve grup ölçekli değerler olarak da sınıflandırılmıştır. Buna göre grup ölçekli değerler, grup yapısının bir parçasıdır. Grup içerisindeki kurallar ve normlar, grubun değerlerini teşkil etmektedir. Paylaşılan değerler, grup dinamiğinin özünü oluşturur ve grubun içsel bağlılığını kuvvetlendirir. Örneğin, bir sporcunun ve bilim adamının grup değerleri farklıdır. Bir sporcu için fair play önemli bir grup değeri olarak karşımıza çıkabilirken, bir bilim adamı için özgür araştırma bir grup değeri olabilmektedir. Grup ölçekli değerler, bireylere birtakım ölçütler sunar ve bireyler, hayatlarını bu ölçütler aracılığı ile devam ettirir (Özensel, 2003:230). Dolayısıyla grup ölçekli değerler, bireysel değerleri de belirleyebilmektedir.

Morris değerleri üç başlık altında toplamaktadır. Bunlar faal, kavranmış ve amaç değerlerdir.""*Faal değerler*", bireysel değerleri etkiler ve insanın isteklerini yansıtır-ki bu değer türü eğilimsel anlama işaret eder. "*Kavranmış değerler*", toplumun arzulanabilir olarak kabul ettiği davranış kavramlarının kültürel olarak paylaşılmasını yansıtır. Bu değer türü normatif anlama yöneliktir. "*Amaç değerler*" ise bireysel tercihlerden ve normatif standartlardan bağımsız olarak, bir konu veya olaya yüklenen anlamla nitelendirilir; bu değer ekonomik anlama karşılık gelmektedir" (Akt.:Çalışkur, 2010:10).

Atabek (2011:31), değerleri; kişilik, işlev, ait olma, saygınlık ve statü değerleri olarak belirlemiştir. Kişilik değerleri, nasıl bir insan olduğumuza ilişkin

değerlerdir. İşlev değerleri, ne yaptığımıza ve neye yaradığımıza ilişkin değerlerdir. Ait olma değerleri, neye ve kime ait olduğumuzla ilgilidir. Saygınlık değerleri, bir toplumun ortak değer sisteminden gelen güvenilirlik, dürüstlük vb. değerlerdir. Son olarak statü değerleri ise, toplumdaki yerimizle bağlantılı olan değerlerdir.

Scheler ise değerleri birkaç açıdan sınıflandırmıştır. O önce, tüm değerleri sevgi ve nefrete bağlı olarak olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayırır. Sonrasında ise Scheler'in değer hiyerarşisinde dört ana grup değer bulunur. Bunlar:

- "***Dirimsel (vital) değerler:*** Olmazsa olmaz değerler dirimsel değerlerdir. Örneğin, hava, ışık, su, insanlar için sadece birer fiziksel nesne değildirler; aynı zamanda değer taşıyan nesnelerdir ve onlara ilişkin değerlerimiz nesne değerleri olarak adlandırılırlar. Bunun gibi, soluk almak, duymak, işitmek vb. fiziksel edimler olmakla kalmazlar, aynı zamanda değer taşırlar, değerlidirler.
- ***Duygusal (emotional) değerler:*** İnsanların nesneleri hoş, hoş olmayan (nahoş); yararlı, zararlı; soylu, bayağı vb. bulmasından kaynaklanan değerlerdir.
- ***Tinsel (geistige) değerler:*** Genellikle toplumsal/kültürel ortamda ortaya çıkan bu değerler, kendi içlerinde üç alt gruba ayrılırlar:
    - *Estetik değerler* (güzel, çirkin, yüce vb.)
    - *Adalet değerleri* (haklılık, haksızlık, sosyal ve ekonomik eşitlik vb.)
    - *Salt bilgi değerleri* (felsefenin konusu olan ve felsefede gerçekleşen değerler: hakikat)"
- ***Mutlak Değerler:*** İlk üç gruptaki değerlerin hepsinin doğrudan veya dolaylı olarak nesnelere ilişkin olmalarına karşılık, mutlak değerlerin nesnelerle hiçbir ilişkisi yoktur. (kutsal, kutsal olmayan, iman, kendini adama vb.)" (Akt.:Özlem, 2010:91-92).

Bireyler için bazı değerler daha üstün tutulmakta ve önemli görülmektedir. Bu durum onlar için bir değer hiyerarşisini beraberinde getirmektedir. Her birey, söz gelimi estetik değerleri kendisi için bir yüce değer olarak görmemektedir. Onun değer hiyerarşisinde en tepede dini değerler olabilmektedir. Dolayısıyla da değerlerin

belirli bir sınıflamaya tabi tutulması gerekmektedir. Değerler, hiyerarşik bir şekilde, biçimsel, içeriksel, işlevsel vb. açılardan çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Sosyolojik açıdan bakıldığında ise değerlerin genellikle ekonomik, dini, kültürel, politik, estetik ve toplumsal yönlerine dikkat çekildiği ve bu alanlara göre sınıflandırıldığı görülmektedir.

3. DEĞERLERİN AKTARIM SÜRECİ: SOSYALLEŞME

Değerlerin bir toplum içerisinde devamlılığının sağlanması için yeni nesillere aktarılması gerekmektedir. Değerlerin yeni nesillere aktarılması ise, sosyalleşme (toplumsallaşma) süreci ile gerçekleştirilir.

Sosyalleşme süreci, toplum içerisindeki değerlerin toplumun yeni bireylerine aktarılmasını sağlayarak, onların içinde bulundukları toplumsal hayata katılımını sağlamaktadır. Bu bakımdan sosyalleşme, en basit haliyle "çocuğun eğitimi" (Tezcan, 1999:39) demektir. Başka bir ifadeyle, sosyalleşme, "bireyin *toplumun kültürünü öğrenme ve içselleştirme* sürecidir" (Bozkurt, 2011:111). Böylelikle birey, içine doğmuş olduğu toplumun kültürünü, değerlerini ve davranış kalıplarını sosyalleşme süreciyle öğrenmektedir.

Sosyalleşmeyi öğrenme süreci olarak ele alan bir diğer isim ise Özkalp'tir. Ona (1987:73) göre sosyalleşme, "insanın kendine uygun insanca davranışları öğrenmesi süreci" olarak tanımlanabilir. Sosyalleşme süreciyle birlikte birey, yalnızca toplumun kültürünü öğrenmekle kalmamakta, aynı zamanda içinde yaşadığı topluma ait olmaya başlamaktadır.

"Doğduğunda sadece biyolojik bir varlık olan bireyin, toplumun kurallarını, uygulamalarını, değerlerini, bilgilerini öğrenmesi, öğrendiklerine uygun davranma becerileri elde etmesi ve böylece de toplumsal bir varlık haline gelmesi süreci" (Kocacık, 2003:110) sosyalleşme olarak betimlenebilir. Benzer bir tanımda; İçli'ye (2002:91) göre sosyalleşme "bireyin toplumun kurallarını, değerlerini tutum ve davranışlarını, uygulamalarını öğrenmesi, öğrendiklerine uygun davranması ve böylece toplum içinde bir kişilik, benlik kazanması süreci" olarak tanımlanabilir. Sosyalleşmeyi, değerlerin öğrenimi ile bağdaştıran bir başka tanıma göre

sosyalleşme süreci, “bireyin kişilerarası ilişkiler yoluyla içinde bulunduğu toplumun rol beklentilerini, değerlerini ve tutumlarını öğrenme sürecidir. Bir başka deyişle toplumsallaşma, bireyin biyolojik kökenli içgüdülerinin, toplumdaki geçerli değer yargıları ve davranış kalıpları içine yerleştirmesini sağlayan bir toplumsal öğrenme ve uygulama sürecidir” (Kılbaş, 1995:40).

Sosyalleşme sürecini, bireyin toplumla bütünleşme süreci olarak görebiliriz. Bu süreçte, toplum, bireye sosyal bütünleşme, potansiyelini geliştirme ve anlamlı tahminler etme yönünde ona gerekli olan şeyleri öğretir (Beşirli, 2013:52-53). Sosyalleşmeyi, toplum, çeşitli kurumları aracılığı ile gerçekleştirir ve dolayısıyla sosyalleşmede öğretici olan kesim budur. Sosyalleşme sürecinde öğrenici konumda olan ise bireydir. Sosyalleşme sürecinde birey, bir kişilik kazanmaktadır (Tezcan, 1999:42).

Birey, sosyalleşme sürecinde içerisinde yaşadığı toplumun davranış kalıplarını kişiliğine mal eder (İçli, 2002:91) ve aynı zamanda, benliğini arar, bağımsızlık ve sorumluluk arasındaki dengeyi kurmaya ve nihayetinde de kişiliğini oluşturmaya çalışır (Kılbaş, 1995:41).

Sosyalleşme sürecine bireysel ve toplumsal açıdan olmak üzere iki yönlü olarak bakılabilir. Bireysel yönden bakıldığında, insanlar başkaları ile kurdukları ilişkiler sonucunda benlik kazanırlar. Bu etkileşimler ile değer, ideal ve arzularını gerçekleştirir; uygun şartlarda kendini ortaya koymaya çalışırlar. Sosyalleşme, bireyin kendini tanıması ve kişiliğini kazanması açısından onun ayrılmaz bir parçasıdır. Bu süreci başarı ile tamamlayamayan insanların yaşadıkları topluma uyumları güçleştiği gibi kişilik bozuklukları da gösterebilirler (Özkalp, 1987:74). Tezcan'a (1999:42) göre, bireysel yönden sosyalleşme bireyin içinde bulunduğu çevreye uyarlanması sürecidir. Bu süreçte birey, toplumun davranış biçimlerini, değerlerini ve normlarını öğrenmektedir.

Sosyalleşme sürecine toplumsal açıdan bakıldığında ise, sosyalleşme sürecinin bireye olan katkısı karşımıza çıkmaktadır. Bu süreçte, toplum, “kendi kültürünü bir kuşaktan diğerine aktarır. Toplum, ortaklaşa olarak benimsediği beklenti ve isteklerini, değer sistemlerini, ideallerini bireye aşılar ve bireye toplumsal rolünü öğretir” (Tezcan, 1999:42). Sosyalleşme sürecinde bireyler, sosyal kalıplara

uymayı, toplumsal kurumlara katılmayı ve geçerli olan değer, disiplin ve davranış biçimlerini öğrenirler (Özkalp, 1987:73).

Güngör'e göre (2003a:108), her kuşağın sosyalleşmesi, topluma en az üç yönden katkı sağlar. *Birinci* katkı, çocukların davranışlarının düzene konulması ve istenmeyen davranışların denetim altına alınmasıdır. *İkinci* katkı, bireyin kişisel gelişmesini güçlendirilmesi, bilgi ve becerilerin kazandırılması yoluyla çevreye uyum sağlamasına yardımcı olmasıdır. Sosyalleşmenin topluma olan *üçüncü* ve son katkısı ise toplumsal düzenin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Bu süreçte çocuklar, uyumlu bir birey haline geldikleri zaman, ileride kendi çocuklarına da aktararak düzenin sürekliliğini sağlarlar.

Öte yandan sosyalleşme, yalnızca çocukluk döneminde gerçekleşen bir süreç değildir. Bireyler yaşamları boyunca yeni roller ve yeni deneyimler elde ettikçe tutumlarını, değer ve davranışlarını değiştirmektedirler. Bireyin bilgilerini, değerlerini, alışkanlıklarını tutum ve davranışlarını temelden değiştirmesine yeniden sosyalleşme denir (İçli, 2002:96). Sosyalleşme, yaşam boyunca sürmektedir. Örneğin, üniversiteye ilk gelen lise mezunu bir genç, orduya ilk kez gelen bir asker, mesleğe yeni başlayan bir eleman, yeni evlenen bir gelin içerisinde bulundukları yeni sosyal ortamda yeni bir sosyalleşmeye tabii tutulur. (Tezcan, 1999:53).

Parsons sosyalleşme sürecinde eyleyenleri edilgen alıcılar olarak görmektedir. Çocuklar sadece nasıl eyleyeceklerini değil aynı zamanda toplumun değerlerini de öğrenirler. Yaratıcılığa çok az yer vardır veya hiç yer yoktur. Böylelikle, yapısalcı bakışla, eyleyenler, toplumda var olan değerleri, sosyalleşme sürecinde pasif olarak öğrenmekte ve toplumsal uyum sağlanmaktadır (Ritzer, 2012:105-106). Ancak birey, sosyalleşme sürecinde pasif değildir, yani kendisine sunulan değerleri edilgen bir şekilde içselleştirmemekte veya öğrenmiş olduğu değerleri manipüle edebilmektedir. Birey, "akıl" sahibidir ve bu yüzden, kendisi için önemli gördüğü, kendisine katkı sağlayacağını düşündüğü değerleri içselleştirmektedir. Bununla birlikte birey, kendisine sunulan değerleri kendi çıkarlarına uygun görmeyerek reddetme eğiliminde de olabilmektedir.

Kısacası, sosyalleşme sürecinde bireyler, içerisinde yaşamış olduğu toplumun kültürünü, değerlerini, normlarını ve davranış kalıplarını öğrenerek kendi kişiliklerini

kazanmaya başlamakta ve kendi bakış açılarını oluşturmaktadır. Sosyalleşme süreci, yalnızca çocuklukta gerçekleşen bir süreç değildir. Hangi yaşta olursa olsun, bireyler, yeni bir sosyal ortama girdiklerinde, o sosyal ortamın kendi değerlerini ve davranış kalıplarını öğrenmek durumundadır. Ancak bu öğrenme süreci, her zaman başarılı bir şekilde gerçekleşmeyebilir; birey, kendisine sunulan değerleri, davranış kalıplarını reddedebilir.

3.1. Sosyalleşme Aracı Olarak Aile

En basit anlamıyla aile; anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumsal bir kurumdur. Yeni dünyaya gelen bir çocuk, ilk sosyal iletişimini aile içerisinde gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla bireylerin sosyalleşme süreci öncelikle aile içerisinde başlamaktadır.

Burcu'ya (2007:187) göre aile, "çocuğun kendisini ve çevresini tanımaya başladığı, sosyal kuralların, kültürel değerlerin ve normların farkına varıldığı, kültürün öğrenildiği ve böylece yaşanılan toplumla uyum ve bütünleşme sürecine girildiği önemli bir merkezdir". Bu bağlamda ailenin en önemli işlevi, neslin devamını sağlamak ve henüz toplumsal dünyaya ait olmayan bebeklerin ve çocukların eğitilerek topluma üye olmaları sürecini gerçekleştirmektir (Alptekin, 2012:42).

Her toplumda aile en önemli sosyalleştirici kurumlardan biridir. Diğer bir ifadeyle, toplumun genel değerler sistemi, bu arada siyasal değer, inanç ve duygusal yönelimleri, öncelikli olarak aile aracılığıyla yeni yetişen toplum üyelerine, yani çocuklara ve gençlere aktarılır. Aile ortamında çocuğun model aldığı davranışlarını taklit ettiği kişiler anne, baba, kardeş ve diğer aile bireyleridir. Aile bireylerinin davranışlarının türü ve niteliği, çocuğun kazanacağı davranışların yordanmasında önemli bir ipucudur. Bu durum çocuğun davranış kazanmasıyla aile içi ilişkilerin önemini ortaya koymaktadır. Sağlıklı bir ilişki, sağlıklı sosyalleşmenin de koşuludur (Kontaş, 2009:234).

Çocuk, konuşmayı, duygusal paylaşım ve toplumsal dünyayı ilk defa aile içinde öğrenir (Bozkurt, 2011:123). Dolayısıyla ailedeki sosyalleşmenin en önemli

belirleyicileri anne-baba davranışlarıdır. Bireyler, ruhsal özelliklerinin çoğunu aile içinde kazanmaya başlamaktadır (Kılbaş, 1995:42).

Çocuğun yaşamında en önemli ilk kişi, her yerde doğal olarak annedir. Modern toplumlarda çekirdek aile yaygındır ve çocuğun ilk sosyalleşmesi anne ve baba etrafında gerçekleşir. Diğer toplumlarda çocuk geniş aile ortamlarında sosyalleşir. Amcaları, halaları, devreye girer. Ailenin ne tür yaşam biçimi varsa, bu durum çocuğu derin biçimde etkiler (Tezcan, 2012:53).

Çocuklar, anne ve babasının davranışlarını gözler ve onları örnek alır. Çocuğun diğer insanlarla olan sosyal ilişkilerinin nasıl olacağı hayatının ilk yıllarındaki öğrenmelerine bağlıdır (Kulaksızoğlu, 2002:82).

Aile içerisindeki ebeveynler, daha önce kendi ailelerinde sosyalleşme sürecini yaşamışlardır. Bu süreçte toplumda var olan değerleri öğrenmiş, tecrübe kazanmış ve öğrendiklerini de çocuklarına aktarmaya başlamışlardır (İçli, 2002:95). Ancak bir toplum içerisinde her ailenin kendini toplumun genel kültüründen ayıran değer ve davranış yapıları vardır. Dolayısıyla, "Çocuklar benzer şekillerde öğrenirler; ancak öğrendikleri şeyler aileden aileye değişir. Çünkü aileler, gelecekte çocuklarından değişik beklentiler içinde oldukları için birbirinden farklı değerleri öğretirler" (Bozkurt, 2011:123).

Çocuk yetiştirme tutumu, toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılıklar gösterdiği gibi, bir toplum içerisinde aileler arasında da farklılıklar gösterebilir. Bir toplumun, her sosyo-ekonomik grubun kendi kültürüne hayat felsefesine ve kendi değerler sistemine sahip olduğu farklı sosyal sınıflardaki ebeveynin farklı çocuk yetiştirme tutumu, farklı ödül ve ceza anlayışı ile çocuklarını yetiştirdikleri söylenebilir (Kulaksızoğlu, 2002:117).

Ailenin sosyalleşme sürecindeki başlıca işlevlerinden biri, birey-toplum-kültür üçgeninde bir köprü görevi görmesidir. Toplumun kültürünü daha önce öğrenmiş olan aile, bu kültürü çocuğa aktararak kültür ve çocuk arasında bir köprü işlevi görmektedir. Ailenin sosyalleşme sürecindeki bir başka işlevi, çocuğa aktarmış olduğu normların uygulanıp uygulanmadığını denetlemesidir. Böylelikle toplum, aileyi, aile de bireyi kontrol altında tutarak merkezi bir toplumsal mekanizma oluşturmaktadır. Dolayısıyla aile, sosyal kontrolün sağlanmasında önemli bir işleve

sahiptir (Burcu, 2007:187-189). Ayrıca çocukların yetiştikleri aile tipi, hem kişilik yapılarını hem de toplumsal davranışlarını etkilemektedir (Güngör, 2003a:108).

Ailenin çocuk yetiştirme tutumu, çocuğun sosyalleşmesini etkilemektedir. Ailenin demokratik ve eşitlikçi davranması, baskıcı ve otoriter olması veya aşırı koruyucu davranması çocukların farklı sosyal tavırlar geliştirmelerine neden olmaktadır. Sözgelimi, demokratik ve eşitlikçi bir aile yapısında yetişen çocuklar; kendine güvenmekte ve diğer aile yapısında yetişen çocuklara oranla daha sosyal olmaktadırlar (Kulaksızoğlu, 2002:83-84).

Özetle aile, sosyalleşme sürecinin ilk aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile, bu süreçte çocuğa, içerisine doğmuş olduğu toplumun kültürel mirasını aktararak onu, o toplumun bir üyesi haline getirmektedir.

3.2. Sosyalleşme Aracı Olarak Eğitim

Ailede başlayan sosyalleşme süreci eğitim kurumuyla devam etmektedir. Çocuk, ailede öğrenmiş olduğu birtakım değerleri, formel veya informel eğitim ortamlarında pekiştirmekte, değiştirmekte veya yeni değerler öğrenmektedir.

Eğitim kurumları formel ve informel olmak üzere iki grupta incelenebilir. Formel eğitim kurumları okullardır. Okul, özellikle sanayileşmiş toplumlarda değerlerin bireye aktarılmasını sağlamaktadır. Okula giden birey, kendinden bekleneni anlamaya çalışır ve toplumun bir parçası haline gelmeye başlar. Aynı zamanda okulda öğretmenler, çocuklar için rol model olmakta, çocuklar öğretmenleri gibi davranmaya başlamaktadır (İçli, 2002:95). İnformel eğitim ise çocuğa okul dışındaki ortamlarda istendik yönde davranışlar kazandırmayı amaçlamaktadır ve daha plansız ve programsız bir şekilde gerçekleşmektedir.

Okul yaşamı sadece insana bilgi ve beceri değil, toplumsal sorumluluklarını da öğretir. Bu nedenle çocuğu etkileyen ilk organizasyonun eğitim olduğunu söyleyebiliriz. Yeni okula başlayan bir çocuk kendine yabancı birçok yüzle karşılaşır, fakat eğitimin başlamasıyla birlikte toplumun temel yapısı anlatılmaya ve öğretilmeye başlanır. Böylece, uygulanan çeşitli kuralları çocuklara diğer insanlara olan ilişkilerinde karşılaşacakları güçlükler gösterilmeye, toplum halinde yaşamanın yasaları anlatılmaya çalışılır. Bu şekilde çocuklar gerek birey gerek grup olarak

kendilerinden beklenilenleri anlamaya çalışır ve toplumun bir parçası olmaya başlarlar. İşte bu aktarmada çok önemli bir rol eğiticilere veya öğretmenlere düşmektedir. Aldıkları sorumluluklar, onlara gösterdikleri yol, davranış ve kişilik özellikleriyle öğrenciye ilk örnek olacak obje öğretmenlerdir. Öğretmenler öğrencilerine bilgi ve beceri aktaran profesyonel sosyalleşme kurumlarıdır (Özkalp, 1987:82-83). Çocuklar ayrıca okulda kendini kontrol etmeyi, dakik olmayı ve rekabet etmeyi öğrenir. Okul, bir yandan öğrencileri iyi vatandaş olmanın gerektirdiği değerlerle donatırken, diğer taraftan da onları çalışma hayatına hazırlamaktadır. Okullar, sosyalleşme süreci içerisinde, çocukların toplumla bütünleşmesine yardımcı olmaktadır. Okulda öğretilen değerler, bazı ailelerin çocuklarına öğretmiş olduğu değerlerle çatışabilir. Bu bağlamda okulda öğrenilen değerler, ailede öğrenilen değerleri değiştirebilmektedir (Bozkurt, 2011:124-125).

Dolayısıyla bir toplumda var olan değerlerin yetişen kuşaklara kazandırılması eğitim yoluyla olmaktadır ve eğitim kurumları, bireylerin ve toplumun değerleri ve değer sisteminin korunması veya değiştirilmesinde en etkili araçlardan birisidir (Avcı, 2007:33-34).

Kısacası eğitim, sosyalleşme sürecinin ikinci ayağını oluşturmakta ve bireyin topluma olan üyelik sürecini hızlandırmaktadır. Eğitim aracılığı ile iletilen değerler, ailenin iletmiş olduğu değerlerle çatışabilir. Birey, bu süreçte, bir yandan da kişiliğini oluşturmaya başladığı için, kendisine ailede ve okulda aktarılan değerlerin sentezini yapabilir ve kendine özgü değerlere de ulaşabilir.

3.3. Akran Grupları ve Toplumsal Çevre

Sosyalleşme sürecinde, aile ve eğitim kronolojik bir sıralama içerisindedir. Ancak akran grupları ve toplumsal çevre, bireyi tüm yaşantısı boyunca etkilemektedir.

Tezcan'a (1999:179) göre, çocuk, "birbirinden farklı iki toplumsal çevrede büyür. Birincisi, anababası, öğretmenleri, akraba ve komşuların oluşturduğu yetişkinler çevresi; ikincisi ise akranlarından oluşan çevredir. Yetişkinler çevresinde ikinci statüde olan genç, akran grubunda yaşıtlarıyla eşit konumdadır". Birey, akran grupları ile eşit konumda olduğu için, bu ortamda kendisini daha özgür

hissedebilmekte aile ve eğitim tarafından aktarılmış olan değerleri daha rahat bir şekilde sorgulayabilmektedir.

Bozkurt (2011:125), sosyalleşme sürecinde akran gruplarının önemini şu sözlerle ifade etmektedir: "Bir atasözünde, "Bana arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim" der. Çocuklar için, belli bir aşamadan sonra, toplumsallaşma sürecinde yaşıtları, son derece önemli hale geliyor. Çocukların kullandıkları markalar, yaşam stilleri ve tercih ettikleri oyunlara kadar çok geniş bir alanda, arkadaş grubunun etkisi ön plana geçiyor". Dolayısıyla, akran grupları, gencin tutum ve davranışlarını oldukça etkilemektedir. Günümüzde çocuk ya da genç, zamanının çoğunu akran grupları ile geçirmektedir. Bu nedenle akran grupları gençleri, aile ve eğitimden daha fazla etkilemektedir (İçli, 2002:95).

Akran grupları sosyalleşme sürecinde aile ve eğitimle iç içe geçmiş durumdadır. Bir birey aynı zamanda hem ailesinden, hem eğitim kurumlarından hem de akran gruplarından birtakım değerleri öğrenebilmektedir. Akran gruplarının sosyalleşme üzerindeki etkisi bireyin yetişkinlik döneminde de etkisini göstermektedir. Özkalp'e göre (1987:82) akran grupları, "evlilik yaşamı, anne baba olma, emeklilik ve eşin ölümü ile ortaya çıkan durumlarda insanlara yardımcı olan kimselerdir". Dolayısıyla akran gruplarının sosyalleşmeye olan etkisi, bir ömür devam edebilmektedir.

Çocukların, yaşlarının ilerlemesi ile birlikte, değer aktarımında ailenin etkisi zayıflamakta, akran gruplarının ve toplumsal çevrenin etkisi artmaktadır. Çocuklar, özellikle ergenlik dönemi ile birlikte ailelerinden daha çok akran grupları ile iletişim halindedirler. Özellikle aile bağları kopuk olan veya baskıcı aile yapısına sahip olan çocuklar, akran gruplarına daha çok bağlanmakta ve onlardan daha fazla etkilenebilmektedir. Dolayısıyla çocuk, akran gruplarından bir kimseyi rol model olarak görebilmekte ve onun değerlerini daha rahat bir şekilde içselleştirip kendi kimliğini oluşturabilmektedir.

3.4. Siyasal Kültür ve Siyasal Sosyalleşme

3.4.1. Siyasal Kültür

Kültür, bir toplum içerisinde insanların birbirleriyle kurdukları ilişkileri yönlendiren en önemli faktörlerin başında gelmektedir. Her toplumun kendine has bir kültürü vardır. Bir toplumdaki kültürün siyasal sistemle ilişkili olan tüm alanları, siyasal kültürü oluşturmaktadır. Dolayısıyla siyasal kültür, bir toplum içerisindeki insanların siyasal sistem ile olan ilişkilerini yönlendiren algı, bilgi, donanım, tutum ve değerlerden oluşmaktadır.

Kültür, en geniş anlamında, bir halkın yaşam biçimidir. Sosyologlar ve antropologlar "kültür" ile "doğa" arasında ayrım yapma eğilimindedirler; kültür, bir kuşaktan diğerine öğrenmeyle geçen şeyleri kapsarken, doğa, biyolojik veraset yoluyla kazanılan şeyleri ifade etmektedir. Siyaset bilimciler ise, siyasal kültür terimini, bir halkın psikolojik yönelimini ifade etmek üzere daha dar bir anlamda kullanmaktadırlar. Çünkü siyasal kültür, aslında inançlar, semboller ve değerlerle ifade edilen partiler, yönetim ve anayasa gibi siyasal nesnelere ilişkin genel bir yönelim modeli olarak tarif edilebilir (Heywood, 2016:269). Bu bağlamda "Siyasal kültürden genellikle, kültürün siyasal yönleri anlaşılmakta ve bunların kendi içlerinde sistemli bir bütün oluşturduğu düşünülmektedir" (Duverger, 1998:88-89).

Bireyin siyasal toplumsallaşma süreci içerisinde siyasal değer ve ilişkilerle yüz yüze geldiği en yoğun alan, siyasal kültür alanıdır (Çetin, 2003:82). Siyasal kültür, "bir toplumun gerek o toplumun siyasal sistemi içinde yer alan, gerekse öteki siyasal oluşumlar dediğimiz, devlet, parlamento, hükümet, siyasi parti, kamu yönetimi, sendika, dernek, siyasal iktidar, demokrasi, seçim, anayasa vb. gibi kavramlar konusundaki bilgisi, görgüsü, alışkanlıkları, yaklaşımları, tutum ve davranışlarının tümüdür" (Öztekin, 2007:215). Benzer bir tanıma göre "Bir toplumun gerek o toplumun politik sistemi içinde yer alan, gerekse öteki politik oluşumlar olarak tanımlanan devlet, parlamento, hükümet, politik parti, sendika, dernek, demokrasi, seçim vb. gibi kavramlar konusundaki bilgisi, görgüsü, alışkanlıkları, yaklaşımları, tutum ve davranışlarının tümü" (Beşirli, 2013:48) siyasal kültürü oluşturmaktadır.

Siyasal kültür, bir toplumun siyasal ilişkilerin temelini oluşturan geleneksel, kültürel, ahlaki, ideolojik değerler ve tavırlar bütünüdür (Çetin, 2003:82-83) ve siyasete ilişkin bilgi, tavır ve inançları ifade eder (Atılgan, 2013:188). Başka bir

ifadeyle “bir toplumun siyasal kültürü, görgül inançlar sistemi içinde siyasal eylemin oluştuğu durumu belirleyen açıklayıcı semboller ve değerlerden ibarettir” (Çam, 1995:175). Dolayısıyla siyasal kültür, siyasal sistem ile ilgili bilgilerimizin tümünü kapsamaktadır.

Alanyazında, nesnel, öznel ve bulgusal kavramsallaştırmalarından hareketle siyasal kültür tanımlamaları mevcuttur. D. Easton'un yapmış olduğu nesnel kavramlaştırmaya göre siyasal kültür, bireylerden bağımsız, onları aşan ve aynı zamanda da onları bir arada tutan bir bütünlüktür. Öznel kavramlaştırmanın temsilcileri G. Almond, B. Powel ve S. Verba'dır. Bu kavramlaştırma, D. Easton'un yapmış olduğu nesnel kavramlaştırmanın tam tersidir. Bireyi temellendiren bu kavramlaştırmada, siyasal kültür, siyasal bir sistemin üyeleri arasında siyasete karşı bireysel tutum ve yönelimlerin bir örüntüsü olarak tanımlanmaktadır. Bulgusal kavramsallaştırmanın temsilcisi ise W. Pye'dir. Bu kavramsallaştırmada siyasal kültürün ne olduğu görgül kavramlaştırmaya dayanılarak ancak araştırma yapılarak bulunmaktadır. Pye, “Political Culture and Political Development” adlı çalışmasında siyasal kültürün hem siyasal sistemin ortak tarihinin ve hem de bu sistemi meydana getiren bireylerin hayat hikâyelerinin bir ürünü olduğunu belirmekte ve siyasal kültürün köklerinde kişisel deneyimler ve kamusal olayların eşit şekilde olduğunu vurgulamaktadır (Akt.:Beşirli, 2013:48-49).

Siyasal kültür, diğer tüm dış unsurlardan bağımsız değildir. Bu bağlamda siyasal kültür, toplumsal kültürün diğer öğelerinden ve uluslararası kültür hareketlerinden soyutlanmış değildir; onları etkiler, onlardan etkilenir. Siyasal kültürü siyasal sistemi yönlendiren kadroların düşünceleri ve eylemleri biçimlendirir (Turan, 1996:35).

Siyasal kültür, bir toplumun bireyin yargılarını, tutumlarını, inançlarını, davranış kalıplarını belirlemesinde, aynı zamanda bireylerin toplumsal değişimi etkilemesine açık ve toplumdan topluma farklılaşabilen üst değerler dünyasıdır (Çetin, 2003:84). Bunun yanı sıra siyasal kültür, kitle ve siyasal sistem arasında siyasal toplumsallaşma aracılığıyla sürekli etkileşim oluşturmaktadır. Buna göre “siyasal kültür, kitlelerin siyasal davranışını etkiler, kitlelerin siyasal davranışı da

siyasal sistemi etkiler. Siyasal sistem de siyasal toplumsallaşma süreçleriyle siyasal kültürü yeniden bireylere iletir" (Çağla, 2010:69).

Her siyasal sistemde, toplum üyelerinin siyasal sisteme ilişkin inançları ve tutumları olduğu gibi, siyasete ilişkin davranış kuralları da bulunmaktadır. Bunların tümü siyasal kültürü oluşturur. Siyasal kültürün süreç açısından iki temel işlevi vardır. Birincisi, kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla siyasal sürecin işleyişini kolaylaştırır. İkincisi ise, siyasal kültür, mevcut siyasal sistemin benimsenmesini, haklı görülmesini ve dolayısıyla devamlılığını sağlayabilen bir araçtır (Turan, 1996:33).

Almond ve Verba, siyasal kültürü, toplumsal roller ve bireyin toplumsal değerleri etkilemesi açısından da ele almaktadır. Bu anlamda yöresel, uyruk ve katılmacı olmak üzere üç tip siyasal kültürden bahsederler. Yöresel siyasal kültürde uzmanlaşmış siyasal ve toplumsal roller yoktur. Birey; köy ve kabile grubu dışında daha geniş ve kapsamlı bir siyasal sistemin varlığından çok fazla haberdar değildir. Yöresel siyasal kültürde sosyal ve siyasal ilişkilere katılım oranı oldukça düşüktür. Uyruk siyasal kültüründe ise bireyin kendi yerel birlikteliklerinin dışında daha geniş ve farklılaşmış ilişkilere girme istekliliği vardır. Siyasal sistemin ortaya çıkardığı çıktı unsurlarına yönelik beklentiler ve girişimler oldukça fazladır. Sosyal ve siyasal ilişkilere katılımları da tıpkı yöresel kültürde olduğu gibi düşük düzeydedir. Son olarak katılmacı siyasal kültürde ise, bireylerin siyasal sisteme ve onların çıktılarına yönelik girişimler ve beklentileri gelişmiştir. Bireyler, kendilerini gerçekleştirmek için ve siyasal sorumluluklarını yerine getirmek için siyasal sisteme aktif bir şekilde katılarak ilgili kurumları etkilemeye çalışırlar (Akt:Çetin, 2003:85-86).

Almond ve Verba'ya göre dar görüşlü, bağımlı ve katılımcı siyasal kültür olmak üzere bireysel ve kolektif ulusal siyasal kültürün üç ideal modeli vardır. "Dar görüşlü siyasal kültür, siyasal nesneler hakkında genel bir bilgisizlik ve siyasal faaliyet içinde olmama ile nitelenir. Bağımlı siyasal kültür, siyasal süreçler hakkında geniş bir bilgiye sahip olunmasına rağmen siyasal faaliyete katılımda güçsüzlük hissinden kaynaklanan bir isteksizlik ile nitelenir. Katılımcı siyasal kültür ise siyaset hakkındaki yeterli düzeydeki bilgiyle siyasal süreçlere katılma isteğinin birleştiği bir modeldir" (Akt.:Çağla, 2010:70).

Sonuç olarak siyasal kültür, insanların içinde yaşadıkları toplumun mevcut siyasal sistemi ilgili algı, ilgi, bilgi, değer, düşünce, tutum, davranış ve eylemleri ile bunları etkileyen maddi ve manevi şartların bütünü olarak tanımlanabilir. Siyasal kültür, toplumun siyasete bakışını açıklayan bir kavramdır. Dolayısıyla siyaset, içinde bulunduğu toplumun özelliklerini yansıtır. Siyasetin tüm özellikleri ve değerleri yeni kuşaklara siyasal kültür ile aktarılır.

3.4.2. Siyasal Sosyalleşme

Bireyin içerisinde yaşadığı toplumun normlarını, değerlerini, davranış kalıplarını ve en genel olarak kültürünü kazanması süreci sosyalleşme sürecidir. Sosyalleşmenin bir alt biçimi olan siyasal sosyalleşme ise, bireylerin içine doğdukların toplumun siyasal kültürünü (siyasal sisteme ilişkin bilgi ve değerleri) edinme süreci olarak tanımlanabilir.

Genel olarak kültür, toplumsal hayatta nasıl bir bütünlük sağlıyorsa, aynı anlamda siyasal kültür de siyasal hayatta bir bütünlük sağlamaktadır. Diğer bir ifadeyle, siyasal kültürü meydana getiren siyasal sosyalleşmedir. Siyasal kültür, kurumları ve kurumlar da tekrar siyasal sosyalleşmeyi etkilemekte; siyasal kültür üzerinde değişmeler yaratmaktadır. Bütün bu etki-tepki ilişkileri ise siyasal davranışı meydana getirmektedir (Avcı, 2007:57). Bu bağlamda siyasal sosyalleşme, "bir toplumda siyasal kültürün gelişmesi sonucu, toplumu oluşturan bireylerin içinde bulundukları toplumsal ve siyasal çevre ile yaşadıkları sürece doğrudan ve dolaylı olarak etkileşimleri sonucu, edindikleri siyasal kültürleri oranında ulusal ve öteki siyasal sistemlerle ilgili görüş düşünce, tutum ve davranışların tümü" (Beşirli, 2013:101) olarak tanımlanabilir.

Bir çocuk ilk dünyaya geldiği anda biyolojik bir varlıktır ve içine doğduğu toplumun özelliklerini, kültürünü, kendisinin kimliğini bilmez. Bunlar çocuğun büyüdükçe ailesinden ve çevresinden öğrendiği şeylerdir. Çocuk içine doğduğu toplumun tüm bu özelliklerini, kültürünü, kendisinin kimliğini sosyalleşme ile kazanır. Siyasal sosyalleşme ile birlikte ise birey, siyasal kültür edinir (Turan, 1996:47). Dolayısıyla siyasal sosyalleşme süreci, "bireylerin siyasal kültür

konusundaki bilgilenmeleriyle birlikte" (Öztekin, 2007:219) başlayan bir süreç olarak görülmektedir.

En basit haliyle, siyasal sosyalleşme, "siyasal inanç, değer ve davranışların birey tarafından benimsenme ya da toplum tarafından bireye öğretilme süreci" (Kışlalı, 2003:118-119) olarak tanımlanmaktadır. Benzer bir tanıma göre siyasal sosyalleşme, "politik semboller, kurumlar ve prosedürler hakkında bilgi kazanarak, politikanın aktif ya da pasif üyelik rollerinin öğrenerek, ideoloji ve değer sistemini içselleştirerek siyasal sisteme dahil olma süreci"dir (Beşirli, 2013:100). Siyasal sosyalleşme süreci, insanların siyaseti öğrendikleri ve siyasal değer kazandıkları süreç ya da süreçler dizisidir. Bir başka deyişle, siyasal sosyalleşme, bireylerin verili bir toplumda siyasal sistemi tanıdıkları ve siyasal olgular hakkında algı, tepki ve değerlerini oluşturdukları süreçtir (Çağla, 2010:51).

Siyasal sosyalleşme, insanı siyasal rejime bağlamaktadır. Bireyler, içerisinde yaşadıkları siyasal sisteme bir şekilde destek verir ve itaat ederler. Böylece de siyasal sistem istikrara kavuşur. Öte yandan siyasal sosyalleşme, siyasal sistemin dönüştürülmesine de olanak sağlayabilmektedir. Örneğin devrimin yeni yapıldığı bir ülkede siyasal sistemin seçkinleri, toplumu bu yeni rejim konusunda eğitmek zorundadır. Bunun en önemli aracı ise şüphesiz ki siyasal sosyalleşmedir (Çağla, 2010:54).

Siyasal sosyalleşme, bireyin kimlik ve kişilik kazanımı sürecidir. Siyasal sosyalleşme ile birlikte birey için artık "iyi-kötü", "doğru-yanlış" tanımlamaları ortadan kalkmış, çevresi tarafından verilen tanımlamalar mutlak doğru olmuştur. Başka bir deyişle siyasal sosyalleşme ile birlikte artık bireyden değil, toplumun veya siyasal sistemin bireyinden bahsetmek gerekir (Çetin, 2003:63).

Siyasal sosyalleşme ile ilgili çalışmalar 1959'da Herbert H. Hyman'in, daha önceleri çeşitli alanlarda dağınık bir şekilde yapılmış olan çalışmaların sentezini yapması ile birlikte gelişmeye başlamıştır. Amerikalı siyasal bilimci David Easton, Hyman'in çizdiği yolda, çalışmaları sürdürmüş ve psikologlarla (Hess, sonradan Dennis), işbirliği yaparak, bazı anket uygulamalarına girmiştir. Bu araştırmalar sonunda, çocukların siyasal bakımdan sosyalleşmesi hakkında kuramsal bir model kurmuştur. Easton'a göre bu sosyalleşme dört aşamada gerçekleşir. İlk aşamada

çocuk, siyasal alana duyarlı bir hale getirilir. Easton bu aşamaya, "siyasallaşma" aşaması adını verir. Bunu "kişiselleştirme" aşaması izler, çünkü çocuk siyasal sistemle olan ilk temasını, otorite sahibi birkaç kişi aracılığıyla kuracaktır. Bundan sonraki aşamada, otorite sahibi olan bu kişiler değer yargılarına konu olacaklardır: Kişiselleşmiş otorite, ideal olarak, ya iyiliksever ya da kötülükten yana bir nitelik kazanacağından, çocuğun da ona karşı sevgi ya da nefret duymasına yol açacaktır. Bu "idealleştirme" aşamasıdır. Son aşamada ise çocuk "kurumsallaşmaya" başlar; birbirlerinden kopuk durumda bulunan birkaç siyasal otorite sahibi kişiyi algılamak yerine, artık, bir sistem meydana getiren bu otoritelerin bütününü algılayacaktır (Akt.:Duverger, 1998:102-103).

Easton ve Dennis'in tanımlamalarında kuşaklar arasındaki uyuma dikkat çekilmektedir. Onlara göre siyasal sosyalleşme, bir kuşaktan diğerine siyasal uyumu sağlayan bilgi, tutum veya normların ve değerlerin aktarılması olarak ifade edilmektedir. Kuşaklar arasında sosyalleşme çalışmalarında gerek yeni doğarak gerekse göç yoluyla sisteme dahil olan yeni kuşak, önceki kuşaktan siyasal uyum şeklini öğrenebilir veya mevcut siyasal sistem bunu üstlenebilir (Beşirli, 2013:102).

Siyasal sosyalleşme sürecinde toplumun siyasal kültürü kadar devletin siyasal kültürü ve ideolojik yapısı da oldukça etkilidir. Devlet, eğer birey ve toplumu bir şekilde düzenleyen rolde ise siyasal sosyalleşme sürecini kontrol altında tutmak ister. Bu düzen genellikle totaliter sistemlerde görülmektedir. Totaliter sistemlerde siyasal sosyalleşme, bir mobilizasyon aracı olarak ideolojiye eklenmekte ve birey, ideolojik olarak kuşatma altına alınmaktadır. Bu durumda siyasal sosyalleşmenin tüm araçları (aile, arkadaş çevresi, siyasal parti vb.) köleleştirme kurumuna dönüşmektedir. Dolayısıyla siyasal sosyalleşmenin amacı, özellikle totaliter sistemlerde, siyasal değişim sürecine siyasal kültürün belirlediği yönde ve şekilde bireyin uyumlu katılımını sağlamaktır (Çetin, 2003:65-87).

Liberal kapitalist demokratik sistem bireysel özgürlüğe oldukça önem vermektedir. Bu doğrultuda liberal kapitalist demokrasideki siyasal sosyalleşme, bireylerin özgürlüklerini en üst düzeye çıkararak yaşamalarını sağlayan değer, norm ve alışkanlıkları bireylere kazandıran bir mekanizmadır. Farklı bir bakış açısına göre ise liberal kapitalizm, burjuva kapitalizmidir. Bu açıdan bakıldığında liberal

kapitalizm burjuva sınıfının diğer sınıflar üzerindeki hâkimiyetini meşrulaştıran bir sistemdir. Bu doğrultuda liberal kapitalist demokrasideki siyasal sosyalleşme, nüfusun büyük çoğunluğunun egemen sınıfın çıkarlarını tehdit etmeyecek inanç sistemleri ve davranış biçimleri oluşturan bir mekanizmadır (Çağla, 2010:53). Dolayısıyla siyasal sosyalleşme farklı bakış açılarına göre farklı anlamlar kazanabilmektedir.

Bireylerin bir toplumda siyasete ilişkin bilgileri, değerleri, davranışları, kısacası o toplumun siyasal kültürünü öğrenme süreci siyasal sosyalleşme süreci olarak adlandırılır. Siyasal sosyalleşme süreci, bir toplumda siyasal kültürün gelişmesiyle gerçekleşir. Siyasal sosyalleşme süreciyle birlikte toplum ve toplumun yeni üyeleri, siyasal sisteme karşı daha ilgili, bilgili, donanımlı olacak, mevcut siyasal sistemi yakından takip edecektir.

3.5. Kitle İletişim Araçları ve İnternet (Yeni Medya)

En önemli sosyalleştirme araçlarından birisi de şüphesiz ki kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları; gazete, kitap, dergi, radyo, televizyon olarak sayılabilir. Sosyal medya ise, belki de bu araçların hepsini kapsayan, sosyalleşmeyi en çok etkileyen bir kitle iletişim aracı olarak günümüzde oldukça revaçtadır.

Teknolojik gelişime paralel olarak “insanoğlu, etrafında olup biteni medya ve yeni iletişim teknolojileriyle algılayabilmekte, öğrenebilmektedir" (Tokgöz, 2008:48-49). Dolayısıyla da bireyler için en “sosyal” ortam artık kitle iletişim araçları ve yeni medya olmaktadır. Bireyler artık yalnızca, aileleriyle, okul ve arkadaş çevresiyle iletişim kurmamakta, belki de zamanlarını daha çok kitle iletişim araçları ile geçirmektedir.

Kitle iletişim araçları, bireylerin tutum ve kanaatlerini etkileyen ve onları sosyalleştiren önemli olgulardır. Bireylerin bilinçlenmesinde geniş rol oynayan bu araçlar, artık okulun ve ailenin üstüne çıkan bir öneme sahip olmuşlardır (Tezcan, 2012:54). İçli'ye (2002:96) göre de kitle iletişim araçları, “insanların dünya görüşünü, tutum ve davranışını etkileyen toplumsallaşma araçlarındandır. Sundukları rol örnekleri, kazandırdıkları yaşantılar (coşku, korku vb) ve örnekledikleri değer yargılarıyla olumlu ya da olumsuz yönde toplumsallaşma sürecini

etkileyebilmektedir". Dolayısıyla kitle iletişim araçları, sosyalleşme sürecinde oldukça önemlidir.

Kitle iletişim araçları, toplumda yapılması istenen değişikliklere uygun araçlar seçildiğinde ve diğer koşullar yerine getirildiğinde etkili olabilirler. Sosyalleşme sürecinde birey sosyal değişmeye koşut olarak sosyalleşeceğinden kitle iletişim araçlarının bu süreç içerisinde etkili olabileceği söylenebilir. Bireyin yenileşmeden yana tutum kazanmaları, yeni yaşama istek duymalarında etkili olabilir (Beşirli, 2013:143).

Günümüzde milyonlarca insan, gazete okumakta, sinemaya gitmekte, televizyon seyretmekte ve internet kullanmaktadır. Böylelikle insanlar her gün binlerce görsel ve işitsel mesajlar almakta ve bu mesajlar insanların toplumsal yaşamını etkilemektedir. Özellikle çocuklar için, televizyonda görmüş oldukları kimseler, kendileri için rol model olmaktadır. Dolayısıyla çocukluktan itibaren insanın değerlerini, tutumlarını belirleyen araçların başında kitle iletişim araçları gelmektedir (Bozkurt, 2011:126-127).

Kültür, tarih boyunca bir şekilde toplumdan topluma yayılabilmiştir. Bugün için de aynı şey söz konusudur. Farklı olan tek şey, günümüzde artık toplumlar arası kültür dolaşımının oldukça kapsamlı ve hızlı bir hal almasıdır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde, bireyler, dünyanın neresinde olursa olsun, farklı toplumların kültürlerine, kültürel ürünlerine ve fikirlerine anında ulaşabilmektedir (Newman, 2013:20). Dolayısıyla bireyler, kendi toplumlarının kültür ve değerleri bir yana, bir başka toplumun kültür ve değerlerine de anında ulaşabilmekte ve farklı kültürlerden etkilenebilmektedir.

İletişim teknolojileri sayesinde günümüzde insanlar aynı olayları farklı yerlerde denemekte, birbirleriyle bağlantılı bir dünyada yaşamaktadır. İnsanlar aynı popüler müziği, filmleri ve televizyon programlarını izlemektedirler. Gazeteler internet üzerinden okunabilmekte, cep telefonu kullanımı artmakta ve dijital uydu yayını hizmetleri insanlara alternatifler sunmaktadır. Ancak bu iletişim devriminin can damarını internet oluşturmaktadır. İnternet; sınıf, cinsiyet ırk ve ulus gibi ayrımlar olmadan tüm insanların doğrudan iletişim kurabilmelerine imkân sağlamakta; demokratik katılımı zenginleştirmekte; dünyayı tek bir sanal toplum

haline getirmekte olan ve kimsenin denetiminde olmayan bir eğitim aracıdır. Bunun yanı sıra internetin birtakım olumsuz işlevleri de vardır. Bunlar; insanlarla irtibatın azalması, kişisel ilişkilerin bozulması, tiyatro ve kitap gibi geleneksel eğlence biçimlerinin bir kenara atılması ve toplumsal yaşamın dokusunun zayıflatılmasıdır Ayrıca internet, küresel bir kültür yaratmaktadır. Örneğin, kadın erkek eşitliği, özgür konuşma hakkı, hükümete demokratik katılım, tüketim yoluyla zevk peşinde koşma gibi değerlerin benimsenmesi, dünyaya internet yoluyla yayılmaktadır (Tezcan, 2012:232-248).

İnternet, geleneksel iletişim araçlarında bulunmayan, kaynak ile alıcılar arasında eş zamanlı mesaj alışverişi yapılmasına olanak sağlamaktadır. İnternet sayesinde, bireyler, görsel ya da yazılı bir şekilde dünyanın bir diğer ucundaki alıcıyla iletişime geçebilmektedir. Bireyler, internet üzerinden her türlü bilgi ve veriye ulaşabilmekte ve bu onlara çok az bir maliyet getirmektedir. İnternet, bu özellikleriyle toplumsal yapıyı, kültürü ve değerleri değiştirebilmektedir. Bu anlamda, insanların bakış açılarında, tüketim alışkanlıklarında, sosyal yaşama dair yeni kurallarda, yaşam tarzlarında, çevreyle olan ilişkilerde ve hemen hemen hayatın tüm alanında çok büyük değişimler yaşanmaya başlamıştır (Eroğlu, 2006:335-343).

Yeni medya; yeni iletişim teknolojileri ile birlikte özellikle bilgisayar alanında kaydedilen gelişmelerin iletişim alanına uyarlanmasıyla oluşmuştur. Yeni medya, pazara ve tüketime sunularak iletişim etkinliğindeki sosyo-ekonomik değerine koşut olarak, günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle de toplumsal yapının ve üretim ilişkilerinin yeniden tasarlanmasında işlevsel bir rol üstlenmiştir. Yeni bir iletişim biçimini ortaya çıkaran yeni medya, kişilerin ve gruplar ölçeğinde mesajların seçilebilmesinin sağlanmasına ön ayak olmuştur. Yeni medyayla birlikte, sanal ortamda iletişim söz konusu olurken yazılı, basılı, elektronik ortamlara artık sanal ortamın da katıldığından söz edilmeye başlanmıştır. Sanal ortamda iletişim yüz yüze iletişimin yerini alabilecek düzeyde olmasa bile, sanal topluluklar arasında gerçekleşmeye yönelmiştir. Sanal iletişimle birlikte, görüntü ve ses iletişim ortamına eşzamanlı, anında taşınabilirken haberi oluşturan malzemenin toplandığı, değerlendirildiği, işlendiği ve dağıtılmasının mümkün olduğu bir akış yaratabilmektedir. Yeni medyada geri-besleme etkileşim gibi tepkide bulunabilmek olanakları, sözlü iletişim kadar yansımasa bile mümkündür. Sanal ortamda yeni

medyanın yarattığı ana içerik yanında ses kayıtları, çeşitli grafikler, tablolar, yazılı belgeler, hareketli görüntüler, başka web sayalarına bağlanabilme olanaklarının bulunması, geleneksel kitle iletişim araçlarına göre daha zenginleştirilmiş bir içeriğin göstergesi olmaktadır (Tokgöz, 2008:49-51).

Yeni medyanın en iyi örneği sosyal medyadır. Sosyal medya, zaman ve mekân sınırlaması olmadan bilginin paylaşımını sağlayan internet teknolojisidir. Sosyal medyada internet tabanlı bir sistemde kullanıcıların ürettikleri içerikleri diğer insanlarla paylaşmaları ve bu vesileyle yeniden etkileşimler oluşturmaları söz konusudur. Sosyal medyanın tanımlayıcı kullanıcı esaslı içerik oluşturma fonksiyonu görsellerin kullanımı, bilginin üretimi ve yayımı ve buna dayalı olarak yeni siyasal ve toplumsal hareketleri etkileme şekliyle önemli bir konuma gelmektedir (Beşirli, 2013:146). Günümüzde bireylerin en çok vakit geçirdiği platformların başında sosyal medya gelmektedir. Bireyler, sosyal medya aracılığı ile haberleşme, bilgi edinme vb. süreçleri gerçekleştirerek sosyalleşmelerini devam ettirmektedir.

Sonuç olarak, kitle iletişim araçları, bireyin sosyalleşme sürecinde oldukça etkilidir. Gazete, kitap, dergi, televizyon vb. araçlar ile bireyler, hem içerisinde yaşadığı toplumun ve hem de diğer toplumların kültürel örüntülerini öğrenmektedir. Özellikle internetin gelişimi ve yaygınlaşması ile birlikte sosyal medya aracılığıyla bireyler, yakın çevrelerinde bulunmayan kimselerle kolayca iletişim kurabilmekte ve kendi çevresinde görmemiş olduğu değerleri görmekte, tanımakta ve içselleştirebilmektedir.

4. DEĞERLERİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

4.1. Kurumlar

Değerleri etkileyen faktörlerin başında kurumlar gelmektedir. Kurumlar, bir toplumsal sistemin ve toplumsal ilişkilerin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.

En basit tanımlamayla kurum, "sosyal kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ortaya çıkmış, süreklilik kazanmış, eşgüdümlenmiş, oldukça onaylanmış ve yaygın sosyal örüntü, rol ve ilişki yapısı" (Aydın, 1997:14) olarak tarif edilmektedir. Kurum, toplumsal yaşamdaki davranış standartlarının tümüdür. "Toplumun bir temel gereksinimi etrafında toplanmış olup, bir çokluk tarafından paylaşılmış bulunan bir davranış örnekleri biçimidir" (Tezcan, 2012:127). Kışlalı ise (1992:67), kurum kavramının tanımlanmasında kullanılan öğeleri birleştirerek kurumu "toplumun varlığını koruyabilmesi için meşru olan ve olmayanı tanımlayan, zorlayıcılığı, tutarlılığı ve göreli bir sürekliliği bulunan kurallar ve ilişkiler bütünü" olarak tanımlamaktadır.

Kurum, sosyolojik açıdan ne bir kişi, ne bir grup ve ne de bir mekândır. Kurum, kültürün bir bölümüdür ve insanların yaşam tarzlarının örüntüleşmiş bir parçasıdır. Kurumlar, sosyal davranışları kolaylaştırıcı yönde işlev görür ve kültürün istikrarı için bir ajan olarak hizmet ederler. Kurumlar, davranışları kontrol etmeye yönelirler (Aydın, 1997:13-17).

Kurumlar, insanların bir arada yaşamaları ile birlikte ortaya çıkmıştır. Belirli ihtiyaçları karşılamaya yönelik olan ilişkiler sık sık tekrarlanmaya başlayınca süreklilik ve tutarlılık kazanmaya, herkesi kendine uydurmaya zorlayan inanç ve davranış kalıplarına dönüşmüştür. Kurumlar, böylesi bir süreç içerisinde oluşmuştur. Ancak kurumların oluşmasına neden olan süreçler veya koşullar değiştikten veya ortadan kalktıktan sonra da kurumlar varlıklarını sürdürmektedir (Kışlalı, 1992:67-68).

Kurumun temel öğeleri ise şöyle sıralanabilir:

- Kurumlar belli bir amacı gerçekleştirmeye yöneliktirler.

- Söz konusu ihtiyacın gerçekleştiriliş biçimi oldukça süreklilik kazanmıştır.
- Kurumlar gerek alt kurumlarıyla gerekse diğerleriyle yapılanmış, örgütlenmiş ve eşgüdümlenmiştir.
- Her kurum diğerleriyle yakından ilişkili olmasına rağmen kendi alanında biricik bir yapıdadır. Bir başka deyişle temel kurumlar bir "göreli bağımsızlığa" sahiptirler.
- Kurumlar zorunlu olarak değer yüklüdürler. Çünkü kültürün normatif kodlarını ihtiva ederler (Aydın, 1997:14).

Dolayısıyla kurumlar, belirli bir gereksinimi karşılama amacı ile ortaya çıkan ve değerlerden oluşan, süreklilik arz eden kalıplaşmış toplumsal ilişkiler bütünüdür.

Tezcan (2012:128) ise, kurumun ayırıcı özelliklerini şöyle belirlemiştir.

- *Belirli bir amaç*: Tüm kurumlar amaçlıdır ve belirli bir toplumsal gereksinimi karşılamak için doğmuştur.
- *Sürekli bir içerik*: Herhangi bir kültürde davranış kalıpları, toplumsal roller ve ilişkiler zamanla geleneksel ve sürekli bir duruma gelirler.
- *Belirli bir yapı*: Kurumu oluşturan öğeler, bir bütün halinde bulunmaya ve birbirini güçlendirmeye eğilimlidirler.
- *Yekpare bir bütünlük*: Kurumun öğeleri arasındaki ilgi, onun amacına göre birleştirilmiş bulunur.
- *Değerlerle yüklü olmak*: Kurumlarda yinelenen, düzenli davranışlar, standartlar, zamanla ahlak normları durumuna gelirler.

Kurumun bu işlevlerinden hareketle denilebilir ki kurum, belirli bir konu etrafında toplanan sosyal faaliyetleri düzenleyen hukuki normlar bütünüdür. Başka bir deyişle kurum, bir sosyal grubun, halkın, toplumun kabul ettiği ve benimsediği değerler, normlar ve davranış standartları bütünüdür (Avcı, 2007:49).

Kurumlar "toplumun yapısı ve temel değerlerinin korunması bakımından zorunlu sayılan sürekli kurallar topluluğudur" (Kocacık, 2003:121). Toplumsal yapıyı oluşturan aile, eğitim, siyaset, din, hukuk, ekonomi vb. kurumlar, kendilerine ait değerleri içerir (Alptekin, 2012:85) ve aynı zamanda, değerlerin

benimsenmesinde, yaygınlaştırılmasında, yaşatılmasında yani bir sonraki kuşağa aktarılmasında önemli roller üstlenir (Özensel, 2003:219). Kurumlar, toplumdaki istikrarı sağlamak için üyelerinin davranışlarını kontrol etmeye yönelirler. Kurumlar, sosyal normlar ve buna dayalı sosyal baskı yoluyla toplumsal denge durumunu korumak eğilimindedirler. (Beşirli, 2013:9). Dolayısıyla kurumlar, bireylerin toplum içerisindeki değerlerini, tutumlarını ve davranışlarını bir şekilde etkilemektedir.

4.1.1. Değerleri Etkileyen Kurum Olarak Aile

Aile, bireyin toplumsal yaşantıda ilk iletişimde bulunduğu kurumdur. Ailenin bireyin değerleri üzerindeki etkisi büyük çoğunlukla sosyalleşme süreci ile gerçekleşir.

Aile, en genel anlamıyla ""*kan, evlilik ve evlat edinme yoluyla ilişki halinde olan ve genellikle ortak bir mekanı paylaşan toplumsal birimdir*" (Bozkurt, 2011:260). Tezcan'a (2012:130) göre aile cinsler arası ilişkileri ve insan soyunun çoğalmasını kurallara bağlayan, istikrara kavuşturan ve standartlaştıran bir davranışlar sistemi şeklinde tanımlanmaktadır. Ailenin sosyalleşmedeki etkisinin yanı sıra ekonomik ve hukuksal yönleri ailenin kurumsal özelliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda "Aile, biyolojik ilişki sonucu insan türünün devamını sağlayan, toplumsallaşma sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi zenginlikleri kuşaktan kuşağa aktaran, biyolojik, psikolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal, vb. yönleri bulunan toplumsal bir birimdir" (Aydın, 1997:36).

Aile evrensel bir kurum olmasına rağmen, ailenin şekli ve fonksiyonları toplumdan topluma değişebilmektedir. Sözgelimi, modern toplumun aile kavramı ile geleneksel toplumun aile kavramı birbirinden farklıdır (Bozkurt, 2011:259). Modern toplumda ailenin çocuklarına aktardığı değerler daha özgürlükçü, yenilikçi vb. yönde olabilirken, geleneksel toplumda ailenin çocuklarına aktardığı değerler, daha baskıcı ve tutucu olabilmektedir.

Sonuç olarak aile, toplumda mevcut olan değerleri yeni nesillere aktaran, bu değerlerin uygulanıp uygulanmadığını kontrol eden ve aynı zamanda bir kurum olarak toplumsal ilişkileri düzenleyen bir toplumsal birimdir. Ailenin değerler

üzerindeki etkisi, sosyalleşme yoluyla ve diğer kurumlarla olan toplumsal ilişkiler yoluyla ortaya çıkmaktadır.

4.1.2. Değerleri Etkileyen Kurum Olarak Eğitim

Değerleri etkileyen bir başka kurum ise eğitim kurumudur. Eğitim kurumu da tıpkı aile kurumu gibi hem değerlerin aktarımı sürecinde hem de toplumsal ilişkileri düzenlemesi ile birlikte değerler üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir.

Eğitim, "*bilgi ve becerilerin kuşaktan kuşağa aktarılması ve bireyde istendik davranışların yaratılmasıdır*" (Bozkurt, 2011:278). Bir başka tanıma göre ise eğitim, "genel olarak bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve olumlu değerdeki davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır" (Aydın, 1997:183).

Eğitimin önemini, Kuan Tzu, şu sözleriyle ifade etmektedir: "Bir yıl sonrasıysa düşündüğün, tohum ek. Ağaç dik, on yıl sonrasıysa tasarladığın. Ama düşünüyorsan yüz yıl ötesini, halkı eğit o zaman... Bir kez tohum ekersen bir kez ürün alırsın. Bir kez ağaç dikersen, on kez ürün alırsın. Yüz kez olur bu ürün, eğitirsen toplumu. Birisine bir balık versen, doyar bir defa; balık tutmayı öğret, doysun ömür boyunca..." (Akt:Bozkurt, 2011:278). Gerçekten de eğitim, bireye toplumsal hayatı boyunca ona yardımcı olacak değerleri, davranış kalıplarını kazandırmaktadır.

Eğitimin en önemli işlevlerinden birisi, toplumun kültürel mirasının birikimi ve sürekliliğini sağlamaktır. Bu miras yoluyla her kuşak, kültür birikimi sürecini önceki kuşağın bıraktığı yerden devralarak sürdürebilmektedir. Bu devralma, toplumun değerlerinin öğretilmesi yoluyla gerçekleşir. Eğitimin görevi ise bu değerleri çeşitli yollarla çocuğa öğretmektir (Tezcan, 1999:58). Dolayısıyla eğitimin en önemli işlevlerinin başında sosyalleşme sürecinde bulunması ve çocuk veya öğrencilere toplumun değerlerini ve bir bütün olarak toplumun kültürel mirasını aktarması gelmektedir.

Öte yandan eğitimin toplum üzerine etkisi konusunda iki tip eğilim vardır. Birincisi eğitimin birey ve toplum üzerindeki mutlak etkisidir. İkincisi ise eğitim insana yeni bir şey kazandırmaz. İyi ya da kötü mevcut hareketlerin gelişmesini sağlar. Eğitim, sürekli iyi şeyler yükleme gücüne sahip değildir (Aydın, 1997:206-

207). Dolayısıyla eğitimin, birey ve toplum üzerindeki etkisi her zaman olumlu olmayabilir.

Sosyoloji kuramlarında da eğitim-değer ilişkisi üzerine farklı görüşler mevcuttur. Örneğin yapısal-fonksiyonel teorinin kurucusu Parsons'a göre okullar, diğer tüm kurumlarla birlikte uyum halindedir ve bireylere değerlerin aktarılmasını sağlamaktadır, bu yüzden de oldukça önemlidir. Ancak çatışmacılara göre, eğitim kurumları, kapitalist değerleri doğallaştırmaktadır. Çatışmacılara göre eğitim kurumlarında bulunan bireyler, sözgelimi bir yarışta kazanamadıkları zaman ve gerekli ödülleri almadıkları zaman sistemin doğruluğunu kabul eder ve buna inanırlar. Kaybedenler, kazanamadıkları için sistemi değil, kendilerini suçlarlar. Nadiren değer ve normların meşru oluşunu sorgularlar. Dolayısıyla çatışmacılar, eğitim sisteminin egemen sınıfların çıkarlarına hizmet ettiğini iddia ederler. Çünkü onlara göre eğitim, kapitalistlerin gereksinim duyduğu işgücünü yetiştirmektedir (Bozkurt, 2011:-279282).

Sonuç olarak eğitim, bireylerin toplumsal ilişkilerini düzenleyen, onlara toplumda var olan değerleri aktaran ve onları çalışma hayatına kazandıran bir kurumdur. Eğitim, bireyde istendik yönde davranışların oluşturulması süreci olarak tanımlanmaktadır. Eğitimin değerler üzerindeki etkisi de bu noktada kendisini göstermektedir. Her sistem veya toplum, nasıl bir vatandaş tipine sahip olmak istiyorsa, vatandaşlarını o yönde yetiştirir. Bu amaç için eğitim, bireylere toplumun değerlerini öğretmekte ve birtakım davranış kalıpları sunmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da birey, toplumun bir üyesi olmaya ve toplumla daha rahat iletişim kurmaya başlamaktadır.

4.1.3. Din

Din, bir kurallar bütünüdür. Bu haliyle din, çoğu toplumsal sistemde kültürle ve dolayısıyla da değerlerle iç içe geçmiştir. Bir değer, aynı zamanda bir dini öğreti olabilmektedir. Bu durumun tam tersi de mümkündür. Yani bir dini öğreti de toplumsal bir değer olarak karşımıza çıkabilmektedir. Dolayısıyla din ve değer birbirlerini karşılıklı olarak etkilemektedir.

“Sözlükte (Grekçe ve Latincede, Religion) bağlanma, korkma (Arapça'da) yargı, hesap” (Aydın, 1997:102) anlamlarına gelen din kavramı, sosyal bir kurum olarak insanın Tanrı ile olan ilişkilerini düzenlemektedir (Tezcan, 2012:130).

Durkheim’a (2010:76) göre, "Bir din, kutsal, yani ayrı ve yasak şeylere ilişkin olan ve kendisine katılan herkesi "Kilise" (tapınak) denilen bir manevi topluluk durumunda birleştiren tutarlı inanç ve eylemler dizgesidir". Dinsel eylemler, yalnızca insan ile tanrı arasındaki iletişimi ihtiva etmemektedir. Din aynı zamanda toplumsal bir olgudur. “**din**, bir *inanç sistemi*dir ve belirli *pratikleri* vardır. Mensuplarının davranışlarını ve toplumsal örgütlenmelerini etkiler” (Bozkurt, 2011:241). Dinin bu işlevi, onun kültürle ve değerlerle iç içe geçmesini de beraberinde getirmektedir.

Bütün dinlerdeki tek ortak ilişki, hemen her dinin kutsal sayıp saymadığı olay, faaliyet ve varlıkların olmasıdır. Kutsal sayılan şeylere saygı duyulmakta, korkulmakta ve yüceltilmektedir. Bunlara yaklaşmak, belirli resmi ve kalıplaşmış ayinlere göre gerçekleşmektedir. Kutsal sayılanlar, aynı zamanda doğaüstü yaşamın bir parçası sayılmaktadır (Özkalp, 1987:155-156).

İşte bu kutsal sayılan inançlarla onlara eşlik eden duyguları ve inançları uygulayan dış davranışlardan oluşan toplumsal kalıpların tümü din kurumunu oluşturmaktadır (İçli, 2002:63). Aydın'a (1997:99) göre, bir kurum olarak dinin genelde insanın Tanrı ile ilişki kurma ihtiyacını karşıladığı ve bunun dua ve ibadet gibi yöntemlerle ifade edildiği kabul edilir. Dışsal ve kavramsal davranış örüntülerinin doğruluk ve yanlışlığına işaret eder, ahlak (moral) ve değer (etik) sistemlerini içerirler”. Dolayısıyla din, yalnızca insan ile Tanrı arasındaki ilişki ihtiyacını karşılamamakta, aynı zamanda, hangi toplumsal davranışların iyi, hangi toplumsal davranışların kötü olduğunu da belirlemektedir. Bu bağlamda Kur'an, dini yalnızca doğaüstülük, kutsallık vb. kavramlarla açıklamamış, dini ahlaki ve sosyal açıdan da açıklamıştır. Kur'an'a göre din, insan ilişkilerini belirleyen bir ahlaki ilkeler topluluğudur. Örneğin Rum-32 ayetinde, “Onlar dinlerini parçaladılar ve bölük bölük oldular”, yani “sosyal düzeni bozdular ve birbirlerine düştüler” ifadesi yer almaktadır (Aydın, 1997:105).

Din, yalnızca insan ile Tanrı arasındaki ilişkileri ihtiva etmemekte, aynı zamanda toplumsal yaşamı düzenlemekte, toplumun karakteristik yapısını oluşturmakta, toplumsal dayanışmayı sağlamaktadır.

Dinde kutsallığı değer ve inançlar belirler. İnançlar, kutsallığın ne olduğunu tanımlar ve aynı zamanda neyin doğru neyin yanlış, nelerin uygun ya da uygunsuz olduğunu açıklayan temel değerleri de belirlerler (Tezcan, 2012:178). Din, profan nitelikli değerlerin sürdürülmesinde bir aşkınlık temeli kazandırarak, din ile değerler arasında hiyerarşi kurmakta, kaotik manzarayı ortadan kaldırmakta, insan hayatında daha etkin bir görevi yerine getirmelerini sağlamaktadır. Din-değer ilişkisinde asıl üzerinde durulması gereken yön ise, dinin değerler üzerindeki etkileridir. Bu etkiler, değerlerin bizzat oluşturulmasında, varlığının sürdürülmesinde ve değerler arasında bir hiyerarşi kurup insan hayatına yön vermesinde görülmektedir (Avcı, 2007:131).

Weber, dini değerlerin ekonomik değişime sebebiyet verdiğini Protestanlık mezhebi ile kapitalizmin gelişmesi arasındaki ilişkiyle betimlemektedir. Ona göre kapitalist akılcı iş örgütleri ve burjuvazi Batı'ya aittir. Merkantilizm, düzenlenmiş ekonomik yaşam, küçük sanayiyi koruma durumlar Çin'de ve Mısır'da da vardı. Sivil pazar olanakları, loncalar, kent-köy arasındaki farklılıklar her yerde ortaya çıktığı halde, Batı dışında hiçbir yerde burjuvazi ortaya çıkmadı ve ayrıca sınıf olarak proleterya da çıkmadı. Batı ile Batı-dışı arasındaki fark, batı dışında özgür emeğin ussal bir biçimde örgütlenmesini içeren ve burjuvaziye dayalı işletmenin olmamasından kaynaklanmaktadır. Mesele, Batı tipi burjuva sınıfının özelliklerinin ve kapitalist emek örgütlerinin ortaya çıkışıyla ilişkilidir. Burjuva, kapitalizmden önce gelişmiştir (Weber, 1985:19-21).

Olaya mezhepler açısından bakıldığında, sermaye sahipleri ve işverenler, işçi sınıfının eğitim görmüş yüksek tabakası, çağdaş iş kollarındaki yüksek düzeyde teknik ya da ticari eğitim görmüş olanlar "Protestan" özelliklere sahiptir. Protestanların, bütün nüfus içinde sermayeden büyük ölçüde pay almaları, büyük çağdaş endüstriyel ve ticari iş alanlarındaki işletmelerin üst basamaklarında ve yöneticiliğinde bulunmaları, kısmen tarihi temellere bağlanabilir. Bu temeller çok gerilere, geçmişe uzanır ve bu bağlam içinde belirli bir mezhebin üyesi olmak, ekonomik görünüşlerin nedeni olarak değil, bunlardan çıkan sonuç olarak görülür.

Yukarıda sözü edilen ekonomik işlevlere katılma, bazen sermaye sahibi olmayı, bazen de pahalı bir eğitimden geçmiş olmayı, bazen her ikisini de öngörür. En zenginlerin büyük bir çoğunluğu, imparatorluğun doğal kaynaklar bakımından ya da ilişki ağları bakımından en uygun ve ekonomik olarak en gelişmiş alanları, özellikle de zengin kentlerin çoğu, 16. yüzyılda Protestanlığı kabul etmiştir; bunların etkileri bugün, Protestanların ekonomik kavgada var olmalarını sağlamaktadır. Fakat bu durum o zamandan beri şu tarihi soruya yol açmaktadır: Ekonomik olarak gelişmiş bölgelerde, aynı zamanda kilise devriminin gerçekleşmiş olması, nasıl açıklanabilir? Ekonomik alanda geleneksellikten kurtulma, hem dini geleneğe ve hem de bütün geleneksel otoritelere karşı baş kaldırma eğilimini destekleyici bir öğe olarak görülmektedir (Weber, 1985:27-29).

Asketik Protestanlık, mülk sahibi olmanın verdiği doğal zevke var gücüyle karşı çıkmış, tüketimi, özellikle lüks tüketimini sınırlamıştır. Buna karşılık, mal kazancını, psikolojik olarak geleneksel ahlakın yasaklarından kurtarmış, kazanç uğraşısının zincirlerini koparıp bunu yalnız yasal hale getirmekle kalmamış, ayrıca doğrudan doğruya tanrının isteği olarak görmüştür. Bedensel zevklere ve dünyevi mallara olan bağımlılığa karşı savaş, ussal kazanca karşı bir savaşım olmayıp, mülküm us dışı kullanımına karşı bir savaşımdır. Asketizm Eski Ahite uygun olarak zenginlik peşinde koşmayı reddedilmesi gereken, fakat mesleki uğraşının ürünü olarak zenginliğe ulaşmayı tanrının kutsaması olarak görmekle kalmamaktadır. Bundan da öte, sürekli, sistematik dünyevi meslek öğretisinin dini değerlendirilmesinin asketizme ulaştıracak en yüksek araç ve aynı zamanda insanın yeniden doğmasının ve gerçek inancının en emin ve açık ispatı olması, kapitalizmin "ruhu" olarak adlandırılan yaşam biçiminin yayılmasının en büyük manivelası olmuştur. Bununla birlikte tüketimin sınırlandırılması ile kazanç peşinde koşmanın serbest bırakılmasını birlikte ele aldığımızda ortaya çıkacak pratik sonuç çok açıktır: "asketizmin tasarrufu zorlaması ile biriken sermaye". Kazanılmış olanın tüketilerek kullanılmasına karşı koyulan engeller, sermayenin üretken kullanımını sağlamıştır (Weber, 1985:137-139).

Böylelikle Weber, Protestanlık mezhebinin değerlerinin kapitalist ruhun ortaya çıkmasındaki önemliliğini vurgulamaktadır. Protestanlık değerleri, toplumsal

eylemleri yönlendirerek ekonomik anlamda bir devrim yaşanmasını sağlamıştır. Ayrıca kapitalizmin Çin'de veya Mısır'da değil de Batı'da ortaya çıkmasının sebebi de budur.

Bryan Wilson, "Laik Bir Toplumda Din" adlı çalışmasında Batılı toplumlarda dinin önemini kaybettiğini ve hatta ortadan kalkma tehlikesi içinde olduğunu öne sürmüştür. Weber'in sanayileşen toplumların daha rasyonel ve mantıklı düşünme ve organizasyon biçimlerini benimsemek zorunda kaldığı ve din gibi geleneksel otorite kaynaklarının kenara itildiği savından yola çıkan Wilson'un bu tezi, toplumların sanayileşirken, daha rasyonel ve uzmanlaşmış toplumlar haline gelerek, geleneksel değerlerin zayıfladığı teorisine dayanmaktadır. Sanayi toplumda yaşayan bireyler, artık hayatın anlamını açıklamak için dine gerek duymamaktadır. Din, artık, toplumun değerlerinin merkezi olmaktan çıkmıştır. Ancak, Wilson'un bu tezine yönelik eleştirilerinden birisine göre, örgütlü din güç kaybetmiş olsa da bireysel inanç ve manevi anlam ihtiyacı halen güçlüdür. Örneğin postmodernistler, bilimin cazibesinin yitirmesi ve koruyuculuk işlevini yerine getirememesi nedeniyle bireylerin yeniden irrasyonel düşünceye ve manevi alanlara yöneldiklerini savunmuşlardır (Alptekin, 2012:66-68). Dolayısıyla günümüzde din, hem özel alanda hem toplumsal alanda bireylerin davranışlarını yönlendirmekte ve toplumun değerlerini doğrudan etkilemeye devam etmektedir.

Din-değer ilişkisini inceleyen bir başka isim ise Rokeach'tır. Rokeach, "Dindarlık farklı/özgün değerlerin oluşmasına neden oluyor mu? Örneğin, dindarlık insanların diğerlerine karşı daha merhametli olmalarına neden oluyor mu? Hıristiyan değerlerine bağlılık insanların daha merhametli olmalarına yol açıyor mu?" sorularını cevaplarını ampirik bir araştırma ile elde etmiştir. Buna göre, kiliseye daha çok gidenlerin, daha az gidenlere kıyasla daha muhafazakâr ve statükocu, ırkçılık ve yoksulluk gibi sosyal sorunlara karşı daha duyarsız ve daha az merhametli olduklarını tespit etmiştir (Korkmaz, 2013:70).

Kısacası din kurumu, insan ile Tanrı arasındaki ilişkileri düzenlediği kadar, toplumsal ilişkileri de düzenlemekte, toplumsal ilişkileri belirlemekte, toplumda dayanışmayı güçlendirmekte ve bireylere birtakım kurallar veya davranış standartları sunmaktadır. Dinin bu özelliği, değerler için bir kaynak vazifesi görmektedir. Dini

bir kural, değer olarak içselleştirilebilir. Dinin değer üzerindeki bu etkililiği, toplumun kültür seviyesini, gelişim yönünü ve toplumsal sorunları etkileyebilmektedir.

4.1.4. Siyaset

Siyaset kurumu, bir bütün olarak toplumu, toplumun kültürünü ve değerlerini etkileyen, toplumsal ilişkilere yön veren bir önemli bir sosyal kurumdur.

Siyaset kavramının etimolojik kökenine bakılacak olursa, siyaset "Arapça kökenli bir kelimedir ve sözlük karşılığı eğitmek, yetiştirmek, düzenlemek anlamlarına gelir. Eski dilde terim olarak buradan geliştirilmiş şekliyle "yönetme bilgisi ve tekniği" anlamında kullanılagelmiştir. Kavramın Batı dillerindeki karşılığı "Politika" *(politique)* nın ise, Grekçe olan *(Politeia)* şehir yerel yönetimi, kamu düzenin anlamlarına gelen "**police**" den türediği kabul edilir" (Aydın, 1997:144).

Van Dyke, siyaseti, "kamuyu ilgilendiren sorunlarda kendi tercihlerini kabul ettirmek, uygulatmak, başkalarının tercihlerinin gerçekleşmesini engellemek üzere çeşitli aktörlerin yürüttükleri bir mücadeledir" şeklinde tanımlarken; David Easton ise siyaseti; "maddi ve manevi değerlerin otoriteye dayalı olarak dağıtılması süreci" (Akt.:Avcı, 2007:48) olarak tanımlamaktadır.

Bir kurum olarak siyaset, "kamu düzenini sağlamak ve genel yönetimi gerçekleştirmek görevini yerine getiren bir temel kurumdur. Bu haliyle de insanlığın varlığıyla paralel bir olgudur" (Aydın, 1997:143) Siyasetin temel amacının ise "toplumun genel yönetimini sağlamak" (Tezcan, 2012:130) olduğu söylenebilir.

Siyaset kurumu, genel yönetim ve kamu düzeni ihtiyacını karşılamaya yönelir ve toplum içindeki ilişkileri düzenleyici araçları elinde bulundurur, devlette de cisimleşir (İçli, 2002:63). Bir kurum olarak siyaset, siyasal yönetim ve siyasal erkin kuruluşu ve işleyişi ile ilgili eylem ve kuralları içermektedir. Siyaset kurumunu oluşturan şey, siyasal iktidarı yürüteceklerin nasıl seçileceği, iktidarın nasıl sona ereceği, iktidarın yürütmekte sorumlu olduğu konulardan oluşmaktadır (Avcı, 2007:50).

Tezcan'a (2012:160-161) göre siyaset kurumunun açık ve gizli işlevleri vardır. Açık işlevler: düzenin korunması, konsensüsün başarılması, azami ekonomik üretim; gizli işlevler ise geleneksel kültürün ortadan kaldırılmasıdır.

Siyaset, "farkında olsak da olmasak da, sevsek de sevmesek de hepimizin hayatını etkileyen bir olgu" (Vergin, 2012:13) olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü siyaset kurumu, yalnızca siyasal alana etki etmemekte, aynı zamanda bir bütün olarak toplumsal sisteme de etki etmektedir. Siyasetin toplumsal bağlamda inceleme konuları, topluluk iktidarı, toplumsal yapının siyasete etkisi ve toplumsal değişmenin kaynakları vb.dir. Toplum yapısının demokratik ya da otoriter bir parti yapısına neden oluşu bu ilişki türüne örnektir (Aydın, 1997:150). Dolayısıyla toplumda hakim olan değerler, bir anlamda siyasal kurumu ve yönetim mekanizmalarını doğrudan etkileyebilmektedir.

Çoğunlukla siyasal bilimciler siyasetin, kamusal bir olay olduğunu ve insanların toplum içinde yaşamasına bağlı olarak belirdiği görüşündedir (Avcı, 2007:48-49). Ancak yalnızca toplum siyasal olanı etkilememekte, aynı zamanda siyasal olan da toplumu etkilemektedir. Siyaset kurumu yasama ya da normların kurumsallaştırılması, çatışmalar, arabuluculuk ve sapmalar, denetim (yargı) kamusal görevleri planlamak, yürütmek ve normları uygulamak gibi işlevleri, onun toplum üzerindeki etkisini göstermektedir (Kocacık, 2003:123). Siyasetin toplum üzerindeki etkisine verilecek daha somut bir örnek, bir ülkede uygulanan tek turlu bir çoğunluk seçim sisteminin, iki-parti sistemine, o da zamanla toplumda bir iki kutuplu yapıya sebep olabilmesidir. Yani bir siyasal uygulama toplumda dual bir eğilime kaynaklık teşkil edebilmektedir (Aydın, 1997:170).

Bir kurum olarak siyaset, toplumun değerlerinden, normlarından, davranış kalıplarından etkilenmekte, işlerliğini bunlar sayesinde kazanmaktadır. Öte yandan ise siyaset toplumsal ilişkileri, toplumsal düzeni, toplumsal kontrolü doğrudan etkilemekte, bu doğrultuda bireylerin değerlerini, tutum ve davranışlarını yönlendirmekte olan bir kurumdur.

4.1.5. Ekonomi

Ekonomi-değer ilişkisi iki yönlüdür. Kimi çevreler, ekonominin değerleri etkilediğini, kimi çevreler de değerlerin ekonomiyi etkilediğini düşünmektedir. Dolayısıyla ekonomi ve değerler birbirleri ile etkileşim halindedir denilebilir.

Ekonomi, toplumların en temel işlevlerinden birisidir. İnsanoğlu, aile kurumu ile soyunu devam ettirmekte, ekonomi ile de bizzat kendi varlığını sürdürmektedir (Aydın, 1997:69). Bu bağlamda ekonomi "Yiyecek, giyecek, barınak gibi gereksinimlerin karşılanması için geliştirilmiştir. Mal ve hizmetlerin üretim bölüşümü ve tüketimini düzenleme amacına yönelmiştir" (İçli, 2002:63).

Ekonomi, "*mallar ile hizmetlerin, üretimi dağıtımı ve tüketimini örgütleyen sosyal bir kurum*" (Bozkurt, 2011:300) olarak tanımlanmaktadır. Ekonominin salt biçimiyle ekonominin iki anlamı vardır:

- "Belli bir ülkede ya da ülkeler arasındaki üretim-tüketim, alış-veriş, değiş-tokuş ilişkilerinin incelenmesi,
- Birey, aile ve ulusların, sınırlı imkanlarla gittikçe artan tüketim ihtiyaçlarını karşılamak yolundaki tutum ve davranışları. Birincisi bir bilim, ikincisi davranış biçimidir" (Aydın, 1997:69).

Gerçekten de ekonomi, üretim ilişkileri içerisinde sosyal bir bilimdir. İnsanlar, üretim ilişkilerinde türlü davranış kalıpları geliştirebilir, yeni değerler oluşturabilir.

İnsanlar biyolojik bir varlık oldukları kadar, aynı zamanda birer sosyal varlıklardır. İnsanların yaşamlarını sürdürmeleri için yalnızca su, yiyecek ve hava yeterli olmamaktadır. İnsanlar birer sosyal varlık oldukları için birtakım tüketim maddelerini de sadece toplumda bir statü ihtiyacı için alır ve kullanırlar. Böylelikle de sosyal varlıklarını, başkalarından farklı yönlerini diğer insanlara bu aldıkları ile kabul ettirmeye ve statülerini göstermeye çalışırlar (Özkalp 1987:123). Dolayısıyla ekonomi, toplumsal yaşamın bir parçasıdır ve tüm ekonomik ilişkiler, aynı zamanda toplumsal ilişkilerdir.

Tüm ekonomik ilişkilerin arka planında toplumsal etkiler yatmaktadır. Ekonomik işlemler, sosyal temelden soyutlanamazlar. Ekonomi, toplumsal yapıyı ve

toplumsal yapı da ekonomiyi etkilemektedir. Toplum, ekonomik hayatın tüm aşamalarında etkilidir ve değer ve normlarıyla ekonomiye yön verir. Aynı zamanda ekonomi de toplumsal hayatı etkiler. Örneğin ekonomi, sosyal tabakalaşmanın kaynağıdır. Sosyal tabakalaşmanın belirgin görünümlerinden birisi olan toplumsal sınıflar, ideolojik bir yöne sahip olmakla birlikte aynı zamanda ekonomik temellidir. Bunun yanı sıra, ekonomi zihniyet değişimine de yol açabilmektedir. Örneğin kapitalizm, yalnızca para, sermaye akımı ve o akımların gövdeleştiği kuruluşlar değil; aynı zamanda çoğu insanın davranış biçimi, değerleri ve normları olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 1997:70-93). Dolayısıyla kapitalizm, yalnızca bir ekonomik sistem değil, aynı zamanda siyaseti ve kültürü etkileyen, kendine has değerleri olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda, Milton Friedman, "Kapitalizm ve Özgürlük" adlı eserinde demokrasinin ancak kapitalizm ile var olabileceğini ileri sürmektedir. Friedman, bu tezinde, demokrasi ve kapitalizm kavramlarının belirli tanımlanış biçimlerine odaklanmıştır. Demokrasi, Batı toplumlarında var olduğu siyasal kurumsal biçimiyle "liberal demokrasi" olarak tanımlanmakta; kapitalizm de bireylerin ya da kuruluşların "özgür irade" ile girdikleri ilişkilerden oluşan bir ekonomik sistem olarak tanımlanmaktadır. Demokrasinin, ancak kapitalizmle var olabileceği düşüncesinin en temel dayanak noktalarından biri, hem demokrasinin hem de kapitalizmin "serbest rekabet" ilkesi temelinde örgütlendiklerini kabul etmektir. Kapitalizm, bireylerin özgür iradeleriyle, kendi çıkarlarını gözeterek kendi faydasını maksimize etmeye çalıştığı bir ekonomik sistemdir. Demokrasi de farklı toplumsal kesimlerin, kendi siyasal tercihlerini örgütlü bir biçimde ortaya koyarak, siyasal iktidarı ele geçirmek için, halkın önünde "serbestçe" rekabet ettikleri bir siyasal sistemdir. Batı'da, 16. yüzyılda ticaretin gelişmesi ve ardından insan emeğinin metalaşması, insanları birey kavramı temelinde "eşit" olarak gören bir dünya görüşünün filizlenmesine yol açmıştır. Bu temel üzerinde Batı demokrasisinin bugünkü kurumsallaşma biçimine ulaşılmıştır. Batı tarihinin son dört yüzyıllık deneyimi, iktisat ve siyasette serbest piyasa, yani kapitalizm ve demokrasinin sebep-sonuç zincirini oluşturmuştur (Köker, 1992:30-34). Böylelikle ekonomi ve toplumsal değerler, birbirini karşılıklı etkileyerek bir siyasal sistemin temelini oluşturmuşlardır.

Inglehart, Avrupa ülkeleri arasında bir dizi araştırmalar yaparak, modern toplumda değerler alanında bir dönüşüm gerçekleştiğini savunmaktadır. Ona göre değerler alanındaki bu dönüşüm; ekonomik büyüme, maddi ve toplumsal güvenlik gibi maddi değerlerin terk edilmesi ve bunların yerine kişisel gelişim, bireysel özerklik, özgürleşme gibi post-materyalist değerlerin benimsenmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Inglehart'ın bu araştırmaları, ilerleyen yıllarda bazı eleştirilere konu olmuştur. Özellikle ekonomi ve değerler arasındaki ilişkiler sorgulanmıştır. Bu bağlamda Daniel Bell, modern toplumu ekonomi, siyaset ve kültür olmak üzere üç sektöre ayırmış ve her sektörün kendi ilkeleri ve yasalarının olduğunu ileri sürmüştür. Bell'e göre, ekonomi ve kültür alanında meydana gelen değişmeler, birbirinin uzantısında olmak bir yana, birbirlerine ters istikamettedir (Canatan, 2004:46-47).

Ancak, ekonominin kültür üzerine olan etkisi yadsınamaz. Örneğin, küresel kapitalizm ile birlikte metalar, kullanım ve market değerleri yanında bir de işaret değerleri kazanmıştır. Böylece insanlar, metaların kullanım ve market değerinden, yani ekonomik değerinden çok işaret değerine önem vermeye başlamışlardır. İşaret değerinden kasıt, gösteriş yapmaktır. Thorstein Veblen, "Aylak Sınıf Teorisi" adlı eserinde, işaret değerinin gösteriş için nasıl yapıldığını ifade etmiştir. Buna göre, işaret değerlerine sahip olan bireyler, toplum içerisinde kendisini değerli olarak görmektedir (Demirezen, 2014:208-209). İşaret değeri, tüketim toplumuna has bir değerdir. Dolayısıyla da ekonomik ilişkiler, bir şekilde kültürü ve değerleri etkileyebilmektedir.

Diğer yandan değerler de ekonomi üzerinde oldukça etkilidir. Değerlerin ekonomi üzerindeki etkisi hususunda akla gelen ilk isim Weber'dir. Weber'in, "Protestan etiğinin yarattığı bir çalışma ahlakı sonucunda, insanların büyük bir başarma güdüsü ile hareket ederek modern kapitalizmin Luther ve Calvin mezheplerinin yaygın olduğu yerlerde ortaya çıktığı" hipotezi, sanayi toplumunun oluşmasında değerlerin oynadığı role işaret etmesi, değerlerin ekonomi üzerindeki önemini belirtmektedir (Özensel, 2003:220).

Bir toplumdaki değerler, ekonomik gelişmeyi teşvik edici yönde olabilir veya tam tersi olarak ekonomik gelişmeyi baltalayabilir. Aynı zamanda ekonomi de bir

toplumdaki değerleri kendi çıkarları doğrultusunda değiştirebilir veya geliştirebilir. Sonuç olarak ekonomi-değer ilişkisi çift yönlüdür; hem ekonomi değerleri etkileyebilir, hem de değerler ekonomiyi etkileyebilir.

4.2. Kültür

Kültür; bir toplum içerisindeki tüm davranış kalıplarının temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla değerler, kültürün bir parçasıdır ve kültürden bağımsız olarak düşünülemez.

Toplum içerisindeki tüm maddi ve manevi birikim, kültür aracılığı ile toplumsal davranışa yansımaktadır. Kültür, "paylaşılan idealler, değerler ve davranış standartlarıdır, bireyin eylemlerini gruplar için anlaşılır kılan ortak belirleyicidir" (Haviland, 2002:65). Kışlalı'ya (1992:85) göre ise, kültür, "bireye hazır düşünce ve davranış kalıpları sunar". Nirun ise, kültürü bir sosyal yapı muhtevası olarak ele almakta ve bu muhtevayı, "sosyal hayat alanında insanların neleri yapıp, neleri yapmayacaklarını işaret ederken, normatif karakteriyle kıymet ve değer hükümlerini başka bir deyimle sosyal hayatın değerler alanını kapsamış olur" (Akt.:Erol, 2007:34) şeklinde tanımlamaktadır.

Sosyolojide kültür; insanların edindiği ve çeşitli yollarla birbirlerine ve sonraki kuşaklara ilettikleri maddi ve manevi ögeleri anlatır. Başka bir deyişle, kültür, insanların toplumsal ve tarihsel gelişim içinde yarattıkları bütün maddi (özdeksel) ve manevi (tinsel ögelerin toplamıdır" (Kocacık, 2003:86). Kültür, "bir toplumun üyeleri arasında paylaşılan, devredilen ve bir değişim süreci içinde bulunan öğrenilmiş davranış kalıpları ile bu kalıpların ürünlerinin oluşturduğu bir yaşam biçimidir" (Tezcan, 2012:196). Gerçekten de kültür, toplumu şekillendiren temel yapı taşlarından birisidir. Kültür, kabul edilen ve paylaşılan değerleri, inançları, nesneleri ve davranış kalıplarını içermektedir. Bütün bunlar, bireylere, toplumsal yaşamlarında kılavuzluk etmektedir (Newman, 2013:49).

Kültür, genel bir tanımlama ile, bir toplumun bireysel tarihi içerisinde üretmiş olduğu bütün zenginlikleri kapsayacak kadar geniş bir anlama sahiptir. Özel olarak ise, bütün bu tarihsel mirasa ait toplumsal kimliği oluşturan ya da o toplumun kimliği ile birlikte anılan bütün sembol, değer ve gelenekleri kapsayan bir anlamlar

sistemidir (Bilgin, 2007:195). Kültür, insanlar arasındaki iletişimin zeminidir, ama aynı zamanda bir tahakküm kaynağıdır. Sanat, bilim, din, hatta dil de dâhil olmak üzere bütün simgesel sistemler, gerçeklik anlayışımızı şekillendirerek insanlar arası iletişimin temelini oluşturmakla kalmaz, toplumsal hiyerarşilerin tesisine ve idamesine de katkıda bulunurlar. Kültür; inançları, gelenekleri, değerleri, dili kapsar; aynı zamanda bireyleri ve grupları kurumsallaşmış hiyerarşilere bağlayan pratikleri dolayımlar (Swartz, 2011:11).

Kültür, bireylerin toplumsal yaşamının her alanında oldukça etkilidir. Kocacık (2003:88), kültürün işlevlerini şöyle sıralamaktadır:

- "Kültür bir toplumu diğerinden ayırmak için bir tür alamet-i farikadır (ayırt edici özellik).
- Kültür toplum değerlerini bir bütün haline getirir ve bunları sistematik bir biçimde taşır.
- Kültür dayanışmanın en önemli temellerinden birisidir.
- Kültür sosyal yapının bir kopyasını verir.
- Sosyal kişiliğin belirip oluşmasında kültür bütün toplumlar bakımından egemen bir faktördür.
- Kültür iletişim görevi yapar (dil aracılığıyla)
- Kültür davranış standardı oluşturur (doğru-yanlış, iyi-kötü, güvenli-tehlikeli, olumlu-olumsuz vb.).
- Kültür toplumdaki diğer bireylerin eylemleriyle muhtemel tepkilerini tahmin etmemizi sağlar.
- Kültür bireye gerekli bilgi ve beceriyi kazandırır.
- Kültür kendimizi aynı kategoriye koyduğumuz, benzer birikim ve niyetlere sahip diğer insanlarla kendimizi özdeşleştirme imkânı sağlar"

Kültürün içeriğini üç farklı aşamada saptamak mümkündür. İlk aşamada, rol ve davranış modellerini belirleyen bir normlar bütünü yer almaktadır. İkinci aşamada normlara sağlamak üzere birtakım yaptırımlar öngörülmektedir. Son aşamada ise bu yaptırımların uygulanabilirliği değerlerle haklı kılınmaktadır. Değerler, iç çekirdeği

oluşturmaktadır. Normlar ve yaptırımlar ise daha esnektir ve çeşitlilik göstermektedir (Duverger, 1998:80).

Kültürel sistem belirli toplumların tarihleri ve geleneklerini temsil eden kültür biçimleri ve insan ürünleri stokudur. Kültürel sistem her topluma kendi özgünlüğünü sağlayacak çekirdek değerleri ve normları içerir. Bu yüzden kültürel sistemin oluşumsal özellikleri toplumun kültürel mirasına yansır. Kültürel sistemin, sosyal sistemden farklı olarak insanlar arasındaki etkileşimlerle yakından ilişkisi yoktur (Layder, 2014:23)

İnsanların bireysel ve toplumsal davranışları, değerler tarafından yönlendirilmektedir. Bu durum, değerlere, kültürel bir boyut katmaktadır. Bir toplumda kültürün etkisinde kalan davranışlar, o kültürün değerlerini yansıtır. Her toplumun kendine ait kültürü, her kültürün de kendine özgü değerleri vardır (Balay ve Kaya, 2014:10).

Toplumsal değerlerin süreklilik kazanmasında kültür, oldukça önemli bir yere sahiptir. Birey sosyalleşirken, aynı zamanda bir kültürlenme süreci içerisinde değerleri, normları, sembolleri öğrenerek içselleştirmekte ve toplumsal hayata dahil olmaktadır (Alptekin, 2012:50).

Parsons'a göre kültürel sistem, en az toplumsal sistem kadar önemlidir. Kültürel sistem, eylem sisteminin tepesinde yer alır. Parsons'a göre kültür, toplumsal dünyanın veya eylem sisteminin farklı öğelerini birbirine bağlar. Kültür, eyleyenler arasındaki etkileşime aracılık eder ve kişilik sistemi ile toplumsal sistemi bütünleştirir. Kültür, toplumsal sistem içindeki normlarda ve değerlerde cisimleşir, kişilik sisteminde ise eyleyenler tarafından içselleştirilir (Ritzer, 2012:107).

Kültürler, birer değer sistemidirler. Herhangi bir davranışa bir değer atfetmek, o davranışı iyi, kötü, haklı, haksız vb. kategorilere ayırmak demektir. Bu kategoriler, çağdan çağa, toplumdan topluma değişebilmektedir ancak, her toplum belirli bir dönemde bu kategorilere sahip olmuştur. Bu kategorileştirme, bir bütün olarak değer sistemi meydana getirir (Duverger, 1998:79).

Kısacası kültürü değerlerden bağımsız bir şekilde ele almak olanaksızdır. Değerler, kültürün bir parçasıdır, yani kültür değerleri içermektedir. Kültür, değerleri

bir bütün haline getirir ve bu haliyle değerler, toplumsal davranışın temelini oluşturur.

4.3. Ahlak

Ahlak; din ve kültür gibi kurallar bütünüdür ve dolayısıyla değerlerle oldukça yakından ilişkilidir. Ahlak, bir toplumda, bireylere neyin iyi ve kötü, neyin doğru ve yanlış olduğu gibi ölçütler sunmaktadır. Ahlakın bu yönü, değerlerle oldukça benzerdir.

Ahlak kelimesine etimolojik açıdan bakılacak olursa "kökeninin Arapça "hulk" ; Yunanca "ethos" ve Latince "mos" kelimelerine" (Avcı, 2007:60) dayandırıldığı görülmektedir. Felsefe sözlüğünde ahlak, belli bir dönemde belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan, bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasalarının ilkelerinin toplamı; çeşitli toplumlarda ve çağlarda kapsamı ve içeriği değişen ahlaksal değerler alanı; bir kişi ya da bir insan öbeğinin bağlantısı olan bir görüşler dizgesi olarak çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır (Akarsu, 1998:18).

Ahlak "iyi ve doğru davranışlar bütünüdür ve insanların uymakla sorumlu oldukları davranışlar ve kurallar" (Kulaksızoğlu, 2002:98) olarak tarif edilebilir. Özlem (2010:21) ise, daha kapsamlı bir tanımlama ile ahlakı, "tek kişinin veya bir insan topluluğunun belli bir tarihsel dönemde belli türden eğilim, düşünce, inanç, töre, alışkanlık, görenek vb. ve bunlarda içerilmiş olan değer, buyruk, norm ve yasaklara göre düzenlenmiş ve bu haliyle gelenekleşmiş, yerleşmiş yaşama biçimi" olarak tanımlamaktadır. Wolfe'a göre ahlak, "bir yanda büyüyebilen bilgili temsilciler, diğer yanda ise değişebilen bir kültür arasında müzakere" edilen bir pratiktir" (Akt.:Bauman, 2011:45).

Güngör'e (2003b:71) göre, "ahlak nedir?" sorusuna:

- "Doğruyu yanlıştan ayırdetmek
- Bu ayırıma göre davranmak
- Erdemli davranışlarda onur duygusu yaşamak ve insanın ölçütleri çiğneyen eylemleri için suçluluk veya utanç duymak yeteneği" şeklinde bir yanıt verilebilir.

Gündüz'e (2005:3) göre ise, ahlakın dört farklı anlamı vardır. Bunlardan birincisi, toplum tarafından ortaya konmuş ve benimsenmiş davranışların bütünü anlamını karşılamaktadır. İkincisi, belirli normlara bağlı olarak sergilenen davranışlardır. Üçüncüsü, pek nadir kullanılan törebilim anlamına gelmektedir. Nihayet sonuncu anlamı ise, ahlak felsefesi, yani etiktir. Ahlakın, değerlerle ilişkili olan kısmı; toplum tarafından ortaya konmuş ve benimsenmiş davranış biçimleri olması ile belirli normlara bağlı olarak sergilenen davranışlar kısmıdır.

Ahlak, insanın içinde yaşadığı sosyal organizasyonun kuralları olarak anlaşılmaktadır. Toplumun bir ferdi olarak insan, ahlakı bizzat yaşar ve kendi eylemlerinde cisimleştirir (Poyraz, 2006:73). Dolayısıyla ahlakın toplumsal ve birtakım toplumsal pratiklerle olan ilişkisi, ahlak-değer ilişkisini de beraberinde getirmektedir (Aydın, 2003:125).

Ahlak, bir yönüyle değerler dünyasının önemli bir parçasıdır. İnsan ilişkilerinde iyi ve kötü başta olmak üzere hemen her türlü ahlaksal hüküm, aynı zamanda bir değer yargısıdır. Ahlak kuralları, belirli bir zamanda geçerlidir. Sözgelimi bugün geçerli olan bir ahlak kuralı, önemini zamanla yitirebilmekte ve değersiz sayılabilmektedir (Avcı, 2007:60).

Ahlak, değerlerle oldukça yakından ilişkilidir. "'Ahlak kavramı' sonuçta, insanların davranışlarını nitelendiren bir değer yargısı olmaktadır. Ahlak, bu anlamıyla 'toplumların değer yargıları'nı temsil etmektedir" (Atabek, 2011:194). Bireyler, gündelik yaşantılarında diğer bireylerin ahlaklılığından ve ahlaksızlığından bahsederken onların var olan değerleri içselleştirmesine ve içselleştirmemesine gönderme yapmaktadır. Değerler, bütün insan eylemlerini ve ahlaki eylemleri belirlemektedir. Ahlak, bir yönüyle değerler dünyasının bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Değer, kendisine yönelinen bir alan, ahlak ise ne tür değerlere yönelineceğini belirleyen kurallar bütünüdür (Gündüz, 2005:18-19).

Değerleri yaratan tek tek bireyler değil, bir bütün olarak toplumdur. Ahlak kuralları ise, bireylere dışsallaşmış olan bu değerler ile bireylerin günlük yaşantılarındaki yapıp etmelerinin arasında yer alır. Değer, bireylerin değer biçmelerinin birikimli bir tortusudur ve birey tarafından yönlendirilir. Ahlak ise, "ben" ile ulaşılmaya yönelinen arasında yer almaktadır, ulaşmaya yönelen bireye

nasıl ulaşması gerektiği konusunda yol göstermektedir. Ahlak, kuralları ile değerlere referansta bulunur. Örneğin yalan söylemek, ahlak kurallarına aykırıdır. Bu bağlamda doğru söylemek bir değerdir. Değerler, ahlaka ve ahlak kurallarına göre daha dayanıklı, daha göreli, daha süreklidir. Ahlak kuralları, farklı tarzlarda yorumlanmaya daha müsait, zaman zaman göz ardı edilebilen, zaman zaman katı bir şekilde uygulanabilen ve esnek olan davranış kodlarıdır. Ahlak kurallarının bu esnekliği, değer değişmelerinin de ateşleyicisi olmaktadır. Ahlak kurallarının, bireylerin gündelik hayatlarında sürekli müzakere ediliyor oluşu, onların yerleşik değerler ışığında yeniden yorumlanmasına yol açabilmektedir. Bu durum ise, toplumda yeni değerlerin ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Ahlak kuralları, bireylerin gündelik pratiklerinin değerlerle uyuşumlu hale getirilmesini gerektirmektedir (Çelebi, 2007:75-77).

Özetle ahlak, bir toplum içerisinde değerlerle birlikte gelişmektedir ve değerlerden bağımsız değildir. Ahlaki kurallar, aynı zamanda bazı değerlere dayanabilmektedir. Öte yandan bazı ahlaki öğretiler, bir toplumda değer olarak içselleştirilebilmektedir. Ahlak, bir bütün olarak toplumsal bir zeminde oluşmuşken, değerler, toplumsal bir zeminde oluşunun yanı sıra bireysel zeminde de kendisini göstermektedir.

4.4. Normlar

Değerlerle en çok ilişkilendirilen kavramların başında norm kavramı gelmektedir. Esasında norm ve değer kavramı birbirinden farklıdır. Ancak, toplumsal hayat içerisinde değerlerler ve normlar neredeyse iç içe geçmiştir. Dolayısıyla alanyazında, norm ve değerleri ayrı olarak ele alan açıklamalar olduğu gibi normları ve değerleri tek bir parça olarak gören açıklamalar da vardır.

Toplumsal yaşamda, bireylerin tutum ve davranışları belirli kurallar ve ölçütler çerçevesinde düzenlemiştir. Kurallar, bir toplum için gereksinimdir (İçli, 2002:105). Normlar da toplumdaki bu gereksinimi karşılayan kurallar bütünüdür.

Bu bağlamda norm, "kültür tarafından belirlenmiş davranış kuralları" (Newman, 2013:20) olarak tanımlanabilir. Kocacık'a göre norm, "insan davranışlarının kendilerine göre ölçüldüğü, değerlendirildiği, beğenildiği ya da

kınandığı ölçü ve kurallardır" (Kocacık, 2003:105). Benzer şekilde Cüceloğlu (1991:546) norm kavramını şöyle tanımlamıştır: "Toplum içinde yaşamlarını sürdürürken bireyler belirli kurallara ve toplumsal beklentilere uymak zorundadır. Bu kural ve beklentilere *sosyal norm* (social norm) adı verilir ve toplum üyeleri davranışlarını bu kurallara ve beklentilere uydurmaya özen gösterirler". Normu, kural temelinde ele alan bir başka tanıma göre, "Bir toplum halinde yaşayan insanları, belirli durum ve şartlar karşısında, belirli tarzda davranmaya zorlayan kurallara sosyal normlar denilmektedir. Normlar, toplumdaki fertler için standart hareket ve standart davranış biçimleri geliştirirler" (Eroğlu, 2006:79).

Tezcan'a göre norm, "önceden tayin edilmiş ve uyulması gerekli standart özelliklerdir. Kişilerden ve gruplardan beklenen eylem biçimleridirler" (Tezcan, 2012:277-278). Yine bir başka tanıma göre ise, "Toplumsal normlar insan davranışlarının kendilerine göre ölçüldüğü, değerlendirildiği, beğenildiği ya da kınandığı ölçü ve kurallardır" (İçli, 2002:105).

Duverger'e göre (1998:76-77) ise norm terimi, "birden fazla anlama gelebilir; gerçekten, hem büyük bir çoğunluğun bilfiil uyduğu bir davranış kuralını (belli bir davranış norma uygun olduğu söylendiğinde) hem de kültürel modele göre uyulması gereken ama her zaman uyulmayan bir davranış kuralını ifade etmek üzere kullanılır". Bir başka tanıma göre norm "insanların karşılıklı ilişkilerinde nasıl ve ne şekilde davranmaları gerektiğini belirleyen, idealleştiren, olanla değil olması gerekenle ilgili bir yaptırım gücüne sahip kurallar bütünü" (Avcı, 2007:37) olarak tanımlanmaktadır.

Normlar formel ve informel olmak üzere ikiye ayrılır. Formel normlar, karmaşık ve modern diye nitelendirilen gelişmiş toplumların davranış kalıplarıdır. Çünkü bu tarz toplumlarda ilişkiler kurumlaşmış ve standartlaşmış davranış kalıpları tarafından belirlenmektedir. Bu standartlar bireylerin karşılıklı hak ve sorumluluklarının yanında kurumlara karşısındaki hak ve ödevlerini de tayin etmektedir. Bir ülkenin yasaları, yani hukuk düzeni toplumun formel normlarını meydana getirmektedir. İnformel normlar ise, küçük gruplarda bireyi sınırlayan davranış kalıplarıdır. Bunlar yazılı veya sözlü ifade edilmezler. Ancak, ilişkilerin kendinde bulunan davranışsal yaptırımlardır. Bu yaptırımlar gülme, alaya alma,

kınama, dedikodu ya da grup dışına itme gibi toplumsal ifade biçimlerini kapsar. İnformel normlar bireylerin beklentilerinde ortaya çıkar ve bir sosyal ilişkide birey tüm sosyal davranışlarını, diğer grup üyelerinin beklentilerine düzenlemek durumundadır (Avcı, 2007:38-39).

Bireyler için değerler ve normlar, içsel yeterliliğin yapıtaşları arasında yer almaktadır. Değerler ve normlar, bireylerin pratik konularda ayrım yapmasını sağlayan üst inançlardır. Nelerin iyi olduğuna dair üst-inançlar olan değerler, iyi ve kötü amaçlara ve niyetlere karar verilmesine yardımcı olur. Nelerin doğru olduğuna dair üst-inançlar olan normlar, doğru ve yanlış araçlara ve eylemlere karar verilmesine yardımcı olur. Örneğin, eşitliğin iyi bir şey olduğuna inanan bir birey, eşitliği koruma ya da ilerletme arzusu değerine sahip olur. Bu üst-inanç, bireyin daha özgül tercihlerde bulunmasına, örneğin seçimlerde oy vermeyi zahmete değer görmesine ve oy vereceği partiyi belirlemesine yardımcı olur (Ringen, 2010:291-292).

Bireyin toplumla nasıl bütünleştiği sorununa değinen Durkheim, bireysel bilinçlerin üzerinde olan ve onları sürekli etkisi altında bulunduran toplumsal bilincin toplumun birey üzerinde kurmuş olduğu toplumsal kontrolü sağlamlaştırdığını düşünmektedir. Ona göre değerler, bir toplumda soyut bir düzeyde yer almaktadır ve sonrasında bu değerler, belirli rollere uygulanarak, toplumsal düzeni sağlamak amacıyla norm ve törelere dönüşmektedir. Başka bir deyişle, değerlerin toplumsal etkinlik kazanması norm ve töreler aracılığı ile gerçekleşmektedir. Dolayısıyla norm ve değerleri birbirinden ayırmak olanaksızdır (Avcı, 2007:30-31).

Her sosyal yapı, kendi toplumunu birlik ve barış halinde ayakta tutmak ve bunun için de bireylerinin davranışlarını düzenlemek zorundadır. Bu noktada, devreye normlar girer ve bireyler için bir davranış rehberi işlevi görür (Eroğlu, 2006:79). Bireyler, toplum tarafından sunulan bu normlara uymak zorundadır. Aksi takdirde toplum tarafından yaptırıma maruz kalacaklardır. "Normu uygulamayı yadsımak, kınanma, antipati toplama, acı çekme, mahkum olma gibi, üzücü sonuçlara yol açar" (Duverger, 1998:77). Öte yandan birey, normu uyguladığı zaman toplum tarafından ödüllendirilebilmektedir. Bu ödüllendirme, toplum tarafından saygınlık kazanma, sevilme, hoş görülme vb. şekilde olabilmektedir.

Normlar, bireyden öncedirler. Birey, onları toplumda hazır olarak bulur, toplumsal etkileşimle öğrenir ve içselleştirir (Avcı, 2007:38). Bu bağlamda normlar, tıpkı değerler gibi sosyalleşme sürecinde öğrenilmekte ve birey açısından bir alışkanlık haline gelmektedir. Normlara uymama durumunda cezalarla karşılaşacağını gören ve tecrübe eden birey, tutum ve davranışlarını bu doğrultuda düzenleyecektir (İçli, 2002:105).

Norm ile değer birbirinden farklıdır. Değer normdan daha genel bir nitelik taşır. Diğer bir deyişle değer normu içerir. Değer bir temel ilke, norm ise bu temel ilkenin özel durumlarda uygulanışını belirleyen özel kural niteliğindedir (Kocacık, 2003:106). Normlar, toplumsal düzenin temel yapı taşıdır. Normlar, bireylerin neyi nasıl yapacaklarını ve değerleri nasıl uygulayacaklarını belirlemektedir (Newman, 2013:20). Değerler, davranışlara yol gösteren genel ilkelerken, normlar belirli bir durumda insanların nasıl davranmaları gerektiği konusundaki beklentilerdir. Sözgelimi, vatanseverlik bir değerdir; bu değerin norm haline gelerek davranış haline yansıması bayrağa saygı gösterilmesi şeklinde gerçekleşebilir (Bozkurt, 2011:101). Dolayısıyla bir toplum içerisindeki merkezi değer sistemi, tüm kurumsal alanlarda normların temelini oluşturmakta ve tüm norm gruplarının diğerlerini güçlendirmesini sağlayarak toplumsal ilişkileri sistemli hale getirmekte ve bütünleştirmektedir (Smith, 1988:3-4).

Değerler ve normlar, birbirleriyle bağlantıları içinde anlaşabilecek kavramlardır. Değerler, normlara kıyasla daha soyut olup, bireylere belirli bir durum karşısında fikir vermektedir. Normlar ise, değerlerin yaşama geçirilmesi konusunda bireylere imkân tanıyan somut kurallardır. Dolayısıyla değerler ve normlar arasındaki ilişki, temelde, amaçlar ile araçlar arasındaki ilişkidir ve biri diğerini gerektirmektedir. Bu temelden hareketle, değerler birincil, normlar ikincildir denilebilir. Yani normlar, değerlerden oluşmaktadır. Normların kökünü ve kaynağını değerler oluşturmaktadır (Canatan, 2004:44-45). Ayrıca normlar, belirli koşullar içinde bireylerin neleri yapabilip neleri yapamayacaklarını gösterirler. Bu açıdan değerlerden daha sınırlı, belirli ve emredicidirler. Değerler pek çok normun doğuşuna yol açabilir. Belirli bir durumda uygun olan veya olmayan değerdir, tutum ve davranışın neler olduğunu belirleyen ve yaptırımlara desteklenen ortak toplumsal kurallar da normdur (Tezcan, 2012:278).

Özetle normlar, soyut bir düşünce olan değerlerin somutlaşmış ve davranışsal düzeye ulaşmış halidir. Değerler, normların duyuşsal olarak arka planını oluşturmaktadır. Değerler, toplumsal ve bireysel alanda vardır. Ancak normlar tümüyle toplumsal alanın unsurlarıdır, kişiden kişiye değişmez. Normlar, bu özelliğiyle, bazı bireylerin değerleri ile de çatışabilecektir. Böylesi durumlarda, birey, değer-norm çatışması yaşayabilmekte ve ileri boyutta sapma davranışında bulunabilmektedir.

4.5. Küreselleşme

Küreselleşme, ekonomik anlamda ortaya çıkan bir süreçtir ve en genel haliyle sermayenin tüm dünyada serbestçe dolaşmasını ifade etmektedir. Ancak küreselleşme, yalnızca ekonomik bir süreç olmamış, aynı zamanda siyasal, kültürel ve sosyal yönleriyle tüm dünyada yeni bir dönem başlatmıştır.

Alvin Toffler, insanlık tarihini dalga kavramı ile açıklamaktadır. Birinci dalga, tarım dönemiydi. İkinci dalga sanayi dönemidir. Kitleselleşmeyi getirmiştir. Üretim, tüketim, kültür ve bilgilenmenin hedefi kitlelerdi. Bu dönem 1960'lere kadar sürmüştür. Üçüncü dalga ise 1950' lerde başlayan ve haline devam eden bilgi çağıdır. Bu dönemi teknolojik gelişme ve bilgisayar biçimlendirmektedir. Sanayi döneminde önem kazanmış olan kitlenin yerini insan almaktadır (Akt.:Kocacık, 2003:164). Teknolojik gelişmeye paralel olarak, insanlık tarihi "küreselleşme" olarak adlandırılan bir süreç içerisindedir.

Küreselleşme, önceleri tıpkı uygarlık, gelişme vb. gibi "evrenselleşme" kavramı ile düzen kurma umudunu ve niyetini ifade etmekteydi. Ancak küreselleşme, "şeylerin kontrolden çıkması" ile ilgilidir. Küreselleşme fikrinin taşıdığı en derin anlam, dünya meselelerinin belirsiz, kendi başına buyruk doğasıdır; bir kontrol masasının, bir yönetim kurulunun, bir idari büronun yokluğudur. Küreselleşme imgesinden ayrı düşünülemez olan bu özellik, küreselleşmeyi, görünüşte yerini aldığı başka bir fikirden "evrenselleşme" fikrinden, köklü bir biçimde ayırır. Bir zamanlar küresel meselelere ilişkin söylemi oluşturan bu fikir, artık kullanılmaz hale gelmiş, hatta belki filozoflar dışında kimsenin aklına bile gelmez, ara sıra duyulur olmuştur (Bauman, 2006:69-70).

Küreselleşme, "pratiklerin, ilişkilerin, bilincin ve toplumsal yaşamın örgütlenişinin dünya çapında yayılması" (Ritzer, 2011:441) olarak tarif edilebilir. Bu yayılım; ekonomik, kültürel, siyasal vb. tüm alanlarda kendisini göstermektedir.

Heywood (2016:185), ekonomik küreselleşmeyi, "ulusal ekonomilerin, az ya da çok, tekil bir küresel ekonomi içinde olduğu süreç", kültürel küreselleşmeyi, "dünyanın bir bölümünde üretilmiş olan bilgi, mal ve görüntülerin küresel akışa girerek **ulus**lar, bölgeler ve bireyler arasındaki kültürel farklılıkları düzleştirmeye eğilimli olan süreç" ve son olarak siyasal küreselleşmeyi, "politika yapımı sorumluluklarının ulusal **yönetim**lerden **uluslararası örgüt**lere geçmiş olmasını sağlayan süreç" olarak betimlemektedir.

Küreselleşme öncelikle ekonomik açıdan kendisini göstermiştir. Ekonomik olarak küreselleşme "dünyanın bütünleşmiş tek bir pazar haline gelmesini ifade etmektedir" (Kocacık, 2003:166). Böylelikle ulus-devlet sınırları aşınmış, gümrük geçişleri kolaylaşmış ve dünyanın bir ucunda üretilen bir meta, dünyanın diğer ucunda satışa çıkarılabilmiştir.

Kuşkusuz iletişim ve ulaşım teknolojilerinin gelişimine paralel olarak sermayenin küreselleşmesi, kültürel alandaki değişimi de beraberinde getirmiştir. Küreselleşme süreci, kültürü oldukça etkilemektedir. Kültür, toplumların belirleyici karakteridir, ancak küreselleşme ile birlikte "saf kültür" kavramının pek fazla bir anlamı kalmamaktadır. Çünkü küresel ulaşım ve iletişim sistemleri kültürel etkileşimleri hızlandırmıştır (Newman, 2013:50). Bunun bir sonucu olarak da artık, insanların ya da toplumların, kendi kültürleri, gelenekleri, inançları ve değer yargılarıyla kapalı bir yaşam sürdürmeleri olanaksız hale gelmiştir. Sonuçta, farklı kültür, dünya görüşü ve inanca sahip insanların bir arada yaşamak durumunda kalması, insanları bu yeni durum karşısında nasıl bir tavır takınılması gerektiği sorusuyla karşı karşıya bırakmıştır (Yavaşgel, 2014:230).

Son zamanlarda dijital teknoloji ve elektronik medya hususunda oldukça önemli gelişmeler sağlanmıştır ve bu gelişmeler, kültürel küreselleşme sürecini de hızlandırmıştır. Dijital teknoloji ve elektronik medyanın beraberinde getirdiği yeni imkânlar beş başlık altında toplanabilir. *Birinci* olarak, dijital teknoloji ve elektronik medya ile birlikte zaman ve mekânın sınırları silinmektedir. Herkes her zaman ve her

yerde istediğiyle bağlantı kurabilmekte, mesleğini icra edebilmekte, bilgi ve eğitime erişebilmektedir. *İkinci* olarak dijital teknoloji ve elektronik medyayla gerçeklik yeniden, başka türlü ve daha iyi bir biçimde yaratılabilmektedir. İletişim araçlarının desteğiyle yaratılan dünya; bizi kuşatan gerçeklikten daha renkli, daha duygusal, daha heyecan verici ve öğretici olabilmektedir; ancak bu yeni yaratım öncelikle insanın kendi gerçekliğinin sınırlılıklarını aşma imkânını sunmaktadır. *Üçüncü* olarak, dijital teknoloji ve elektronik medyayla insan belirlenmişlikten ve zorunluluklardan kurtulabilmekte, kendi kararları doğrultusunda kendini gerçekleştirebilmektedir. Geleneklerle, kurallara, ayrıcalıklarla, hukuki taleplerle, kullanım kılavuzlarıyla, ücret tarifeleriyle düzenlenen ve yönetilen bir dünya karşısında yeni imkânlar insanı belirlenmişlikten ve zorunluluklardan kurtarmakta, pek çok iş ve yaşam alanını yeniden düzenlemekte ve birey için yeni kendini gerçekleştirme imkânları yaratabileceği kaynaklara erişmesini sağlamaktadır. *Dördüncü* olarak, dijital teknoloji ve elektronik medya insanı başkalarına bağımlı olmaktan kurtarmakta ve sadece kendi istediği kişilerle bağlantı kurmasını sağlamaktadır. *Beşinci* ve son olarak, dijital teknoloji ve elektronik medyayla herkes, bireysel belirlenmişlikten kurtulmuş olarak kendi dünyasını üretebilmektedir. Öncelikle insanın kendi fiziksel, sosyal ve kültürel durumu ve kimlik yaşantısını önemli ölçüde belirleyen kendine özgülüğü, medya destekli iletişim ve deneyim eğitimleriyle değiştirebilmekte ve yeniden yaratabilmektedir (Funk, 2013:44-46).

Birçok insan teknolojinin sadık bir dost olduğuna inanmaktadır. Bunun iki nedeni vardır. *Birincisi* teknoloji bir dosttur. Hayatımızı kolaylaştırmakta, temiz kılmakta ve uzatmaktadır. *İkinci* olarak, kültürle olan uzun süreli, samimi ve yakın ilişkisinden ötürü teknoloji, sebep olduğu sonuçların sorgulanmasına davetiye çıkarmamaktadır. Teknoloji güvenilmek ve itaat edilmek isteyen bir dosttur ki birçok insan teknolojiye güvenmektedir ve boyun eğmektedir; zira teknoloji gerçekten çok cömerttir. Fakat elbette bu dostluğun karanlık bir yanı vardır. Teknolojinin hediyeleri yüksek maliyetten masum değildir. En dramatik haliyle ifade edecek olursak, teknolojinin kontrol dışı büyümesi insanlığın hayati kaynaklarını yok etmektedir suçlamasında bulunabiliriz. Teknoloji, ahlaki temelden yoksun bir kültür meydana getirmektedir. İnsan hayatını yaşamaya değer kılan zihinsel yöntemlere ve sosyal

ilişkilere zarar vermektedir. Kısaca teknoloji, hem dost hem de düşmandır (Postman, 2006:12).

Küreselleşme ile birlikte iki düşüş yaşanmaktadır. Birincisi, ekonomik etkinliklerin uluslararası bir pazara indirgenmesi; ikincisi ise kültürel kimliklerin yetkeci erkleri meşrulaştırmaya yarayan araçlara indirgenmesidir. Böylelikle bir yandan pazara indirgenen ekonomi, diğer yandan da ideoloji olarak kullanılan kültürler bozulmaktadır. Böylelikle de ekonomi ile toplulukçu siyasaların gösterilerine dönüşmüş kültürler arasında iletişim eksilmektedir. Nasıl 19. yüzyılda ekonomi siyasaya dönüştüyse, bugün de kültür siyasaya dönüşmektedir; en ateşli siyasal tartışmalara bakacak olursak, işletmelerin ya da bankaların ulusallaştırılması ya da özelleştirilmesi konusunda değil, çocuk öldürmenin yasallaşması, dışarıdan dölleme, ölmek üzere olanların bakımı konularında ya da özel yaşamın televizyonda gösterilmesi ya da değişik ekinsel ortamlardan gelen çocukların okuldaki ilişkileri konularında yapılmaktadır (Touraine, 2011:53-54).

Touraine'e (2011:57-60) göre küreselleşme ile birlikte bir "kurumdışılaşma" süreci yaşanmaktadır. Küreselleşme, her alanda birçok toplumsal ve kültürel davranış tarzının birlikte var olmasını sağlamakla birlikte, aynı zamanda kaygı verici bir süreçtir. Çünkü bu süreç, normları ortadan kaldırmakta ve kurumların işlevlerini zedelemektedir. Bunun en iyi örneği aile kurumudur. Geniş ya da çekirdek aileler, anneyle babanın ayrı olduğu aileler vb. birçok aile tipi daha hızlı bir biçimde yasa veya törelerce hiçbir normatif yargı olmaksızın aynı kefeye konmaktadır. Çünkü, bir aile durumu, artık kurumsal olarak tanımlanamamaktadır. Tanımlamalar daha çok aile birliğinin üyeleri arasındaki iletişimine göre betimlenmektedir. Çocukların kişiliklerinin oluşumu ve yetişkinlerin cinsel-duygusal ilişkileri artık, aile konusundaki başlıca beklentiler olmaktadır. "Kurumdışılaşma"nın (siyaset, ekonomi ve din) bir sonucu olarak "toplumdışılaşma" ortaya çıkmaktadır. "Toplumdışılaşma" yaşam dünyasının oluşmasında etkin olan toplumsal rol, norm ve değerlerin ortadan kalkmasıdır.

Küreselleşme, bazı çevrelerce ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel değerlerin ve bu değerler çerçevesinde oluşmuş birikimlerin ulusal sınırlar dışına taşarak yeryüzü geneline yayılması olarak kabul edilmektedir. Bu süreçle birlikte, farklı

toplumsal kültür ve inançlar daha yakından tanınır hale gelmekte, ülkeler arasındaki tüm ilişkilerde yoğunlaşma yaşanmaktadır. Yine bazı çevrelerce de küreselleşme, hem küresel işletmelerin sınır ötesi etkinliklerini artırması hem de bu sınır ötesi işlemleri çerçeveleyen hukuki ve örgütsel yapılarını değiştirip geleneksel normların dışına çıkması olarak açıklanmaktadır. Küreselleşmeyi bütün dünyayı tek bir potada eritme süreci olarak açıklayan düşünceler de mevcuttur. Buna göre, sınırlar ortadan kalkacak, kültürler birbiriyle kaynaşacaktır. Her ne kadar küreselleşme, ileri teknoloji imkânları sunup çağdaşlık ile eş değer görülse de aynı zamanda insanları giderek birbirlerine ve kurumlarına sadakati güçlendirici değerlerden uzaklaştırmaktadır (Avcı, 2007:91-92).

Küreselleşme sürecinde batı dışı toplumların milli kültürler açısından olumlu ve olumsuz şartlarla karşı karşıyadır. Olumsuz şartlar olarak her şeyden önce küreselleşmenin taşıyıcısı olduğu iletişim kanallarını kontrol eden batılı sermaye ve medya gruplarının denetimindeki geniş bir ortamdan söz etmek gerekmektedir. Bu medyatik etkinin temel esprisi, batılı kültürlerin karşısında bütün milli kültürlerin veya millet düzeyine ulaşmamış yerel kültürlerin kendi kimliklerini terk ederek batının kültürel renkler, imajlar ve ideolojiler taşıyan iletişimine boyun eğmesini sağlamaktadır (Bilgin, 2007:203).

Küreselleşme, kültürü ve dolayısıyla değerleri doğrudan etkilemektedir. Örneğin, güvensizlik ve eşitsizlik küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçlarını açıklamada en çok başvurulan kavramlar haline gelmiştir (Bozkurt, 2011:349). Çatışmacı kurama göre de, teknolojik ve kültürel değişmelerle birlikte ortaya çıkmış olan yeni değer ve normlar, bireyleri çatışan değerlerle karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca teknolojinin hayata getirmiş olduğu yenilikler karşısında toplum, aynı hızda değer yaratamamakta ve bunun sonucunda ortaya çıkan değer boşluğundan bireyler oldukça etkilenmektedir (Alptekin, 2012:80-82).

Küreselleşme sürecinde, kârın ve kazancın hep daha fazla olması için tüm dünyada geleneksel ahlak anlayışları marjinalleşmeye başlamıştır. Geleneksel ahlakın marjinalleştirmesi ile birlikte hedeflenen şey, yeni bir ahlak anlayışının sağlanmasıdır. Geleneksel ahlakın marjinalleşmesiyle ortaya çıkan boşluğu, risk bilinciyle alakalı olan bir değer sistemi doldurmaktadır. Risk bilincini teşvik eden

değerlerin artışı, geleneksel ahlakın ve değer sisteminin yıpranmasına yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak günümüzde artık, birçok geleneksel değer olumsuz kabul etmektedir (İlhan, 2007:299).

Ekonomi ile kültür arasındaki kopukluk, ya bireylerin küresel ekonominin mantığına indirgenmesini ya da toplumsal rollerden çok kültürel aitliklere dayalı toplumsal olmayan yeni kimliklerin oluşmasını sağlamaktadır. Böylelikle bireyler, küreselleşen toplumda, kendini yurttaş olarak tanımakta güçlük çekmektedir. İyi bir yurttaş, iyi bir anne, iyi bir baba olmak, yani toplumun iyi işleyişine katkıda bulunmak yeterli bir değer olarak görülmemektedir (Touraine, 2011:49-50).

Küreselleşmenin getirdiği hızlı yapısal değişme sonucu toplumsal değerler hem hızla değişmekte hem de birbiriyle olan aykırılıklarından dolayı, yönlendirici gücünü kaybederek, zaman zaman tam bir kaosa neden olmakta ve bireyler kendilerini anomi ortamında bulmaktadır. Bu durum genç nüfusta daha belirgindir. Günümüzde gençler gerçekten sarsıcı bir değer bunalımı yaşamaktadır (Keskin 2012:70).

Ahlaki değerler, bireylerin hayatlarına ve bireysel arzularına, amaçlarına anlam katmakta ve yön vermektedir. Küreselleşme ile birlikte artık, bireylerin bağlılık duyduğu değerler değişmeye başlamaktadır. Günümüzde genel ahlakın bağlayıcı gücünü yitirmesi, bireyleri değerlerin kılavuzluğundan mahrum bırakmaktadır. Ancak, küresel kapitalizm, ilgili değerlerin işlevlerini değiştirerek, bu değerleri kendisi için işlevli hale getirmektedir. Örneğin ahlakın yaşamış olduğu kriz ile birlikte bir değer olarak "güven" önemli bir hale gelmekte ve "işveren-çalışan", "firma-müşteri", "yöneten-yönetilen" ilişkilerinde kapitalist amaçlara hizmet etmeye başlamakta ve önemli bir değer olarak varlığını sürdürmektedir (İlhan, 2007:299-300).

Kısacası küreselleşme süreci, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda tüm dünyanın köklü dönüşümler yaşaması sürecidir. Küreselleşme ile birlikte, ekonomik dönüşümlere bağlı olarak, kültürel ve değerler alanında birtakım değişimler gerçekleşmiş; toplumlarda var olan bazı değerler işlevini yitirmiş ve aynı zamanda toplumlar yeni değerler ile tanışmıştır.

4.6. Tüketim Toplumu, Kitle Kültürü ve Neoliberal Birey

Teknolojik gelişmelere paralel olarak gelişen küreselleşme süreci, kültür alanında önemli değişimlere sebep olmuştur. Şüphesiz ki kültürel alandaki değişimlerin arka planında da ekonomik değişimler yatmaktadır. Neoliberal ekonomi politikaları ile birlikte yeni bir kültür ve tüketim algısı yaratılmıştır.

Neoliberal ekonomi, bir inançlar sisteminde yerleşmiş ve dünyanın bir ahlak anlayışına batmış olmasına, toplumsal yapılara ve özel bir toplumsal düzenin bilişsel yapılarına bağlı bir ekonomi mantığı ile gelişmiştir. Neoliberal ekonomik düşüncenin temeli, birey ve bireyciliktir (Bourdieu, 2006:107-109).

Neoliberal politikalar ile birlikte, toplumda bir tüketim kültürü hâkim kılınmaktadır. Nasıl ki atalarımızın toplumu, kuruluş aşamasındaki modern toplum, endüstriyel çağın toplumu, bir "üreticiler toplumu" idiyse, aynı derin ve temel anlamda bizim toplumumuz da bir "tüketim toplumu"dur. Eski tip modern toplum üyelerini en başta üretici ve asker olarak görürdü; onları üreticiler ve askerler olarak şekillendirmekteydi. Toplumun üyelerine dayattığı ve uymalarını istediği "norm," bu iki rolü oynama görevi vasıtasıyla zorla kabul ettirilmekteydi. Bu toplumun üyelerine dayattığı norm, bu rolleri oynama kabiliyeti ve istekliliğiydi. Ancak mevcut geçmodern (Giddens), ikincimodern (Beck), sürmodern (Balandier) ya da postmodern evrede, modern toplumun kitlesel endüstriyel işgücüne ve zorunlu askerliğe pek ihtiyacı kalmamıştır; toplum, üyelerini tüketiciler olarak değerlendirme ihtiyacındadır artık. Günümüz toplumu, üyelerini, en başta, tüketici rolünü oynama görevini emrettiği şekilde biçimlendirmektedir. Toplumumun üyelerine dayattığı norm, bu rolü oynama kabiliyet ve istekliliğidir (Bauman, 2006:92-93).

Neoliberal ekonomi programlarının kültür üzerine iki temel etkisi vardır. *Birincisi*, küreselleşmenin önemli belirleyicileri olan Batı ülkelerinde üretilen kültürel ürünlerin diğer ülkelere ihraç edilmesidir. *İkincisi* ise, küresel kapitalizmin diğer gelişmekte olan ülkelerdeki temsilcileri, o ülkeye has kültür endüstrisi oluşturmaktadır. Bunun amacı temelde ekonomiktir ve bu amaç uğruna o ulusal ve hatta daha ileri düzeyde yerel kültürün değiştirilmesi bu amaç için uğraşılan bir yoldur. Ulusal kültür endüstrileri, yerel değerleri, kapitalist mantık zemininde tekrar yorumlamakta ve iletişim araçları ile bunları o topluma aşılamaktadır. Diğer taraftan

ise, değerleri boşaltılmış bireylere, tüketim mallarının işaret değerleri hâkim bir değer olarak kazandırılmaktadır. Çünkü bireyler, işaret değerlerinin kendilerine kimlik, kişilik ve statü kazandırdığını sanmakta ve dolayısıyla bu değere önem vermektedir. Bu noktada Pierre Bourdieu'nun tabiri ile tüketim alışkanlıkları o bireylerin "habitus"u haline gelmektedir. Habitus, bilinçli olarak herhangi bir kurala uymaksızın davranışların düzenlemesine sebep verir ki davranışlar, sanki orkestra şefi olmadan bir arada hareket eden orkestraya benzemektedir. Böylelikle habitus, geçmiş tarafından üretilen şemalara uygun olarak davranışlar üretmektedir. Böylelikle geleneksel toplumda büyüyen bir kişinin habitusu ile tüketim toplumunda büyüyen bir kişinin habitusu birbirinden farklı olmaktadır (Demirezen, 2014:208-209).

Tüketim toplumu, toplumda mevcut olan değerleri değiştirmektedir. Tüketim toplumuyla birlikte bazı değerler işlevsiz hale gelmiş ve aynı zamanda bazı yeni değerler türemiştir. Örneğin, güven ve sevgi gibi değerler işlevini kaybederken, aşırı tüketicilik, gösterişçilik, rekabet vb. yeni değerler toplumlar üzerinde hakim olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, değerler, üretim değerlerinden tüketim değerlerine doğru kaymaktadır (Atabek, 2011:16-20).

Tüketim artık bireyin özgün bir etkinliği değildir, birey için bir zorunluluğa dönüşmüş durumdadır. Böyle bir anlayışın egemen olduğu tüketim toplumundaysa gerçek ihtiyaçlarla sahte ihtiyaçlar arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. Bu toplum yapısı içinde, medya tarafından yansıtılan haberdeki anlamın da tüketildiği görülmektedir. Haberde verilmek istenen mesaj da etkinliğini taşıdığı anlam üzerinden gerçekleştirir. İster politik, ister eğitici, isterse kültürel içerikli olsun haberin niyeti kitlelere anlam iletimini sağlamaktır. Bu sayede kitleler anlamın egemenliği altında tutulmaktadır (Öker, 2005:237-238).

Baudrillard'ın infilak edip içe göçme kuramı, anlamın medyada içe göçmesi, medyanın ve toplumsalın da kitlelerde içe göçmesi dâhil olmak üzere sınırların çökmesiyle yol açan bir toplumsal entropi sürecini betimler. Medya mesajlarının yayılması toplumsal alanı tıka basa doldurur; anlam ve mesajlar nötrleştirilmiş bir enformasyon, eğlence, reklam ve politika akış içerisinde birbirlerini donuklaştırırlar. Baudrillard, kitlelerin sürekli mesaj bombardımanına tutulmaktan ve sürekli olarak

satın almaya, tüketmeye, çalışmaya, oy kullanmaya, bir kanaat beslemeye ya da toplumsal hayata katılmayı kışkırtılmaktan bezdiğini ve hınç beslediğini savunur. Böylece kayıtsız kitleler, tüm anlamın, mesajların ve kışkırtmaların bir kara delik tarafından yutulmuşçasına infilak edip içe göçtüğü kasvetli bir sessiz yığın haline gelir. Böylece, toplumsal ortadan kaybolur ve toplumsalın yok olmasıyla birlikte sınıflar, politik ideolojiler, kültürel biçimler ile medya ve bizzat gerçek arasındaki ayrımlar infilak edip içe göçer. Baudrillard yalnızca bir dizi infilak edip içe göçmeyi yani, politika ve eğlence, sermaye ve emek ya da yüksek kültür ve aşağı kültür arasındaki göçükler betimlemekle kalmayıp, bir bütün olarak toplumun infilak edip içe göçtüğünü iddia etmektedir (Best ve Kellner, 2011:151).

Böylelikle, neoliberal ekonomi politikaları ile birlikte toplumda "tüketim"in anlamı değişmiş, tüketim süreci, birey için bir zorunluluk haline gelmiştir. Yeni tüketim algısı ile birlikte işaret, gösteriş vb. bireyler için "çıkar" olarak değerlendirilebilecek bir algı oluşturulmuştur. Bu durum da toplumdaki değerler alanında bir değişimi beraberinde getirmiştir. Birbirlerine saygı duyması gereken bireyler artık mağaza açılışlarında birbirlerini ezmektedir ve rekabet, gösteriş vb. "değer"ler onların değer hiyerarşisinde en üst sırayı temsil etmektedir. Bu durumda yeni dünya düzeni, kitleleri, kültür endüstrisi yoluyla sahte ihtiyaçlara teşvik etmekte ve yeni bir kitle kültürü oluşturmaktadır.

Bugün öznenin karşı karşıya olduğu en büyük tehdit, bireyin kendisine yönelik her şeyden kaçtığı, bütün gerçeklik ilkelerinden kopuk biçimde itkisel; başka bir deyişle kişisiz bir özgürlük arayışına düşen bir arzu varlığına dönüştüğü kitle toplumudur (Touraine, 2011:79).

Kitle kültürü açıklanırken üreticiler-nesneler-kullanıcılar ilişkisi dikkate alınmaktadır. Ancak önceleri üç temel düzenleme geleneği alana hâkim olarak bu üçlü ilişkiyi geri planda tutmuştur. *Birinci* gelenek, kitle kültürel nesneyi daha gelişmiş bir estetik yapıya sahip olan nesnelerden ayırarak kitle kültürel nesnenin doğasının netleştirilmesine yardımcı olmuştur. Kültürdeki bu bölünme, modern toplumdaki sınıfların katmanlı yapısı içinde eşsel durumdadır. *İkinci* yaklaşımın temel odak noktası, kitle kültürel nesnelerin ve olayların toplumsal ve psikolojik etkilerini kuramsal olarak ölçmektir ve böylece değerlilik sorusunu göz ardı

etmektedir. Bu gelenekteki eserlerin toplamı kitle iletişimin bireyin davranışı üzerinde doğrudan etkileri bulunduğu konusunda çok az kanıt ortaya çıkarmıştır. *Üçüncü* gelenek ise kitle kültürel ürünlerin günlük üretimi ve pazarlanması ihtiyacında söz konusu olan karmaşık organizasyonlara odaklanmaktadır. Bunların dışında Gramsci, "Hegemonya" kavramı ile kitle kültürel kapitalist başatlığın işlevsel bağlamı içinde bir analiz gerçekleştirmiştir. Hegemonya kuramına göre, sınıfsal katmanlara sahip bir toplumda kitle kültürünün toplu başatlığı nihai hedef olarak bilinçliliğin endüstriyel bir denetimini öngörmektedir. Kapitalist sınıf, zenginliği artırmak için kitle kültürü üretimin denetiminde tutmakla kalmaz, ayrıca çalışan sınıfın inanç sistemini de ele geçirerek, kendi hükümranlığının geleceğini garantiler. Hegemonya kuramına göre, çalışan sınıfın özellikle düşünceye dayalı görüşler üretme ve günlük yaşamın toplumsal ve bireysel koşullarını analiz etme yeteneği bu bilinçlilik endüstrisi tarafından kısa devreye uğratılmıştır (Gottdiener, 2005:243-248).

Çağdaş kitle kültürüne yönelik iki temel eleştiri vardır. Birincisi; kitle kültürünün aslen yapay olduğu yönündeki yaygın görüştür. Walter Benjamin'e göre, tarihsel ve üretimsel tabanından tamamen koparılmış bir sanat eserini anlayamayız. Mekanik kopyalama çağında sanat; ibadetsel ve ritüel konumundan sistematik olarak koparılarak, halk pazarında bir mal haline getirilmektedir. Sinema sahnelerinin modern ibadetleri bir dinsel havaya sahip tarihsel seleflerinin yerini tam olarak tutamadığı gibi onlara benzememektedir bile. Kitle kültürünün ikinci eleştirisi, bu kültürün kitleleri, 'kültür endüstrisi' yoluyla sahte ihtiyaçlara teşvik ederek, pasifize etme etkisine sahip anonimleştirici ideoloji ya da kurumun bir elementi olarak görmeyi önermesidir. Benzer bir tartışmada Herbert Marcuse, kitlesel üretim ve tüketimin kapitalist toplumda alt grupların, hâkim sınıfın egemen değerleri ve uygulamaları tarafından asimilasyonun hayati özellikleri olduğunu ileri sürmektedir. Marcuse'a göre, hazcılığın potansiyel radikal karakteri, hazcı mutluluğu yalnızca özel tüketim siperine hapseden çağdaş üretim süreçlerinin gelişimiyle sersemlemiştir. Bu eleştirel konumu muhafaza etmek için Marcuse gerçek ve sahte ihtiyaçlar arasında keskin bir karşıtlık geliştirmeye zorlamıştır (Turner, 2003:178-180).

Touraine (2002:272-279)., günümüz toplumu için "programlanmış toplum" kavramını geliştirmiştir. Programlanmış toplum, "kültürel malların kitlesel olarak üretim ve dağıtımının, sanayi toplumunda maddi malların sahip olduğu türden merkezi bir konuma yerleşmiş olduğu toplumdur. Touraine'in bu kavramsallaştırmasının sebebi, bu toplumda işletme gücünün; kanaatleri, tutumları öngörme ve değiştirme, kişilik ve kültüre biçim verme, dolayısıyla da, yararlılık alanıyla sınırlı kalacağına doğrudan doğruya "değerler" dünyasına girmeye dayalı olmasıdır. Kültür sanayilerinin yeni önemi, geleneksel toplumsal denetim biçimlerinin yerine yeni insan yönetimi mekanizmalarını koyar. Programlanmış toplumda, yalnızca bir tüketici, bir insan kaynağı ya da bir hedef kitleye indirgenen birey, sisteme egemen olan mantığa, şeylerin dünyasına ve kendi gereksinimlerinin tecimsel birer talep olarak nesnelleştirilmesine karşı, kendisini özne olarak kanıtlama yoluyla karşı çıkıyor. İşte bu nedenle, özne fikri, şimdiki toplumu, post-modern olarak değil de sanayi-sonrası ya da programlanmış olarak ele alan çözümlemeden ayrılamaz.

Sonuç olarak, kite kültürü ve tüketim toplumu ile birlikte bireyler üzerinde bir algı yaratılmakta ve bu algılar da kültür endüstrisi yolu ile denetlenmektedir. Bu, toplumdaki ekonomik güçlerin hükümranlığını sürmesi için uygulamış olduğu bir yöntemdir. Böylelikle kapitalist sınıf, değerler alanında bir değişim için yola koyulmakta ve bunun için bireyleri nesneleştirerek onlara "bilinç" aşılamaktadır.

5. SOSYAL SİSTEM, DEĞERLER, SOSYAL EYLEM

Sosyolojik analizde, değerlerin sosyal eylemlere yön vermesi bakımından alanyazında farklı görüşler mevcuttur. Bu görüşler iki başlık altında toplanabilir. Birincisi, bireylerin değerleri kazanımı ve onu sosyal eyleme dönüştürmesini makro çerçeveden inceleyen ve bireyi bu süreçte pasif olarak ele alan kuramlar (yapısal-işlevselcilik), diğeri ise olaya mikro çerçeveden yaklaşan ve bireyin bu süreçteki aktifliğine vurgu yapan (sembolik etkileşimcilik, fenomenoloji vb.) kuramlardır.

5.1. Weber'in Anlamacı/Yorumlayıcı Sosyolojisi

Şüphesiz ki çağdaş kuramların oluşturulmasında klasik kuramcıların (Weber, Durkheim) etkisi vardır. Nitekim Durkheim, intihar eylemlerinin açıklanmasında değerlerin etkisini vurgulamaktadır. Weber ise, anlamacı/yorumlayıcı sosyolojik analizi ile sosyal eylemin arka planını araştırmaktadır.

Weber, belirli bir hedefe odaklı ve anlam yüklü olan sosyal eylemlerden bahseder. Bu eylemlere "sosyal" olma özelliğini katan şey, onların anlam yüklü ve bir hedefe odaklı olmasıdır. Örneğin iki bisikletçinin çarpışması basit bir fiziki olayken, çarpışma sonrası gözlemlenebilecek tartışma veya uzlaşma durumları sosyal bir nitelik taşımaktadır. İşte bu eylemler, sosyolojik analizin objesidir. Sosyolojik analiz, eylemlerin arkasında yatan değerlerin, rasyonelliklerin ve motiflerin kavranılmasıdır. Weber'e göre nasıl ki bir fizikçi en yalın fiziki nesne olarak atomdan hareket ediyorsa, sosyolog da en küçük gözlem birimi olarak sosyal eylemden hareket etmelidir (Ünsaldı ve Geçgin, 2013:144-145).

Weber, somut bir eylemin (örneğin marangozun tahta kesmesini) doğrudan anlaşıldığını ifade eder; ancak ona göre açıklayıcı anlama, bu doğrudan anlaşılan eylemin arkasındaki güdülerin bilgisiyle ilgilidir. Weber güdüyü, aktörün kendine ve aktörü gözlemleyene yapılan hareket için yeterli bir açıklama sağlayan, öznel bir anlam olarak tanımlar. Güdüsel açıklamalar diğer tüm nedensel hipotezlerle aynı şekilde ampirik olarak sınanmalıdır. Weber oldukça makul görülen pek çok güdüsel hipotezin sonradan reddedildiğini ileri sürer. Weber'e göre bunun çeşitli sebepleri vardır: *Birincisi*, eylemin gerçek itici gücünü gerek ajandan gerek gözlemciden

saklayan bilinçli güdüler bulunabilir. *İkincisi*, ajan farklı ve çelişen güdülere sahip olabilir. Bu durumda, bunların göreli gücünü veya önemini belirlemek zorlaşır. *Üçüncüsü*, ajan ve gözlemci ajanın durumunu farklı farklı algılayabilir. Böylece, gözlemciye makul güdü olarak görülenle, ajanın makul güdüsü birbirinden farklı olabilir (Keat ve Urry, 2001:232-233).

Weber için, önemli olan yalnızca eylemi kavramak değil; eylemi kendi süreç ve etkileri açısından değerlendirmektir. Bu bağlamda Weber, eylemlerin arkasında yatan bireysel öznellikleri dört ideal tip altında kavramsallaştırır. *Birincisi,* geleneksel motiflere dayanan eylemlerdir. Geleneksel eylemler yaşanmışlıktan elde edilen bir tutumdur ve güncel eylemler bu tipe örnek teşkil eder. Alışılagelmiş inanışlar tarafından belirlenir. *İkincisi,* duygusal motiflere dayanan eylemlerdir. Alışılmış günlük davranışların dışındaki bir uyaran sonucunda (heyecan, korku, öfke, kin, nefret, sevgi, öç alma, özveri vb) bireyin duygusal tepkisiyle oluşur. Örneğin, maç sırasında yaşanan bir gerilim sonucunda kendini kontrol edemeyerek yumruk atan bir oyuncunun davranışı duygusal eylem tipine örnek olarak gösterilebilir. *Üçüncüsü*, değersel-akılcı eylemlerdir. Şeref, onur, din, bağlılık, sorumluluk gibi değerler temelinde belirli bir amacı ve hedefi olan planlanmış eylem tipidir. Eylemini değere bağlı olarak gerçekleştiren kişi için davranışın sonuçları ne olursa olsun eylem kesindir. *Dördüncüsü* ve sonuncusu ise amaçsal-akılcı eylemlerdir. Belirli bir amaca ulaşmak için akılcı nedenlere dayanan eylem tipidir. Yani planlı ve rasyonel bir eylem tipidir (Ünsaldı ve Geçgin, 2013:145-146).

İnsan eylemleri değerlendirmelere açıktır. Örneğin "işe yürüyerek giden kadın aslında sağlığını düzeltecek hiçbir şey yapmamıştır, onun 'gerçek sebebi' para tasarrufudur" diye iddia edilebilir. Veya "o erkek hiç kimseye armağan vermez; bir kadına armağan vermesi, kadının olumlu tavırlar takınmasını istediğindedir" diye düşünebilir. Burada ajan tarafından getirilen sebeplerin potansiyel bir nedensel açıklama olabileceği kabul edilmektedir, ama başka sebeplerin ileri sürülebilmesi de mümkündür Ajanlar eylemleri için sebep gösterirken, açık veya kapalıca, hem nedensel olarak açıklayıcı ve hem de zemin sağlayıcı olarak gördükleri inanç ve dileklere işaret ederler. 'Dilek' terimi burada çok geniş bir anlamda kullanılmıştır: İstekler, itkiler, çeşitli moral anlayışlar, estetik ilkeler, ekonomik önyargılar, sosyal

konvansiyonlar, genel ve özel hedef ve değerler. Ajan eylemlerinin açıklamasını yaparken, bazen, hem dileklere hem de inançlara referansta bulunur. Ama çoğunlukla ajan bunlardan sadece birine işaret etmek durumunda kalır. Sözgelimi, 'sebep' ilk örnekte bir inanca, (yürümek kan dolaşımını geliştirir), ikinci örnekte ise bir dileğe (memnuniyetin ifadesi) yerleştirilmiştir. Birincisinde, gizli bir dilek vardır (sağlığa yardım etmek), ikincisinde ise gizli bir inanç vardır (armağan vermenin memnuniyetin uygun bir ifadesi olduğu inancı) (Keat ve Urry, 2001:242-244).

Böylelikle Weber, sosyal eylemi anlamaya, açıklamaya ve yorumlamaya dayalı bir yöntem izlemiştir. Sosyal eylemin gerçekleşmesinde birey pasif ve edilgen bir şekilde ele alınmamıştır, yani toplumda yerleşik olan değerler, normlar ve kurallar doğrudan bireylerin sosyal eylemlerine yansımamıştır. Ancak bireylerin sosyal eylemleri değerler, normlar ve kurallardan sıyrılmış da değildir. Bireylerin sosyal eylemlerinde kimi zaman değerler, normlar, kurallar; kimi zaman bireylerin rasyonel çıkarları, kimi zaman ise bireylerin dilek ve istekleri belirleyici olmaktadır. Dolayısıyla Weber, fail-yapı, makro-mikro ikiliklerine kapılmamış, hem bireyden hareketle, hem de toplumsaldan hareketle bir analiz gerçekleştirmiştir.

5.2. Parsons'ın Yapısal-İşlevsel Değer Kuramı

Yapısal-işlevsel çerçevede ise, değer analizlerindeki en önemli isimlerin başında Talcott Parsons gelmektedir. Sosyolojide değer araştırmaları, Talcott Parsons dönemindeki çalışmalarla önem kazanmıştır. Parsons'ın değerlerin, toplumsal yaşamın hâkim faktörü olabileceği fikri, Amerikan sosyolojisinde çok önemli bir etkinlik kazanmıştır (Korkmaz, 2013:57-58).

Parsons'ın eylem kuramı, öznel temelde dolayımlanmış eylem açısından toplumsal bütünleşme problemine odaklanmaktadır. Bu kuramda aktör, hem özgül kültürel değerleri hem de etkileşim sürecinde ötekinin kişiliğini içselleştirerek eylemde bulunmaya başlar (Beşirli, 2013:92-94). Kültürel değerler, hem toplumda hem de onun alt sistemlerinde kurumsallaşırken hem de kişilikler tarafından içselleştirilmektedir. Parsons, bu içselleştirme sürecinde aktörü, pasif ve aşırı sosyalleşmiş olarak ele almaktadır (Ritzer, 2012:107).

Parsons, toplumu etkileşim halinde bir dizi sistem düzeyleri olarak düşünür. Bu yüzden Parsons, birey ve toplum ilişkisi konusunda bu farklı düzeyleri birbirine bağlayacak olan mekanizmayı belirlemeyi hedefler. Parsons'a göre bu mekanizmayı belirlemede en önemli faktör toplumsal roldür. Parsons için rol, birey ile toplum arasındaki köprüdür. Parsons'a göre bireylerin topluma uyum sağlamalarının nedeni farklı rollerle ilişkili beklentileri karşılama ihtiyacı hissetmeleridir. Bu ihtiyaçlar iki temel nedenle ortaya çıkar. *Birinci* olarak, sosyalleşme sürecinde etkili olan ebeveynler, çocuklarına ahlaki değerler aşılarlar. Yetişkin olarak aynı bireyler, bu öğrenilmiş rol beklentilerine yön verme eğilimindedir. Rol beklentileri insanlara, toplumsal ilişkilerindeki hedeflerine ulaşmak için bilgi stoku sağlar. *İkinci* olarak kişi, davranış kurallarına uyarak diğerlerinin güvenini kazanır ve bu süreç uyum davranışını pekiştirir. Böylece insanlar, davranışlarına ilişkin ödüllere ulaştıkça ahlaki yükümlülüklere daha çok bağlanır (Layder, 2014:25-26).

Parsons'ın kuramında sosyal eylem için toplum, kendisine işlerlik sağlayan değerlerini, normlarını bireye aşılar. Bu süreçte birey, pasif, edilgen, aşırı sosyalleşmiş ve aşırı uyumcu olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla Parsons'ın yapısalcı kuramı, toplumsal sistemdeki "uyum" üzerine odaklanmıştır ve bu uyumun sağlanması konusunda değerlerin önemli bir rolü vardır.

Parsons'ın bireyleri toplumsal sistemde "edilgen" ve "pasif" olarak nitelemesi, onun kuramına eleştirileri de beraberinde getirmiştir. 1970'lere kadar sosyolojide en çok ilgi çeken değer kuramı, Parsons'ın işlevsel değer kuramıdır. Ancak Parsons'ın bu kuramı, kendi modelinin gelişimi ve devamı konusunda zorlanmıştır ve onun değer kuramına üç temel eleştiri (aşırı kuramsal, tümdengelimci, soyut) sunulmuştur. Bunun üzerine işlevsel değer kuramı giderek güç kaybetmiş, onun değer analizi yöntemine alternatif sosyolojik yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamış; örneğin Marksist ve yorumlayıcı değer kuramları moda olmuştur. Yapılan çalışmalarda (birkaç çalışma hariç) Parsons'a referans bile yapılmamıştır (Korkmaz, 2013:59-60).

Parsons'ın kuramına yönelik olan eleştirilerden birisi Bourdieu'ya aittir. Bourdieu, bu eleştirileri Touraine'in toplumsal eylem analizi ışığında gerçekleştirir. Ona göre, toplumsal eylem, sadece belirli amaçlara veya değerlere yönelik olduğu

sürece mevcuttur. Sosyolojik kuram, Parsons'ın benimsediği bir anlamda sosyoloji, davranışçı indirgemeleri reddettiğimizde; yani toplumsal aktörün davranışla ilişkili bir yönelim içinde olduğunu ve bu anlamın sosyoloji için vazgeçilmez bir kategori olduğunu kabul ettiğimizde başlar. Bir sosyal sistem içindeki kurumsallaşmış değerler söz konusu sistemi kontrol ederler, zira kendilerine somut ifade kazandıran normları meşrulaştırır ve son çözümde toplumsal eylem yönelimlerini tanımlar. Touraine, sosyal sistemde değerlerin önceden verili olduğunu ve sistemin ana merkezini kabul eder ve bu değerlerin kaynağını sorgular. Ona göre, değerleri yalnızca kültürün sistem içindeki kurumsallaşmış unsur olarak almak hatalıdır. Toplumsal aktör olarak bireyin eylemleri değerlere yöneliktir ve onları bebeklikten itibaren sosyalleşme sayesinde nasıl öğrendiğini betimlemek yetmemektedir; değerleri, onları yaratan "eylem" ile ilişkilendirmek gereklidir. Böylelikle eylem, basitçe, bir toplumsal duruma tepki değil, önceden mevcut değerlerin öğrenilmesine işaret eden, ayrıca yaratma, yenilik veya anlam atfedilmesini içeren bir anlamdadır (Reynaud ve Bourdieu, 2014:141-142).

Sonuç olarak, Parsons için bireyler, toplumda mevcut olan değerleri pasif bir şekilde içselleştirmekte ve böylelikle de toplumsal sistemin uyumlu bir şekilde işlemesine katkıda bulunmaktadır. Ancak bireyler, her zaman toplumun kendilerine sunmuş olduğu ve kendilerinden içselleştirip topluma işlerlik kazandırmalarını bekledikleri değerleri edilgen bir şekilde kabul etmeyebilir. Toplumun sunmuş olduğu değerler, bireylerin isteklerine, rasyonelliklerine veya çıkarlarına uymayabilir. Dolayısıyla Parsons'ın kuramı rasyonel olarak bireyi gözden kaçırmaktadır.

5.3. Sembolik Etkileşimcilik

Sembolik etkileşimcilik, yapısalcılığa karşıt olarak, mikrodan makroya doğru giden bir analiz ile bireyleri toplumsal iletişimlerde daha aktif ve birtakım zihinsel süreçlerin toplumsal eylemlerde etkili olduğunu ileri sürmektedir.

Sembolik etkileşimciler, yapısal-işlevselciğin "toplumsal eylemde yalnızca değerlerin etkin olarak var olmadığını ve eylemin kökeninde birtakım zihinsel süreçlerin olduğunu ileri sürmesini" eleştirmektedir. Blumer, birey davranışını büyük

ölçekli dış güçler tarafından belirlenmiş olarak gören büyük ölçekli sosyolojik kuramlara (yapısal işlevselcilik) karşıdır. Toplumsal yapı, toplumsal sistem, kültür, statü, toplumsal rol, norm, değerler gibi toplumsal ve kültürel etmenler üzerinde odaklanan bu kuramlar anlamın önemini göz ardı etmektedir (Ritzer, 2011:212-213).

Sembolik etkileşimcilik insanların "düşünme kapasitesi"ne vurgu yapmakta ve bu kapasitenin de toplumsal etkileşim tarafından şekillendirildiğini ileri sürmektedir. Eyleyenler, toplumsal iletişimde eylemleri yorumlamak için "anlam ve semboller" kullanarak kendileri için avantajlı olana yönelirler. Böylelikle de sembolik etkileşimcilik, toplumsal eylemin gerçekleşmesinde bireyi "pasif" olarak değerleri içselleştiren ve onlara uyum gösteren olarak değil, bireylerin kendi çıkar ve avantajları doğrultusunda eylemlerde bulunacağını vurgulamaktadır.

5.4. Etnometodoloji

Parsons'ın yapısal kuramına bir başka eleştiri de etnometodoloji çevresinden gelmiştir. Etnometodolojinin öncülerinden olan Garfinkel'e göre, Parsons'ın eylem teorisi, aktörlerin bilgiyi nasıl aldıklarını, insanların kültürel normları nasıl keşfettiklerini, bu normların sürekliliğini nasıl sağladıklarını açıklayamamaktadır. Ona göre aktörler, norm, değer ve hedefler karşısında edilgen değildirler; düşünceyle hareket ederler (Beşirli, 2013:95-96).

Durkheim'ın toplumsal olguları gibi temel sosyolojik fenomenlere odaklanan etnometodoloji, eyleyenleri, toplumsal yapı ve kurumlar tarafından kısıtlanmış ve belirlenmiş olarak görme eğilimine karşı çıkmaktadır. Etnometodoloji aynı zamanda eyleyenleri sonsuz bir şekilde düşünümsel, öz bilinçli ve hesaplayıcı olarak da görmemektedir. Ne mikro yapılara ne de makro yapılara ilgi gösterirler. Alfred Schutz'un izinde, çoğu kez eylemin rutin olduğunu ve görece yansıtıcı olmadığını kabul ederler (Ritzer,2011:250-251).

Kısacası etnometodoloji, sosyal eylemde hem bireyi hem de toplumsal olanı aktif bir şekilde ele alarak, uzlaşmacı sayılabilecek bir yöntem ile sosyal eylem, değerler ve toplumsal sistem arasındaki ilişkiyi betimlemeye çalışmıştır.

5.5. Alışveriş Kuramı

Kökenlerini davranışçılık ve rasyonel seçim kuramından alan alışveriş kuramı ise, hem birey eylemlerinin toplumsal sisteme hem de toplumsal sistemin birey eylemlerine etkide bulunduğunu vurgular. Başka bir deyişle, alışveriş kuramı, bireyleri toplum ile etkileşim halinde görmektedir.

Alışveriş kuramının önemli isimlerinden biri olan Homans, insanların toplumsal olduğunu ve zamanlarının büyük bir kısmını başkaları ile etkileşim ile geçirdiğini ifade eder. Homans, alışverişe dayalı bazı önermeler geliştirmiştir. Bunlardan ilki başarı önermesidir. Ona göre bir eylem ne kadar çok ödüllendirilirse, bireyin o eylemi gerçekleştirme olasılığı o derece artacaktır. İkincisi uyarı önermesidir. Belirli bir uyarıcının ortaya çıktığı durumda eylem ödüllendirilmişse, o eylemin tekrarlanma olasılığı artacaktır. Üçüncüsü değer önermesidir. Bireyin eyleminin sonucu kendisi için ne kadar değerliyse, eylemi gerçekleştirmesi de o kadar olasıdır. Dördüncüsü, yoksunluk-doyum önermesidir. Yakın geçmişte bir birey, belirli bir ödülü ne kadar sık almışsa, o ödülün daha fazlası o kişi için daha az değerli olacaktır. Beşincisi saldırma-onama önermesidir. Burada negatif ve pozitif yüklü iki alt önerme bulunur. Birinci önerme: Bir bireyin eylemi beklediği ödülle karşılanmazsa veya beklemediği bir ceza ile karşılanırsa o birey öfkelenir ve saldırgan davranışta bulunur. Çünkü bu davranış onun için daha değerli bir hale gelmiştir. İkinci önerme: Bir bireyin eylemi, beklediğinden daha çok ödülle karşılanırsa veya birey beklediği cezayı almazsa, o birey mutlu olur ve onaylayıcı davranışta bulunur. Son önerme ise rasyonellik önermesidir. Bir birey, alternatif eylemler arasında seçim yaparken, bu seçimi yaptığı zaman kendisinin algıladığı kadarıyla, kendisi için en değerli olan eylemi seçmektedir (Ritzer, 2011:280-285).

Bir başka alışveriş kuramcısı olan Blau'ya göre, üzerinde ortak uzlaşma bulunan değerler ve normlar, toplumsal yaşantının aracıları olarak ve toplumsal işlemlerin aracı bağlantıları olarak hizmet eder. Onlar, dolaysız toplumsal etkileşimin mümkün olmasını sağlar ve karmaşık toplumsal yapılarda toplumsal bütünleşme ve farklılaşma süreçlerinin yanı sıra onlardaki örgütlenme ve yeniden örgütlenmenin gelişimini yönetir (Ritzer, 2011:289).

Kısacası alışveriş kuramı, birey ve toplum arasındaki etkileşime odaklanmakta, bu süreçte değer ve normların etkin bir işlevi olduğuna dikkat çekmektedir. Alışveriş kuramında birey, değer ve normları pasif bir şekilde içselleştirmemektedir. Bireyin bir eylemde bulunması için o eylemin sonucundaki ödül ve cezalandırmalar önemlidir ve sosyal eylemi bu ödül ve cezalar yönlendirir.

5.6. Bourdieu'nun Eylem Kuramı

Bourdieu, değerler ve sosyal eylem ilişkisini fail-yapı, makro-mikro ikilemlerinden sıyrılarak, diyalektik bir şekilde birbirine bağlamıştır. Bourdieu, "insan eylemine yön veren şey nedir?", "Bireyler, dışsan nedenlere tepki olarak mı eylemde bulunur?", Bireysel eylemi kültür mü, toplumsal yapı mı, yoksa üretim tarzı mı belirler?", "Yoksa failler, kendilerine ait teşhis edilebilir sebeplerle mi eylemde bulunurlar?" (Swartz, 2011:21) sorularına cevap arayarak bir eylem kuramı oluşturur.

Bourdieu, eylem kuramını geliştirirken ilkin "çıkar" kavramının sosyal alanlara yön vermesine (ki hatta eylemi çıkar temelinde açıklayan "strateji" kavramını kullanır) odaklanmış, daha sonra eylemlerin sergileneceği ortamları "alan" kavramsallaştırmasıyla formüle etmiş ve bu "alan"larda gerçekleşecek olan eylemleri biçimlendiren, toplumsal pratiklere olanak sağlayan "habitus" kavramsallaştırmasını oluşturmuştur.

5.6.1. Alan ve Habitus

Bourdieu, içi boş bir kavram olarak "toplum"u bir kenara bırakarak, yerine toplumsal alan ve mekân kavramını geliştirmiştir. Ona göre farklılaşmış bir toplum, sistematik işlevlere, ortak bir kültüre dayanan bir bütün değildir, toplumu tek bir sistem mantığına indirgememek gerekmektedir. Modern kapitalizm, toplumsal hayatı ekonomik, siyasal, dinsel, entelektüel vb. açılardan bölümlere ayırmakta ve kendilerine has değerleri zorunlu kılmakta ve kendi düzenleyici ilkelerine sahip olmaktadır. Bu ilkeler ise, eyleyicilerin bu alanda işgal ettikleri konuma göre sınırlarını ve biçimlerini korumak veya değiştirmek için mücadele ettikleri "alan"ın sınırlarını tanımlamaktadır. Her alan, dışsal kuvvetleri, kendi iç yapısına göre bir

prizma gibi yansıtır ve aynı zamanda da bir çatışma ve rekabet alanıdır (Bourdieu ve Wacquant, 2014:25-26).

Bourdieu alan kuramını ilişkisel düşünce üzerine kurar, tek tek aktörler ya da eyleyenler üzerinde durmak yerine onların alandaki konumlarını, konum almalarını göz önünde bulundurur (Şahin, 2014:418-419). Bourdieu alanları, toplumsal dünyanın farklılaşma sürecinden doğan ve göreli özerkliğe sahip küçük dünyalar olarak görmektedir. Bu alanlar son derece çeşitli; ayrıca sayıları toplumsal farklılaşmaya paralel olarak gitgide artmaktadır; siyaset alanı, felsefe alanı, bilim alanı, din alanı, şirketler alanı vb. (Timur, 2011:208-211).

Alanlar tüm kurumları içermektedir ve alanlar arasında kesin bir sınır yoktur. Alanlar arasında kesin sınırlar çizme yönündeki her çaba, Bourdieu'ya göre, toplumsal dünyaya dair daha cazip bir bakış olan ilişkisel bakıştan ziyade pozitivist bakışa dayanır; çünkü sınırların kendisi de birer mücadele nesnesidir (Swartz, 2011:172-173).

Bir alanın işlemesi için, oyunun içkin yasalarının, hedeflerinin vb. kabulünü ve bilinmesini içeren habitusa sahip olarak oyunu oynamaya hazır insanların ve hedeflerin olması gerekir. Böylelikle Bourdieu, alanın mantığını "habitus" nosyonuyla analiz etmektedir (Etil ve Demir, 2014:339).

Toplumsal hayat, nasıl oluyor da bu denli düzenli ve öngörülebilir oluyor? Eğer dış yapılar eylemi mekanik olarak dayatmıyorsa, eyleme, örüntüsünü kazandıran nedir? Sorularına cevaben Bourdieu, "habitus" kavramını geliştirir. Habitus, kelimenin tam anlamıyla, ne tam olarak bireyseldir, ne de davranışları tek başına belirler; buna karşın, eyleyicilerin içinde işleyen yapılandırıcı bir mekanizmadır. Bourdieu'ya göre habitus, eyleyicilerin çok çeşitli durumlarla başa çıkmasını sağlayan bir strateji üretme ilkesidir. Dış yapıların içselleştirilmesinin ürünü olan habitus, alanın taleplerine aşağı yukarı tutarlı ve sistematik biçimde tepki verir. Somutlaşma yoluyla kolektifleşmiş biyolojik birey olarak habitus, bir antropolojik sabit olmaktan çok uzak olan derin yapı, tarihsel olarak inşa edilmiş, kurumsal olarak kök salmış, dolayısıyla toplumsal olarak değişken, üretici bir matristir (Bourdieu ve Wacquant, 2014:27).

Bourdieu'ya (1995:23) göre habitus, bir konumun içkin ve bağıntısal özelliklerini birlikçi bir yaşam stilinde, insanların, malların, pratiklerin tercihindeki bir bütünde dile getiren can verici ve birleştirici kökendir. Habituslar, tıpkı kendilerini üreten konumlar gibi farklılaşmıştır ve aynı zamanda da farklılaştırıcıdır. Ayrıca habitus, dışsal yapıların içselleştirildiği ilk sosyalleşme deneyimlerinin ürünüdür. Bunun sonucunda, sosyalleşme yoluyla, tabakalaşmış bir toplumdaki belirli bir grup için neyin olanaklı neyin olanaksız olduğunu gösteren geniş sınırlarla ilgili içselleştirilmiş yatkınlıklar geliştirir. Yani, habitus, bir yanda eylemin yapısal sınırlarını çizer, diğer yanda ilk sosyalleşmenin yapılandırıcı özelliklerine karşılık gelen algıları, hayalleri ve pratikleri doğurur (Swartz, 2011:147-148).

Habitus, bireysel eylemi mevcut fırsat yapılarının idame edeceği tarzda biçimlendirme eğilimindedir. Başarı ya da başarısızlık olasılıkları içselleştirilir ve bireysel hayallere ya da beklentilere dönüşür; buna mukabil bu hayaller ve beklentiler, olasılıkların nesnel yapısını yeniden üretme eğiliminde olan eylemde dışsallaştırılır. Faillerin, insanların toplumsal dünya içindeki konumları açısından neyin makul neyin mantıksız olduğu hakkındaki yargıları, habitustan kaynaklanır. Habitus, kendisini de üreten koşullarla uyum içinde olan eylemleri, algıları ve tavırları yeniden üretme eğilimindedir (Swartz, 2011:148).

Habitus ve alan, yalnızca birbirleriyle bağıntılı olduğu zaman işlerler. Bir alan sadece ölü bir yapı değildir; alana giren, alanın sunduğu ödüllere inanan ve etkin olarak bunların peşinden koşan oyuncular var olduğu ölçüde var olan bir oyun mekânıdır. Dolayısıyla uygun bir alan kuramı, toplumsal eyleyici kuramını da gerekli kılar. Yapıların korunmasına veya dönüştürülmesine eğilim gösteren eylemler, ancak eyleyiciler olduğu için vardır. Ancak bu eyleyiciler, genelde birey kavramı olarak görülen şeye indirgenmedikleri ve sosyalleşmiş organizmalar olarak hem oyuna girme hem de oyunu oynama yeteneğini ve eğilimini içeren bir yatkınlıklar bütünüyle donandıkları ölçüde etkilidirler ve eylemde bulunurlar (Bourdieu ve Wacquant, 2014:28).

Bourdieu'nun tabiri ile tüketim alışkanlıkları o bireylerin "habitus"u haline gelmektedir. Habitus, bilinçli olarak herhangi bir kurala uymaksızın davranışların düzenlemesine sebep verir ki davranışlar, sanki orkestra şefi olmadan bir arada

hareket eden orkestraya benzemektedir. Böylelikle habitus, geçmiş tarafından üretilen şemalara uygun olarak davranışlar üretmektedir. Böylelikle geleneksel toplumda büyüyen bir kişinin habitusu ile tüketim toplumunda büyüyen bir kişinin habitusu birbirinden farklı olmaktadır (Demirezen, 2014:208-209).

Kısacası Bourdieu, farklılaşmış bir toplumun tek bir kültür veya sistem olarak işlev görmediğini, modern kapitalizmin toplumu ekonomik, kültürel, sosyal vb. alanlara ayırdığını ileri sürmekte ve bu alanları sosyolojik eylem analizinde ayrı ayrı ele almaktadır. Her alan (aralarında keskin sınırlar olmamakla birlikte) kendisine özgü değer ve ilkeleri barındırmaktadır ve her birey için birer mücadele kaynağıdır. Alana işlerlik kazandıran, alan içinde bireyin eylem gerçekleştirmesini sağlayan şey ise Bourdieu'ya göre habitustur. Habitus, alanlar içerisinde eylemlerin sınırını çizer, eyleyenlere sosyal eylemleri için avantaj ve dezavantajları gösterir. Alan ve habitus, yalnızca birbirlerine bağlı olduğu sürece işlevseldir.

5.6.2. Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Sermaye

Bourdieu'nun habitus-alan kavramsallaştırması, onun iktidar/sermaye türlerini kavramsallaştırmasını da beraberinde getirmektedir. "Alan mücadelesi belirli sermaye biçimleri etrafında döner: ekonomik, kültürel, bilimsel ya da dini sermaye gibi" (Swartz, 2011:174).

Konumlar arasındaki nesnel bağıntıların konfigürasyonu olarak tanımlanan alanlar, sermayelerin eşitsiz dağılımından oluşmaktadır ve her alanda çalışan farklı tipte sermayeler söz konusudur. Bourdieu'nun terminolojik terkibinde özel bir yere sahip olan "sermaye", alan içindeki maddi kaynakların dağılımını ifade eden bir kavramdır. Bourdieu, ekonomik sermaye (servet), kültürel sermaye (diploma), sosyal sermaye (toplumsal bağlar), sembolik sermaye (itibar, bilgi, onur) gibi pek çok sermaye türü geliştirmiştir (Etil ve Demir, 2014:336).

Bourdieu'ya göre, (1995:20-22) toplumsal uzam öyle bir biçimde kurulmuştur ki; eyleyiciler ve gruplar, gelişmiş ülkelerde, hiç kuşkusuz en etkin konumda bulunan iki farklılaştırma ilkesine, ekonomik sermaye ve kültürel sermayeye göre yapılan istatistiksel dağılım içindeki konumlarına göre dağılırlar.

Bunun sonucu olarak eyleyiciler, bu iki boyutta, birbirlerine ne denli yakınlarsa, o denli çok, ya da ne kadar uzaklarsa o kadar az ortak şeyleri vardır. Eyleyiciler birinci boyutta, farklı türleriyle, sahip oldukları sermayenin hacmine göre; ikinci boyutta ise, sermayelerin yapısına, yani sermayelerinin toplam hacmi içindeki farklı sermaye türlerinin (ekonomik ve kültürel sermayenin) görece ağırlığına göre dağılmışlardır. Böylece ilk boyutta (kuşkusuz daha önemli olan boyut budur) patronlar, meslek sahipleri ve üniversite profesörleri gibi güçlü bir toplam sermaye hacmine sahip olanlar, genel olarak, vasıfsız işçiler gibi ekonomik ve kültürel sermaye konusunda en yoksul olanların karşıtındadırlar. Ancak, bir başka bakış açısından, yani servetlerinde ekonomik sermayeyle kültürel sermayenin görece ağırlığı açısından profesörler (ekonomik sermayeden çok kültürel sermayeleri vardır), patronların (kültürel sermayeden çok ekonomik sermayeleri vardır) ciddi biçimde karşıtıdır.

Bourdieu, üst sınıfları vasıflandıran ve onlarla özdeşleşen "mümtaz beğeniyi" tanımlar ve bu sınıflar içindeki farklı yaşam tarzlarının kompozisyonun farklı beğenileri oluşturduğunu belirtir. Örneğin, ortalama bireyin sahip olduğundan daha fazla kültürel sermayesi olan ancak görece daha düşük ekonomik sermayeye sahip bir üniversite profesörünün beğenisi, ortalama bireyin sahip olduğundan daha fazla ekonomik sermayesi olan, ancak görece daha düşük kültürel sermayeye sahip bir işadamının beğenisinden farklıdır. Her iki pozisyondaki birey de, üst sınıfın üyesi olmasına karşın, sahip oldukları sermayenin türü ve hacmi onları birbirinden ayırmaktadır. Böylece, beğeni, ayrımın kılavuzu olarak iş görür ve alanda statü için mücadele veren aktörler bu kılavuzun yardımıyla tüketim pratiğini gerçekleştirir (Arun, 2014:171).

Bourdieu kültürel sermayenin üç farklı hali olduğunu söyler. *Birincisi,* bireyin sosyalleşme yoluyla içselleştirdiği, beğeni ve anlayış örüntülerini oluşturan, kültürle kazanılmış yatkınlıklar toplamıdır. Bourdieu'ya göre kültürel malların maddi mallardan farkı, insanların bu malları yalnızca anlamlarını kavramak suretiyle temellük edebilmeleri veya tüketebilmeleridir. Bu, yalnızca sanat eserleri, bilim formülleri kadar popüler kültür ürünleri için geçerlidir. Yani kültürel sermaye somutlaşmış bir halde var olur. Somutlaşmış biçimi altında kültürel sermaye birikimi, çocukluk yıllarında başlar. Ebeveynler, diğer aile üyeleri veya para ödenen uzmanlar, çocuğu kültürel ayrımlara karşı duyarlı hale getirir. Kültürle kazanılmış

yatkınlıkların edinilmesi ekonomik zorunluluktan uzak olmayı gerektirir, dolayısıyla kökeninde sınıf temelli olan eşitsizlikleri kültürel farklara dönüştürür. Miras alınan kültürel sermaye, okulda kar olarak geri döner. Yüksek miktarda cisimleşmiş kültürel sermayesi olanlar ödüllendirilirken, bundan mahrum olanlar cezalandırılır. Kültürel sermaye *ikinci* olarak nesneleşmiş halde var olur (kitaplar, sanat nesneleri bilimsel araçlar vb.). Kültürel sermayenin *üçüncü* hali ise kurumsallaşmış halidir. Bourdieu bununla eğitim sistemini kasteder. Yüksek öğrenimin gelişmesine ve gelişmiş toplumlarda statünün belirlenmesinde kültürel sermayenin kurumsallaşmış hali önemli rol oynar (Swartz, 2011:111-112).

Sosyal sermaye ise, bir grubun üyelerinin paylaştıkları ve bu kişilerin işbirliği yapmalarına imkân tanıyan gayri resmi değerler veya normlar kümesi" (Fukuyama, 2009:34) olarak tanımlanabilir. Bourdieu'ya göre bir bireyin ya da bir grubun, kalıcı bir ilişkiler ağına, az çok kurumlaşmış karşılıklı tanıma ve tanınmalara sahip olması sayesinde elde ettiği gerçek ya da potansiyel kaynakların toplamı sosyal sermayedir; yani böylesi bir ağın harekete geçirmeye olanak sağladığı sermaye ve güçlerin toplamı sosyal sermayenin kaynağını oluşturmaktadır. Farklılaşmış toplumların yapısı ve dinamiği açıklanmak isteniyorsa, sermayenin çeşitli biçimler alabileceğini kabul etmek gerekir (Bourdieu ve Wacquant, 2014:108).

Bütün toplumların belirli ölçüde sosyal sermaye birikimi vardır; bu birikimlerin arasındaki gerçek farklılıklar, "güven çapı" olarak adlandırılabilecek şeyle ilgilidir. Güvenin çapı, dürüstlük ve mütekabiliyet gibi ortak normların aynı toplumdaki diğer kişilerle değil, sınırlı insan grupları içerisinde paylaşılabilmesidir. Sosyal sermayenin dünyanın her yerindeki en önemli kaynağı muhakkak ailedir. Amerikalı ebeveynlerin genç çocukları hakkındaki görüşleri ne kadar olumsuz olsa da, aynı ailenin üyeleri birbirlerine yabancılardan daha fazla güvenmekte ve yardım etmektedirler. Neredeyse bütün şirketlerin aile şirketi olarak başlamasının nedeni budur (Fukuyama, 2009:35).

Özetle, Bourdieu için bireyler, farklılaşmış toplumlarda en etkin iki konumda bulunan ekonomik ve kültürel sermaye durumlarına göre konumlanırlar. Bu sermaye alanlarında bireyler, sermaye toplamlarında birbirlerine ne kadar yakınsa beğeni, istek ve değerler açısından birbirlerine o kadar yakın, ne kadar uzaklarsa o kadar az

ortak paydaları vardır. Ekonomik sermayesi yüksek olan birisi, hem ekonomik sermaye alanında kendinden düşük birisiyle hem de kültürel sermaye alanında kendisinden yüksek veya düşük birisi ile o kadar farklıdır. Bu durumun tersine olan durumlar da aynen geçerlidir. Dolayısıyla, günümüz farklılaşmış toplumlarında bireylerin sermaye birikimleri, bulunmuş oldukları alanlar ile birlikte onların etkileşim alanlarını, değerlerini ve eylem yönelimlerini belirlemektedir.

Sonuç olarak ise, Bourdieu, toplumu farklılaşmış alanlara ayırarak, sosyolojik eylem, analizini toplum içerisindeki farlı alanlar üzerinden gerçekleştirmiştir. Bireyi, sosyal eylemlerinde "pasif" olarak ele almayan Bourdieu, sosyal eylemleri birer strateji olarak belirlemiş ve bu eylemlerdeki "çıkar" önceliğine vurgu yapmıştır. Diğer yandan ise kültürel ve ekonomik sermaye kavramsallaştırmaları ile birlikte, toplum içerisinde bireylerin farklı kültürel ve ekonomik sermayelere sahip olduğuna ve onların ortak duygu, inanç, değer ve beğenilerinin bu sermaye seviyelerine göre belirlendiğine vurgu yaparak eylem kuramını yalnızca bireylerin "çıkar" yönelimli eylemlerine indirgememiştir.

6. DEMOKRASİ VE DEMOKRATİK DEĞERLER

6.1. Demokrasi

6.1.1. Siyasal Bir Sistem Olarak Demokrasi

Demokrasi kavramı ilk kez Antik Yunan'da kullanılmıştır ve Yunanca "demos" (halk) ve "kratos" (iktidar) kelimelerinden oluşmaktadır. Bu haliyle demokrasi, "halkın iktidarı" demektir (Tanilli, 1982:19).

Demokrasi tanımlamalarında "halkın iktidarı" vurgusu oldukça fazladır. Bu bağlamda demokrasi, "siyasi iktidarın halka dayandığı, egemenlik yetkisinin halka ait olduğu, halkın kendi kendisini yönettiği siyasi rejimleri ve yönetim biçimlerini karşılar" (Gündüz, 2005:202).

Daha kapsamlı bir tanımlamayla, demokrasi, "genel ve eşit oy hakkı, belirli aralıklarla (düzenli olarak) yapılan, gizli oy ve açık sayım ilkesine dayanan seçim mekanizmasıyla siyasal iktidarın değiştirilme olanağının ve dolayısıyla da muhalefetin (yani düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüklerinin) kurumlaştığı bir siyasal sistemdir" (Köker, 2010:13). Bir başka tanımda ise demokrasinin temel özelliklerinden yola çıkılarak, demokrasi, "kamusal görevlerin her an, her yerde ve her bağlamda tartışılabildiği, laik, yani us ve bilimin egemen olduğu, halkın kamusal işlere katılabilmek, siyasal erki etkileyebilmek, hak elde etmek ve haklarını korumak için özgürce örgütlenebildiği, düşüncelerini özgürce açıklayabildiği ve örgütlenip ya da tek başına düşüncelerini yaşama geçirebildiği, saydam bir yönetim biçimidir" (Sezen, 2000:37) şeklinde tanımlanmaktadır.

Demokrasi, tarihsel süreç içinde farklı şekillerde kendisini göstermiştir. 18. yüzyıldan önceleri, egemenlik ve katılım, tanrısal hukuk ve ayrıcalıklar üzerine kurulu eski bir rejimin yıkılmasıydı demokrasi. O zamanlar demokrasi, toplum fikriyle özdeşleşmekteydi. Ancak 18. yüzyıldan itibaren demokrasi fikri yavaş yavaş özne fikrine dönüşerek daha bireysel bir temelde kendisini göstermeye başladı. Bir zamanlar kendilerini yurttaş olarak değerlendiren, iktidarın insanın yaratımı olduğunu ve biçimin kolektif bir kararla değiştirilebileceğini keşfedenler, hiç çekinmeden geleneklere ya da tanrısal hukuklara inanmaktan vazgeçtiler. Bu kurucu

niteliği taşıyan an, halkın egemenliği ve insan hakları gibi demokrasinin iki yüzünü oluşturdu (Touraine, 2002:358-359).

Bu bağlamda çağdaş demokrasi ise, "insan haklarına saygılı, özgürlükçü, çoğulcu, katılımcı, çokkültürlü, laik, ırkçılık karşıtı, hukuk devletinden yana, barışçı, dayanışmacı, sosyal haklara öncelik tanıyan, sivil toplum örgütlerine dayalı ve devletin bir hizmet örgütü olarak algılandığı, çok partili, seçimli modern bir yönetim biçimidir" (Ekinci, 2004:10).

Lipset ise, ünlü yapıtı olan Siyasal İnsan'da, demokrasiyi, sosyolojik yönüyle şu şekilde tanımlamaktadır: "Demokrasi, yönetimin görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizmadır" (Akt.:Gündüz, 2005:202-203). Gerçekten de demokrasi, halkın egemenliğine dayanan, insan haklarına saygılı, çoğulcu, katılımcı, hukukun üstünlüğünü gözeten, bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edebildiği, örgütlenebildiği bir yönetim biçimidir.

Demokrasinin temel haklara saygı, yurttaşlık ve yöneticilerin temsilciği ve bunların arasındaki karşılıklı bağımlılıktan oluştuğunu ileri süren Touraine (1997:45-47), demokratik toplumun üç temel özelliğini vurgular. Demokrasi, öncelikle yöneticilerin temsilciğini yapacağı toplumsal eyleyenlerin varlığını gerektirir. Eyleyenlerinin çokluğunu tanımayan bir siyasal toplum, demokratik olamaz. Hükümet ya da iktidardaki parti kendisine destek veren çoğunluğun, yani genel çıkarın kendisini ilgilendiren bölümü üzerinde duruyorsa, orada demokrasi yoktur. İkinci olarak, seçmenlerin yurttaş olmaları ve kendilerini de yurttaş olarak kabul etmeleri gerekir. Yönetenler, eğer toplumla ilgilenmiyor ve siyasal bir topluma değil de yalnızca bir aileye, bir kültüre, bir mezhebe vb. aidiyet duyuyorlarsa, yöneticilerin serbest seçimle belirlenmesi boş yeredir. Son olarak, demokraside, yöneticilerin erki sınırlı değilse, serbest seçimden söz edilemez. Yöneticilerin erki, iktidarın hangi sınırlar içinde çalışacağını belirleyen yasalardan ötürü sınırlandırılmalıdır. Demokrasi, siyasal toplumda çıkarların temsili ve iktidarın sınırlandırılmasıdır.

Demokrasi saydam bir sözcüktür; sözcüğün anlamı, dildeki ilk anlamına kolaylıkla bağlanabilmektedir. Nitekim sözlük anlamına göre demokrasi "halk iktidarı" demektir. Ama bu, demokrasi rejiminin Yunancadaki anlamının sözcüğü sözcüğüne çevirisinden başka bir şey değildir. Oysa demokrasi terimi bir şeyi temsil etmektedir. Temsil edilen şey, sözlükteki haline uymamakta, ona tam olarak benzememektedir. Yani olgular, gerçekler ile ad arasında az bir uygunluk bulunmaktadır (Sartori, 1996:8). Dolayısıyla demokrasinin tarifi ile pratik yaşamda uygulanan hali arasında bir fark vardır.

Demokrasinin varlığını sürdürebilmesi için, onun birtakım şartları barındırması gerekmektedir. S. Neuman, bu şartları şöyle sıralamaktadır:

- "Egemenliğin halka ait olması,
- Halkın seçmesi için farklı seçenekler arasından seçim yapma imkanının olması,
- Önderlik
- Hukuk devleti ve yasaların üstünlüğünün sağlanması,
- Vatandaşlık bilincinin oluşturulması,
- Pluralizmin (çoğulculuğun) günlük hayata yansıtılması,
- Siyasal kurumlarla-sosyal güçler dengesinin birey yaşantısının her aşamasında ana ilke oluşturması,
- Kişisel özgürlükler ve girişim zedelenmeden güvenliğin sağlanması,
- Kişilerin rasyonel olması" (Akt.:Aydın, 2011:158-159).

Dolayısıyla demokratik sistemin ayakta kalabilmesi için, çoğulculuk, özgürlüklerin korunması, akılcılık, yurttaşlık bilinci, çoklu seçim ve halk egemenliği gibi temel özelliklerini koruması, sürdürmesi ve geliştirmesi gerekmektedir.

Robert Dahl ise, modern siyasi demokrasinin varlığı için asgari usul şartları şöyle sıralamaktadır. *Birincisi*, devlet politikası hakkındaki hükümet kararları üzerindeki kontrol yetkisi, anayasal olarak seçilmiş organlarda toplanmalıdır. *İkinci* olarak, seçilmiş organlar, baskının nispeten nadir olarak görüldüğü, sık sık yapılan ve dürüstçe idare edilen seçimlerle iş başına gelmelidir. *Üçüncü* olarak, pratik açıdan bütün yetişkinler, siyasal organların seçiminde oy hakkına sahip olmalıdır. *Dördüncü* olarak, yine bütün yetişkinler, seçimle belirlenen organlara seçilebilme hakkına sahip

olmalıdır. *Beşinci* olarak vatandaşlara siyasi tehdit olmaksızın kendilerini ifade etme hakkı verilmelidir. *Altıncı* olarak, alternatif haber kaynakları mevcut olmalı, bu kaynaklar kanunlar tarafından korunmalı ve vatandaşlar, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşma imkânına sahip olmalıdır (Schmitter ve Karl, 1999:8).

Demokratik sistemde, "öteki"ne saygı esastır, herkes eşittir ve tüm özgürlükler eşit bir şekilde dağıtılmıştır. Bu durumu Touraine (1997:201). "demokrasi benim kendi yöreciliğimi, ekinimin, dilimin, beğenilerimin, yasaklamalarımın yöreciliğini tanımamı, aynı zamanda da araçsal ussallık davranışlarına katılmamı ve aynı ikiliği, aynı bütünleştirme çabasını ötekilerde de tanımamı gerektirir" şeklinde vurgulamaktadır.

Tezcan ise (1999:91-92), demokratik siyasal sistemin temel ilkelerini şöyle belirlemektedir:

- "Devlet, kendisi başlı başına bir amaç değil, fakat beşeri amaçlara ulaşmak için bir araçtır.
- Bütün insanlar muayyen vazgeçilmez haklara sahiptirler.
- Demokrasi, bireysel özgürlüğü korur ve geliştirir.
- İnsanlar kamu hizmetlerinden yararlanma bakımından eşit sayılırlar.
- Demokrasi, insan aklına inancı temel alır.
- Demokrasi, parti sistemini gerektirir.
- Demokrasi, kuvvetler ayrımını gerçekleştirir.
- Modern demokrasi, geniş ölçüde temsil edicidir.

Tezcan, S. Neuman'dan farklı olarak, bireylerin eşitliğine, parti sisteminin varlığına, güçler ayrılığı ilkesine ve demokrasinin temsil ediciliğine vurgu yapmaktadır.

Tuna'ya (2000:122-123) göre ise, demokrasiyi, diğer siyasal rejimlerden ayıran "*seçim sonucu oluşmuş olan çoğunluk ve yönetimi değil, çoğunluğun iradesine karşı siyasal azınlık durumunda bulunanların bireysel, siyasal ve toplumsal haklarının güvence altına alınmış olması*" gibi özelliklerdir.

Bir başka görüşe göre ise, demokrasiyi diğer siyasal rejimlerden ayıran özellikler:

- “Kişi - toplum ilişkilerinin belirlenmesi sürecine halkın tümüyle katılması;
- Azınlık haklarına saygılı bir çoğunluk yönetimini sağlanması;
- Kişiye ait hak ve özgürlüklerin korunması;
- Toplumun tüm üyelerine fırsat eşitliğinin sağlanması” (Çam, 1995:388)

olarak sıralanabilir.

Siyasal bir rejim olarak demokraside, halk, kendisini, kendisinin seçmiş olduğu temsilcilere idare ettirir. Demokrasinin var olması ve varlığını sürdürebilmesi için, çok partili bir sistemin bulunması; serbest seçim ortamının bulunması; güçler ayrılığı ilkesinin varlığı; kamu yararı gözetilerek kısıtlanmış durumlar dışında her türlü eleştirme, söz, yazı, basın ve toplanma özgürlüklerinin bulunması; kanunlar önünde herkesin eşit olması; hiçbir şahıs ve zümreye ayrıcalık tanınmaması gerekmektedir (Aydın, 2011:138).

Demokrasinin kökleri Antik Yunan'a kadar uzansa da, modern anlamda temsili demokrasinin kurum ve kuralları daha çok 20. yüzyılda Batı Avrupa'sında meydana gelen bazı ekonomik ve sosyal gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Huntington'a göre, küresel düzeyde demokratikleşme, tarihsel olarak “üç dalga” halinde gerçekleşmiştir. *Birinci dalga*, İngiltere, Fransa ve ABD'nin kendi içsel dinamikleriyle halkın eşit oy hakkına kavuşması ve temel hak ve özgürlüklerin anayasal güvenceye bağlanmasıyla sonuçlanan dönemi (1828-1926) kapsamaktadır. *İkinci dalga*, İkinci Dünya Savaşının demokrasi cephesince kazanılmasıyla gerçekleşmiştir. Japonya, Batı Almanya, Hindistan ve İsrail gibi ülkeler, savaş sonrasında demokratik rejime geçmiştir. *Üçüncü dalga* ise küreselleşme hareketi ile birlikte, 1970'li yılların ortasında Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın demokrasiye geçişiyle başlamış, 1980'lerin sonunda Sovyetlerin çökmesiyle zirveye ulaşmıştır. Bu sürecin 1991 itibariyle tamamlandığı söylense bile, aslında, demokratikleşme olgusu günümüzde halen, küreselleşme sürecine bağlı olarak devam etmektedir (Gökçe vd., 2001:3).

Kısacası bir siyasal sistem olarak demokrasi, halkın, halk tarafından yönetimidir. Bu yönetimde çoğulculuk esastır ve halk, yönetime özgür ve eşit bir

şekilde katılmaktadır. Demokrasi, halka eşit haklar sunmakta, bireysel özgürlükleri korumakta, bireylerin kişisel çıkarlarını korumaktadır.

6.1.2. Kültürel Bir Sistem Olarak Demokrasi

Demokrasiyi, bir siyasal sistem olarak yaşatacak olan şey, onun bir kültür haline gelmesi ve toplum tarafından bu kültürün içselleştirilip bireyler aracılığı ile toplumsal davranışa yansımasıdır.

İnsanlar, çoğu zaman demokrasiyi yalnızca bir yönetim biçimi olarak algılamaktadır. Oysa demokrasi, bir yönetim biçimi değil, bir bakış biçimidir (Timuçin, 2000:44). Dolayısıyla "Demokrasi yalnızca yasalara değil, daha çok bir siyasal ekine dayanır" (Touraine, 1997:26-27) denilebilir.

T. Jefferson, "En büyük korkum, soyut siyasi demokrasi sisteminin somut organlardan yoksun olmasıdır" (Akt.:Güzey, 2000:10) diyerek, demokrasinin kültürel boyutunun önemini vurgulamıştır. Gerçekten de demokrasi, siyasal bir sistemden öte, toplumun tüm kurumlarına işlemiş olan kültürel bir sistemdir. Dolayısıyla "Demokratik anlayış özel bir alanla, sözgelimi sadece siyasal alanla sınırlı kalamaz. Toplumsal yaşamın bütün alanlarına; işletmeye de, okula da, hastaneye de, kente de, derneklere de, mahkemelere de, siyasal topluluklara da yayılmalıdır" (Touraine, 2011:343).

William Ebenstein de demokrasiyi bir yönetim biçiminden çok bir ilişkiler bütünü olarak görmektedir. Ona göre demokrasi yalnızca yönetim biçimi değil, aynı zamanda insanlar arasındaki her türlü ilişkilerin kapsayan bir sistemdir (Aydın, 2011:139). Gerçekten de demokrasi, yalnızca oy mekanizması olarak tanımlanırsa bazı sakıncalar ortaya çıkmaktadır. Demokrasi toplumsal bir organizmadır ve bir ruhu vardır (Bilgiç, 2000:114). Demokrasinin yerleşiklik kazanması için toplumsal düzeyde kabul görülmeli ve içselleştirilmelidir. Demokrasi böylelikle kültür haline gelecektir. Demokrasi kültürü, bir siyasal sistem ve toplumsal yaşam biçimi olarak demokrasinin var olabilmesi ve yaşayabilmesi için temel bir gerekliliktir (Tuna, 2000:119).

Demokrasi kültürü, bireysel bir kültür olmaktan ziyade demokrasinin bir yaşam biçimi haline gelmesini sağlayan kolektif bir bilinçtir. Toplumun demokratikleştirilmesinden bağımsız bir demokrasi kültürü mümkün değildir (Ekinci, 2004:33).

Leslie Lipson, demokrasiyi yapısal ve işlevsel olarak ayrı ayrı değerlendirmektedir. Yapısal olarak demokrasiyi bir yönetim biçimi olarak gören Lipson, esas olanın yönetim biçimi değil, işlevsel olanın olduğunu, yani ilişkilerin özü olduğunu belirtmektedir. Lipson, bu konuyu tartışırken oldukça çarpıcı bir örnek vermektedir: Patrick Henry "Bana özgürlüğümü verin ya da öldürün" diye haykırabilmiştir. O, bu seslenişi "Bana iki meclisli bir kongre ve bağımsız ve yargı düzeni verin, yoksa hayat yaşanmaya değmeyecek" şeklinde yapsaydı, şüphesiz daha az etkileyici olurdu. Böylelikle demokratik sisteme özünü veren şey, insanların altında yaşadıkları yönetim biçimi değil, onun sayesinde ulaşmış oldukları değerlerdir (Akt.:Aydın, 2011:138-139).

İnsanlar, yönetilmekten çok yönetmeyi sevmektedirler. En önemli niteliği yönelgenlik olan bilinç, olağan etkinliklerde her zaman egemenlik kurma çabasındadır. Olağan biçimlerde bilinç, ancak bir şeye egemen olarak dünyaya yerleşebileceğini sezmektedir. Oysa yetkin bilinç, hiçbir zaman varoluşunun anlamını egemenlikte aramamaktadır. Eğer bütün bilinçler yetkin olsaydı, demokrasi zorunlu olarak ve kendiliğinden bir yaşam biçimi olarak filizlenirdi. Demokrasinin bir ütopya gibi görülmesi, yetkin bilinçlerin yok denecek kadar az olmasından dolayıdır. Demokrasiye olan inanç, yetkin bilinç diye belirlenen özgürlük bilincinin gerçekleşmiş olduğu yerde başlamaktadır. Bilinç, özgür bilinç olma koşulunu gerçekleştirdiği müddetçe yetkin olmakta ve dolayısıyla demokrasi, bilincin özgürleşmesi ve yetkin bir hale gelmesiyle mümkün olacaktır (Timuçin, 2000:41-43).

Demokrasi, bir siyasal sistem olarak ilkin Batı Avrupa toplumlarında oldukça özel toplumsal ve kültürel bir ortamda ortaya çıkmıştır. Demokrasinin Batı Avrupa'da ortaya çıkması için aydınlanma ve daha sonra ortaya çıkan sanayileşme ve bununla bağlantılı olarak liberal ekonomik ve siyasal düşünce sisteminin oluşması gerekmiştir. Batı'nın kültürel sistemi, aydınlanmayı, bunun sonucu olarak

sanayileşmeyi ve daha sonra da liberal ekonomik ve siyasal düşünce sistemini oluşturmuştur. Bu tarihsel sürecin sonucu olarak, günümüzde Batı'da var olan liberal veya özgürlükçü demokrasi denilen siyasal sistem ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Batı'da var olan liberal demokrasiyi ya da gerçek ve kurumsal anlamda işleyen demokrasiyi var kılan ve yaşatan Batı'da oluşmuş olan demokrasi kültürüdür. Bu bağlamda, bir toplumda demokrasinin yaşayabilmesi için, kültürel alt yapının oluşması gerekmektedir. Bu durum, Batılı olmayan toplumlarda tümüyle bir kültürel değişimi gerektirmektedir. Ancak bu değişim, bir toplumun ve toplumun kültürünün tüm benliğini yitirip başka bir toplumun ve kültürün bağımlısı olmak anlamına gelmemektedir. Söz konusu değişim, etkileşim sonucu, bir toplumun kendi değerleri ile, temasa geçtiği toplumun değerlerinin kendine özgü bir sentezini yapmak şeklinde olmalıdır (Tuna, 2000:123-126).

Batı, demokrasiyi hem siyasal hem de kültürel açıdan, birtakım yaşanmışlıklar ve tecrübeler sonucunda bugünkü haline kavuşturmuştur. Batı dışı ülkelerin demokratikleşmesi dört ayrı düzeyde (ideoloji, kurumlar, sivil toplum ve kültür) gerçekleşmektedir. Demokrasinin Batı dışı toplumlarda yerleşiklik kazanması sürecinde ideolojik ve kurumsal reformlar nispeten kolay uygulanmaktadır. Ancak sivil toplum ve özellikle de kültürel düzeydeki ilerleme oldukça zordur (Gökçe vd., 2001:4). Bu bağlamda eğer bir toplumda, egemen olan kültür, geleneksel yaşama biçimine dayanıyorsa, demokrasinin yerleşmesi oldukça zordur (Armağan, 2004:42).

Demokrasi, sürekli gelişen ve ilerleyen bir süreçtir. Dolayısıyla çağımızdaki demokrasi geçmişten çok farklıdır. Çağımızdaki demokrasinin kriterleri, Batı'daki demokratik sistemin yansıtmış olduğu değerlerdir. Bu bağlamda çağdaş demokrasi, insan hak ve özgürlüklerine saygı gösterme, barış ve dayanışmadan yana olma, çoğulcu, katılımcı, hukukun üstünlüğüne bağlı olma, sosyal haklara öncelik verme, ırkçılığı dışlama vb. değerler etrafında donatılmıştır (Ekinci, 2004:21).

Demokrasi için asıl önemli olan, zaman ve yere göre değişen belirli biçimlerinden çok, içinde yaşatılan ruhtur. Bir ulusun, yazılı veya yazısız anayasasının bulunması, yasama erkinin bir grupta toplanmış olması veya çift mecliste eşit bir biçimde paylaşılması, demokrasinin varlığını veya yokluğunu gösteren bir belirti değildir. Asıl önemli olan bir bütün olarak sistemin, demokratik

değerlere uygun olarak işleyip işlemediğidir. Ayrıca demokrasinin var olması için sistemin demokratik değerlere uygun olarak işlemesi tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda demokrasi, onu isteyen halkın, onu yaşatmaya azimli olmasıyla, onun gelişmesi için gerekli fedakârlıkları göstermesiyle, onun ilkelerine bağlı kalmaları ile varlığını sürdürebilir (Aydın, 2011:139-140).

Bu bağlamda, H. B. Mayo, demokratik sistemin belli başlı değerlerini şöyle sıralamaktadır:

- "Tartışmaların barışçı yollarla halledilmesi,
- Değişen toplumda barışçı bir değişme sağlanması,
- İdarecilere bir düzen içerisinde halef bulunması,
- Zorlamanın en az olması,
- Fikir çatışmaları olması,
- Adaletin temin edilmesi,
- İlmi en iyi geliştiren sistem olması" (Akt.:Aydın, 2011:157).

Dünyanın, insanların davranışlarına, değerlerine, inançlarına ve bunlara bağlı davranış biçimlerine göre önemli ölçüde değişen büyük tarihi kültürel geleneklerinin, demokrasinin gelişmesine yardımcı oldukları ileri sürülmüştür. Son derece antidemokratik bir kültür, toplumda demokratik kuralların yayılmasına engel olacak, demokratik kurumların meşruiyetini tanımayacak ve böylece bu kurumların ortaya çıkmasını ve etkili bir biçimde işlemesini engellemese bile bu kurumları büyük ölçüde karmaşıklaştıracaktır (Huntington, 1999:138).

Özetle demokrasi, siyasal bir sistem olmasının yanında, aynı zamanda kültürel bir sistemdir. Demokrasinin siyasal arenada varlığını sürdürebilmesi, onun toplum tarafından kültürel düzlemde içselleştirilmesine bağlıdır. Başka bir deyişle, demokrasinin var olabilmesi için, onu yaşatan değerlerin toplum içerisinde bireyler tarafından içselleştirilmiş olması ve onların davranışlarına yansıması gerekmektedir.

6.2. Demokratik Değerler

Her toplumsal sistemi ve kurumu, diğerlerinden ayıran birtakım özellikleri vardır. Tüm bu sistemleri ve kurumları diğerlerinden ayıran, onları yaşatan

özelliklerinin tümü, o sistemin ve kurumun değerleridir. Bu bağlamda bir bütün olarak demokrasiyi de yaşatacak olan şey, onun kendine özgü değerleridir.

Lipson'a (1999:18) göre, demokratik devlet yönetimine can veren, onu emsalsiz bir karaktere sahip kılan ve demokrasiyi diğer sistemlerden ayıran şey, onun özgürlük ve eşitlik gibi değerleridir. Dolayısıyla siyasal bir sistem olarak demokrasinin varlığı ve işlerliği için, demokratik değerlere ihtiyaç vardır. Bu hususta Sartori (1996:8), "Demokrasi, ancak, idealleri ve değerleri ona varlık kazandırdığı sürece, var olur" diyerek demokratik değerlerin önemini vurgulamaktadır.

Değerler; teorik, ekonomik, dini, siyasi vb. şekilde sınıflandırılabilmektedir. Bu sınıflandırmalardan birisi de şüphesiz ki demokratik değerlerdir. Demokrasi, işlerliği olan bir sistemdir ve onun işlerliğini artıran en önemli unsur, onun değerleridir. Ancak, demokratik değerlerin listesini tam olarak vermek mümkün görünmemektedir. Çünkü farklı ülke ve sistemler, kendi özelliklerine göre demokrasiye işlerlik kazandırmaktadır ve dolayısıyla değerler ülkeden ülkeye farklılaşabilmektedir. Ancak, demokrasinin üzerinde hemfikir olunan değerleri de mevcuttur. Bu değerler; özgürlük, çoğulculuk, çok seçenekli seçim, katılma, tartışma, uzlaşma, hoşgörü, insan haklarına saygı, eşitlik, farklılaşma, açıklık ve belirginlik vb. değerlerdir (Yılmaz, 2011:298-299).

Görüldüğü gibi demokratik değerlerin tam listesini vermek mümkün olmadığı gibi, hangi değerlerin hangi toplumda demokrasiye işlerlik kazandırdığını kestirmek de oldukça güçtür. Alanyazında, demokrasi ile en çok içselleştirilen, demokrasinin olmazsa olmazı görülen bir takım değerler mevcuttur. Bu değerler şüphesiz ki, demokrasiyi hemen hemen tüm toplumlarda yaşatmaktadır. Bu bağlamda çalışmada özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü, çoğulculuk ve katılma değerleri işlenmiştir.

6.2.1. Özgürlük

Demokrasinin vazgeçilmez değerlerinin başında özgürlük gelmektedir. Demokrasi sonuçta özgürlük güvencesi, yani bugün özgürlüğü yaşamak, yarın ve gelecekte de özgürlüğün olacağına güvenebilmek içindir (Ringen, 2010:56).

Özgürlük, tanımlanması oldukça güç bir kavramdır. Montesquieu “hiçbir kelime yoktur ki, hürriyet kelimesi kadar kendisine değişik anlamlar verilmiş ve düşüncelere çeşitli şekillerde aksetmiş olsun” (Akt.:Aydın, 2011:166) diyerek özgürlük kavramının muğlâklığına dikkat çekmiştir.

Özgürlük kavramı ilk olarak, binlerce yıl önce son derece baskıcı bir krallık hâkimiyetine karşı yürütülen başarılı bir halk isyanını nakleden bir Sümer çivi yazısı tabletinde görülmüştür. Samuel Noah Kramer, "Tarih Sümer'de Başlar" adlı kitabında, şöyle der: “Bu belgede insanın kayıtlı tarihinde ilk kez olarak 'özgürlük' sözcüğünün kullanıldığını görüyoruz; bu sözcük düz anlamıyla 'anaya dönüş' anlamına gelen amargi sözcüğüdür”. Ne yazık ki diyor Kramer, bu mecazın neden 'özgürlük' için kullanıldığını hala bilmiyoruz. Daha sonraları, 'özgürlük', organik toplumun ana merkezli ortamına ya da cömert bir ana gibi algılanan doğaya dönüş olarak, anaya dönüş özlemi olma özelliğini korudu. Özgürlüğün bu şekilde anlaşılmasında mecazi de olsa her şeyin kendi doğası gereği olanı yaşamak anlamının içerildiği söylenebilir (Can, 2005:220).

Özgürlük, “başkalarının haklarına zarar vermeden, dokunmaksızın ve zorlamaksızın hareket edebilmek demektir” (Çam, 1995:96). Özgürlük, sözlüklerde “herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme ya da davranma, herhangi bir koşula bağlı olmama durumu; her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi istencine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu” (Yavaşgel, 2014:9) olarak tanımlanmaktadır. Akarsu, (1998:146) felsefe sözlüğünde özgürlüğün üç farklı anlamı şöyle aktarmaktadır: “1- Bağlı olmama; dışardan etkilenmemiş olma; engellenmemiş olma; zorlanmamış olma. 2- Her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi istencine, kendi yasasına, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi (seçme özgürlüğü). 3- İnsanın kendi istemesi, kendi istenci ile eylemde bulunabilme olanağı; insanın dıştan engellenmeden etki yapabilmesi”. Özlem (2010:216-217) ise, özgürlüğü, ahlaksal anlamıyla, kişinin kendi kendisini belirlemesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi hali ve insanın kendi tercihlerine, akla dayalı kararlarına, iradesinin buyruklarına göre eyleyebilmesi şeklinde tanımlamaktadır.

Özgürlük sınırlamaların olmaması anlamına gelmektedir. Bir insan yapabileceğini bildiği şeyleri yapmayı seçmekte veya istediği bir şeyi seçmekte sınırlandırılmadığı sürece özgürdür. Seçim düşüncesinin bizzat kendisi özgürlüğü işaret etmektedir. Seçim, alternatifler arasında bir tercih yapmaktır. Bizden bir seçim yapmamız istenmeden önce, bize birçok olasılığın sunulması gerekir. Eğer bizler tek bir şeyi yapmakla sınırlandırılmış olsaydık seçim yapmakta özgür olamazdık" (Can, 2005:221).

Özgürlük kavramının siyasal, hukuksal ve ekonomik anlamları da vardır. Siyasal özgürlük, liberal hukuk devletinde, kişinin yaşama ve mülkiyet haklarının devlet karşısında önemi ve önceliği olmasıdır. Sosyal hukuk devletinde ise kişi, bireylerin ortaklaşa sahip olduğu ekonomik refah, sosyal haklar ve güvencelerin varlığı ve bunların daha da artması oranında özgürdür. Hukuksal özgürlükte birey liberal hukuk devletinde, devletin bireylerin birbirleri ve devlet karşısındaki haklarını yasalarla güvence altına aldığı ortamda hukuksal özgürlüğe sahiptir. Sosyal hukuk devletinde ise, bireylerin kişisel hakları, onların ortaklaşa sahip oldukları haklardan, toplumun ortak çıkarlarını bazı bireylerin çıkarları lehine daraltacak şekilde fazla olmamaktadır. Ekonomik özgürlük ise, liberal ekonomide, bireyin ekonomik özgürlüğü, onun özgür girişimciliğiyle eşdeğerdir; ihtiyaçların en iyi şekilde karşılanacağı mekanizma, pazar ekonomisidir. Karma ekonomi düzeninde ise, bireyin özgür girişimciliği, toplumun ortak refahı ve gelir dağılımında denge ve eşitliğin sağlanması amacıyla sınırlandırılabilir, devlet bu denge ve eşitliği sağlamak amacıyla kendisi ekonomide faal rol üstlenebilir (Özlem, 2010:216-217).

Özgürlük; irade özgürlüğü, istenç özgürlüğü, ifade özgürlüğü, eylem özgürlüğü vb. alt türleri olan bir kavramdır. İstenç özgürlüğü, "İnsanın istemelerinin kendisinden başka bir şeyin engellememiş olması, ya da bir şeyce kendisinin dışında bir istenmeye zorlanmamış olması", düşünme özgürlüğü, "İnsanın dış etkilerden kurtularak düşünme özerkliği kazanabilmesi", eylem özgürlüğü, "Dış baskılardan, özellikle başka birinin baskısından bağımsız olarak kendi isteğine göre davranabilmek hak ve gücü" (Akarsu, 1998:146-148) şeklinde tanımlanmaktadır. Eylem özgürlüğü özgür bir şekilde gerçekleştirilen bir seçme özgürlüğünü gerekli kılmaktadır. İrade özgürlüğünün doğrudan doğruya eylemlerle bir ilişkisi olmasına karşın, önemli olan eylem özgürlüğüdür (Can, 2005:221).

İfade özgürlüğü, Burhan Kuzu'ya göre "insanın kendi düşüncelerini başkalarına aktarabilme, onlarla paylaşabilme, yayabilmesi"; Mustafa Erdoğan'a göre, "bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulması veya ifade edilmesinin serbest olması" olarak tanımlanırken, Reyhan Sunay'a göre ifade özgürlüğü "her türlü bilgi ve fikre ulaşma, ulaşılan fikirler arasında tercih yapma, bunları dışa vurma ya da vurmama serbestisi" dar anlamında "ifade özgürlüğünün koruma altında olmasının demokrasinin asgari vazgeçilmez şartı" (Akt.:Yavaşgel, 2014:86-87) olduğuna vurgu yapılmaktadır.

Ancak unutulmamalıdır ki, tüm bu alt türler, birbirinin destekçisidir ve birisi gerçekleşmeden diğeri gerçekleşmemektedir. Sözgelimi, düşünce özgürlüğünde, bireyin farklı düşünmesi özgür düşünce için yeterli değildir. Bu düşüncelerin aynı zamanda, belirli sınırlar içerisinde ifade edilmesi gerekir (Kan, 2009:164). Dolayısıyla denilebilir ki "İfade düşünceyle başlar" (Yavaşgel, 2014:84). Özgür bir şekilde düşünen, yani irade özgürlüğüne sahip olan bir birey, eğer eylem veya ifade özgürlüğünden yoksunsa, onun irade özgürlüğü hiçbir işe yaramamakta ve dolayısıyla özgür olmamaktadır. Dolayısıyla düşünce özgürlüğü bir iç âlem özgürlüğü değildir. Dolayısıyla onun, bir anlam taşıması için başkalarına iletilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla düşünce özgürlüğü ile ifade özgürlüğünü birbirinden ayırmak, düşünce özgürlüğü yoktur demenin dolambaçlı bir yoludur (Tanilli, 1982:31-32)

Özgürlüğün tarihsel gelişimine bakıldığında, Avrupa'daki Reform ve Rönesans hareketlerinin özgürlüğün gelişiminde kırılma noktası olduğu görülmektedir. Bu dönemle birlikte Avrupa'da özgür arayış ilan edilmiş ve Papa'nın otoritesine karşı çıkılmaya başlanmıştır. Bu dönemde bilim, rasyonalizmi revaç kılmış ve Descartes'ın yolundan gidilerek her şey aklın eleştirisine tabii kılınmıştır. Özgür düşünce ve liberalizm, işte bu temeller üzerine kurulmuştur. Bu temel, beraberinde aydınlanma düşüncesini getirmiştir ve insanın insan olarak değeri, özgürlük üzerine kurulmuştur. (Tanilli, 1982:26-27).

Bu dönemde Montesquieu, Rousseau ve Voltaire'in özgürlük hakkındaki düşünceleri oldukça önemlidir. Rousseau, toplum sözleşmesinde insanın özgür bir varlık olarak var oluşunu güvence altına alacak koşulları ortaya koymuştur (Cevizci,

2002:202). Montesquieu'ya göre, her toplum için asıl amaç bireylerin özgürlüğüdür. Bu özgürlüğün düşmanı ise despotluktur. Dolayısıyla özgürlüğü sağlamak için despotluktan sakınmak gerekmektedir. Bunun için çare ise, yasama, yürütme ve yargı organlarını birbirinden ayırmaktır (Tanilli, 1982:27).

Rousseau'ya göre, esas mesele, katılımcıların ve onların mallarının bütün kamu gücüyle korunduğu ve her katılımcının bütünle birleştiği, sadece kendine itaat ettiği ve özgür olduğu bir birleşim biçimi bulmaktır. Rousseau'ya göre, insan, doğa halinden toplum haline geçişle birlikte bir dönüşüme uğramıştır ve bu dönüşümle birlikte içgüdüsel bir yaratık olmaktan çıkarak, benliğini özgürlüğü varsaymıştır. O, özgürlük ve bağımsızlığın ayrı şeyler olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre özgürlük, kişinin kendi iradesine göre davranması değil, başkalarının iradesine tabii olmaması durumudur ve bu özgürlükte hiç kimse, bir başkasının özgürlüğünün kendisine yapmayı yasakladığı şeyi yapma hakkına sahip olamamaktadır (Cevizci, 2002:205).

Voltaire ise özellikle bütün insanların sahip olmasını özlediği düşünce, vicdan ve söz özgürlüklerini o güne kadar görülmemiş derecede canlı, ateşli ve heyecanlı olarak savunması dolayısı ile büyük bir etki yaratmıştır. Aynı zamanda Kilise'nin akla aykırı dogmalarına karşı takındığı tutumu ile de büyük ün kazanmıştır. Voltaire bütün eserlerinde özgürlüğü ve hoşgörüyü övmesi, bağnazlığı ince bir şekilde eleştirmesi, inanç bakımından bütün insanları eşit görmesi açısından ilerici düşünürlerden sayılmaktadır (Yavaşgel, 2014:15-19).

Özgürlük, insanların ve toplumların ihtiyaç duyduğu şekil ve içeriklere paralel olarak, toplumların kültürüne ve siyasi şartlarına göre değişebilir, farklı şekilde sınıflandırılabilir. Bir toplum içerisinde, bireye sosyal düzen içerisinde mobilizasyon imkânı veren özgürlükler hangisi ise, o özgürlükler toplum için temel özgürlüklerdir, diğer özgürlükler bu temelden doğan tali özgürlüklerdir. Bu bağlamda Antik Yunan'da ve eski Roma'da köleler için temel bir özgürlük; özgür doğmak ve özgür yaşamak olabilirken, günümüz modern toplumlarında doğan insanlar için daha çok ekonomik, sosyal ve siyasal özgürlükler daha büyük önem kazanmaktadır (Aydın, 2011:167).

Özgürlük kavramı, Fransız Devrimi ile birlikte toplumlarca bir değer olarak içselleştirilmeye başlanmıştır. Fransız devrimi sonrası yayımlanan Fransız İnsan ve

Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin dördüncü maddesine göre özgürlük, "başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmektir; her bireyin doğal haklarını kullanması, toplumun öbür üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan çerçeve ile sınırlanmıştır. Bu sınırlar yalnız yasalarla belirlenebilir" (Atabek, 2011:71).

Düşünce özgürlüğü ve ifade özgürlüğü, toplumsal gelişmenin dinamikleridir. İnsanlık, otoriter rejimlerin dayattığı ve skolâstik düşünce dışında herhangi bir görüş ve düşünceyi açıklamanın ağır suç sayıldığı Ortaçağ karanlığında birçok acı çekmiştir ve düşünce özgürlüğünün önemini yaşayarak öğrenmiştir. İnsanlık tarihinde aykırı düşünenler, engizisyon kararı ile yakılarak öldürülme gibi ağır cezalar aldıkları dönemleri yaşamış ve sonrasında aklın ve bilimin üstünlüğünü aydınlanma çağı ile kazanmıştır (Ekinci, 2004:156). Bu kazanım, otoriter rejimlere karşılık demokrasinin bir zaferidir. Bu bağlamda düşünce özgürlüğü "hem **kişisel** bir özgürlüktür, hem de demokrasinin işlemesi için **toplumsal bir değer** taşır" (Tanilli, 1982:192).

Özgürlük, demokrasiyi yaşatacak olan en önemli değerlerin başında gelmektedir. "Özgürlük demokrasinin nihai amacıdır. Demokratik reform için gerekçem demokrasiyi koruma zorunluluğudur. Demokrasiyi korumak için gerekçem özgür yaşayabilmek ve özgürlüklerimizi güvenceye alabilmek için demokrasiye muhtaç olmamızdır" (Ringen, 2010:330).

Demokrasi için, siyasal konularda devleti temsil eden memurları, hükümeti, iktidarı, sosyo-ekonomik düzeni, rejimi, egemen ideolojiyi eleştirmek de dahil olmak üzere tüm bireylerin kendilerini ifade etme hakları ve özgürlükleri olmalıdır. Yurttaşların ifade özgürlüğü olmalı, farklı düşünceler açıkça ifade edilebilmeli, bu düşünceleri savunan insanlar da örgütlenebilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Çünkü demokrasinin özünde ideoloji çokluğu ve düşüncelerin özgürlük içerisinde tartışılması vardır. Farklı düşüncelere sahip insanların düşüncelerini savunabilmesi demokrasi için bir tehlike değildir. Bilakis, demokrasinin gelişmesi için bir temeldir. Bu düşünceler demokrasi karşıtı dahi olsa, eşit koşullarda özgür bir şekilde ifade edilmeli ve bu düşüncelere sahip kimselere örgütlenme özgürlüğü sunulmalıdır (Can, 2005:258).

İnsan, tüm değer ölçütlerinin temelini oluşturmaktadır. Bir siyasal sistem olarak demokrasinin en önemli unsuru insandır. İnsan düşüncesinin ve eyleminin insanüstü iradelere ve diğer insanlara karşı özgürleşmesi, özgürlüğü kendi başına anlamlı bir değer haline getirmiştir (Tuna, 2000:124-125). Bu bağlamda Jean Lacroix'in "Demokratik insan, ilk önce, özgür insan davranışı ile tanınır" (Akt.:Çam, 1995:95) cümlesi, özgür insanın değerini demokrasi açısından göstermektedir. S. Radhakrishnan ve P. T. Raju da bu değerin önemini şöyle açıklamaktadırlar. "İnsan öznedir, nesne değil. Bu öznellik ona içe yönelme ve özgürlük sunar. Eğer kendini nesnel olanda yitirirse rutine katılığa zihinsizliğe boğulur. Demokrasi insanın özgür ruhuna saygı duymamızı, onu geliştirmemizi ister, çünkü insanlık tarihindeki tüm ilerleme onun sayesindedir" (Akt.:Güzey, 2000:13-14).

Osman Nebioğlu'na göre, özgürlükler, demokratik bir sistem için güneş, hava ve su gibidir. Onlar hiçbir gayret sarf edilmeden mevcuttur. Onlar, demokrasinin üretilmelerine lüzum olmayan mallarıdır. Siyasi özgürlükler de bunların başında gelmektedir. Bu özgürlükleri elde etmek için çaba sarf etmeye gerek yoktur. Bunlar sadece hava gibi teneffüs edilir ve bütün özgürlük meyveleri bu havada oluşur. Özgürlükler, demokrasi içerisinde mücadelesiz mevcutturlar. Bireyler veya topluluklar özgürlükleri elde etmek için mücadele ediyorsa, demokrasi henüz kurulmamış demektir (Akt.:Aydın, 2011:165).

Kısacası özgürlük, ayrı ayrı düşünce, ifade ve eylem özgürlüğü değil, tüm bu özgürlüklerin toplamıdır. Demokratik bir kültürün ve siyasal sistemin işleyebilmesi için temel ihtiyaçların başında özgürlük gelmektedir. Başka bir deyişle, özgürlük, demokrasinin olmazsa olmazıdır.

6.2.2. Hoşgörü

"Hoşgörü liberalizmin temel bir ilkesi ve liberal demokrasinin merkezi değerlerinden biridir" (Heywood, 2016:125). Demokrasinin varlığını sürdürebilmesi için gereksinme duyduğu en önemli değerlerin başında hoşgörü gelmektedir. Hoşgörü, bir toplumsal sistem içerisindeki bir birey veya grubun, başka birey veya grupların düşüncelerini ve eylemlerini hoş görme eylemidir.

Hoşgörü kelimesinin etimolojik kökenine bakıldığında, "Osmanlıcada "müsamaha, tesamüh", İngilizcede "tolerance", Almancada "toleranz", Fransızcada "tolerance", Latincede "tolerantia, tolerare"" (Kolaç, 2010:195) kavramlarına karşılık geldiğini görülmektedir. Hoşgörü kelimesinin Latin dillerindeki bu anlamı Türkçe'de "dayanma, tahammül etme" (Stengl, 2000:81) anlamlarına karşılık gelmektedir. Ancak Gödelek'e (2000:88) göre "Türkçe'de 'hoşgörü' sözcüğünün taşıdığı "her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu, müsamaha" anlamları, tolerans sözcüğünün etimolojisinde yer alan katlanma / tahammül etme boyutunu içermemektedir".

Hoşgörü kavramının, bir konuda onaylanmayan bir şeye göz yummayı, sıradan bir bağışlayıcı tutumu ifade eden bir kavram olmaktan ziyade, o şeyin var olmasına, varlığını sürdürmesine veya yapılmasına izin vermeye tahammül etmenin gerilimi işin içine sokulmadıkça, ne anlama geldiğinin içeriklerini anlamak oldukça zordur (Yürüşen, 1994:6). Başka bir deyişle, hoşgörü kelimesi böylesine dar bir anlamıyla kullanılmamalıdır. Hoşgörü, dar anlamıyla her şeye müsamaha gösterme olarak tanımlandığında, diğerlerine karşı kayıtsız kalma anlamına gelebilmektedir (Leirvik, 2004:150).

Demokratik kültür, öznenin özgürlüğünü şart koşar; özgürlük ise ötekinin varlığına bağlıdır. Öteki yoksa, toplumsallık ve özgürlük yoktur. Öteki, başka bendir. Benim gibi olmayan başka bir ben'in varlığının onaylanması, ben'den farklı olanın onaylanmasıdır. Farklı olmak, daha aşağı konumda olmak anlamına gelmemektedir. Hoşgörü, farklı olana katlanmak, onu mazur görmek değildir. Çünkü hoşgörüde farklı olanı kabul ediş ve bir benimseyiş vardır. Farklılık karşısında edilgen ve rahat olmak, umursamaz davranmak, kayıtsız kalmak da bir hoşgörü tavrı değildir. Çünkü umursamazlık ve kayıtsızlık, farklı olanla ilgilenmemek demektir ve farklılığa değer vermemektir (Gündoğan, 2009:62).

Klasik devlet filozofları, hoşgörünün sınırlarını tartışmışlardır. Carl Schmitt'e göre pasif hoşgörüyü kabul eden bir tutum, ülkenin siyasi çizgi ve karakterinin çöküşünü temsil etmektedir. Karl Popper'a göre, hoşgörüsüzlükler için hoşgörü olamaz. Rawls'a göre hoşgörü, kamu düzeni ve güvenlik ile ilgili olan kamu yararı tarafından sınırlandırılabilir bir özellik taşımaktadır. Herbert Marcuse ise kavramın

sosyal ve ideolojik derinliğine girerek "represif hoşgörü" kavramını geliştirmiştir. Ona göre geç kapitalizmdeki hoşgörü, iktidarın bir aracıdır; aktüel sosyal ve siyasal iktidar durumunun istikrarı için muhalefeti kabullenebilir, yani o, hoş görülebilir. Muhalefete karşı gösterilen hoşgörü ile aktüel iktidarın gücü gösterilmekte, iktidar kuvvetlendirilmekte ve aynı zamanda da muhalefet zayıflatılmaktadır. Ona göre hoş görülen muhalefet, iktidara bağlı olmaktadır. Bir postmodernist olarak Bauman, genel olarak postmodernistlerin etik açıklama yapmama durumuna karşı çıkar ve hoşgörüyü, insani bir doğanın parçası olarak görür. Ona göre bu, her zaman ve her dönemde devlet ve toplum tarafından bastırılmaktadır (Akt.:Stengl, 2000:82).

Latin dillerinde "tahammül etme" anlamına gelen hoşgörü kavramının, Aydınlanma çağında özel bir anlamı vardır. Aydınlanma Çağı ile birlikte kilisenin ideolojik iktidar tekeli kırılmıştır. Buna bağlı olarak da bu dönemde hoşgörü, din özgürlüğü ile gelmiş, yani bireyin kendi dini töre ve kurallarını kullanması herkesin hakkı olarak kabul görmeye başlamıştır. Hoşgörü, devrimci burjuvazinin özgürlük kavgasında slogan haline gelmişti. Devrimci burjuvazinin düşmanı olan aristokrasi ve kilise, aydınlanmanın zaferiyle birlikte önemini kaybetmiş ve artık yalnızca hoşgörü yalnızca dini özgürlükleri kapsamamış; farklı ideolojilere, siyasal görüşlere, yorumlara, anlayışlara kısacası farklı olan her şeye hoşgörü gösterilmeye başlanmıştır (Stengl, 2000:81-82). Dolayısıyla hoşgörünün toplumsal düzende yaygınlaşması, burjuvazinin güçlenmesiyle ve buna bağlı olarak demokrasinin bir sistem olarak işlerlik kazanmasıyla başlamıştır.

Hoşgörü, kendimizden farklı olanlara görüş, fikir ve duygularını özgür bir biçimde dile getirme imkânı tanıma tavrıdır. Bu tavır, bireylerin yanında devletin de göstermesi gereken bir tavırdır ve bu tavrı yalnızca demokratik bir devlet gösterebilir. Çünkü demokrasi, bir hoşgörü rejimidir. Demokrasi ile hoşgörünün birleştiği yer; her ikisinin de farklılığı mümkün kılmasıdır. Bunun yanında farklılık da hoşgörü ve demokrasiyi zorunlu kılar (Gündoğan, 2009:62).

Bu bağlamda denilebilir ki hoşgörü ile demokratik kültür arasında oldukça yakın bir ilişki vardır. Dolayısıyla, demokratik ilkelerin hayata geçmesinde ve yerleşmesinde zemin hazırlayan faktörlerin başında hoşgörü gelmektedir. Demokrasinin temeli, açık toplum düşüncesine; yani her türlü fikrin serbest rekabet

ortamında piyasada özgürce yarışmasına dayanmaktadır. Herkes, kendi çıkarları doğrultusunda kendi haklarını arama, kendi geleceği ile ilgili kararlarını verme yetisine sahiptir. Bu nedenle, düşüncesi ve eylemleri kendilerine uymayanlara hoşgörü göstermek, demokratik kültürün en önemli değeridir (Gökçe vd., 2001:6-7).

Günümüz modern liberal toplumlarında hoşgörü, yalnızca liberal etiğin bir unsuru olarak değil, aynı zamanda demokratik sistemin karakteristik bir değeridir. Bunun sebebi, hoşgörünün liberal toplumun çoğulcu yapılanmasının doğal bir garantisi olarak kavranmasıdır (Yürüşen, 1994:1). Böylelikle hoşgörü, herkes tarafından özgürlük, insan hakları ve demokrasiyle birlikte kabul edilen başat değerlerden birisidir (Leirvik, 2004:149).

Kısacası denilebilir ki "Bünyesinde sevgi, saygı, güven, anlayış, kabul gibi anlamları taşıyan, demokrasi, barış, uyum, özgürlük gibi olumlu durumların ortaya çıkmasını sağlayan hoşgörü hem kişiler arası ilişkilerin hem yaşanan toplumun hem de iletişim halinde olunan diğer toplumlarla ilişkilerin sağlıklı bir şekilde devamı için önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır" (Kolaç, 2010:195).

6.2.3. Adalet

"Demokrasinin oluşumu ve gelişimi tamamıyla adalete dayanmaktadır" (Yavaşgel, 2014:1). Dolayısıyla adalet, demokrasinin en önemli değerlerinden birisidir. Adalet, eşitlik ve özgürlük değerleriyle iç içe geçmiş bir değerdir.

Erdoğan, (1998:349) adalet değerinin işlevsel olup olmama durumunu özgürlük ve eşitlik değerlerinin işlevsel olup olmamasına bağlamıştır: "adalet pozitif bir proje olmayıp, özgür ve eşit insanların toplumsal bağlamında kendiliğinden gerçekleşen bir değerdir".

Eşitlik ve özgürlük değerleri, normatif yollardan tanımlanmaktadır. Bunların yaşama geçirilmeleri ve uygulanmaya koymaları gerekmektedir. Bu noktada adalet, bir toplumda başta eşitlik ve özgürlük olmak üzere, tüm değerlerin, ilkelerin, ideallerin, erdemlerin isimleşmiş, somutlaşmış ve hayata geçirilmiş olması halidir (Özlem, 2010:217).

Adalet kavramıyla ifade edilmek istenen değerin ne olduğuna ilişkin olarak bir fikir birliğinin var olduğundan söz etmek zordur. Geleneksel olarak adalet kavramı en çok şu iki anlamda kullanılmıştır: İlk olarak bununla kastedilen, bireylerin bir özelliği olarak adil olma veya adil davranmadır. Bu kullanımda, adil olmanın anlamı konusunda bir açıklık olmamakla beraber önemli olan nokta, adaletin objektif bir durumunun değil de, bireysel bir davranışın niteliği olarak görülmelisidir. İkinci anlamda adalet, kuralların uygulanmasında tarafsızlık ve yeknesaklığı ifade etmektedir. Buna şekli adalet diyebiliriz. Fakat adaletin yalnızca, bir kuralın adil olarak uygulanmasını ifade ettiğini düşünmek yanıltıcıdır. Adil olarak, yani, tarafsız, ayrımsız ve keyfilikten uzak bir biçimde- uygulandıkları halde adil olarak nitelemekte tereddüt ettiğimiz kurallar da vardır (Erdoğan, 1998:350).

"Türkçe'ye Arapça *adala* kelimesinin karşılığı olarak geçen adalet, *adl* veya *idl* kökünden türetilmiştir. Deveye yüklenen yükün iki tarafı arasındaki dengeye işaret etmektedir" (Gündüz, 2005:210). "Adalet, herkesin hakkına riayet etme, hakkını verme, zulüm ve eziyet etmeyip herkes hakkında doğru hüküm vererek hakkı yerine getirme duyarlılığıdır" (Balay ve Kaya, 2014:14). Bir başka tanıma göre "Adalet, herkesin, hak ettiği ödül ve cezayla karşılanması gerekliliğidir. Adalet, en yüce, nesnel ve mutlak olduğuna inanılan bir değerin anlatımı olarak, insanın eylemini ahlaksal açıdan değerlendirmede de en yüksek ölçüttür" (Özlem, 2010:217). Adalet, ödüllerin ya da cezaların ahlaki olarak meşrulaştırılabilir bir dağıtımına ilişkin düşüncedir. Her bir kişiye hak ettiği düşünülen uygun olanı vermektir (Heywood, 2016:23).

Adalet, felsefe sözlüğünde şöyle tanımlanmaktadır: "Doğrunun, hakkın korunması; doğru olmanın özbelirtisi. 1- Platon ve Aristoteles'ten beri, herkese kendine uygun düşeni, kendi hakkı olanı verme demek olan bir anaerdem (doğruluk). 2- (Daha dar, biçimsel anlamda) Doğru olarak kabul edilmiş olandan uzlaşma. herkesin hakkının yasalarla tanınmış olması. 3- (En dar anlamda) Yargıcın niteliği olarak, yürürlükte olan hukuk yasalarının kesin bir uygulanması. Ancak bu uygulama, insan yaşamındaki durumların ve ilişkilerin sonsuz çeşitliliği ve karmaşıklığı içinde, çok kesin ve en yüksek adalet olarak görülmek istenirse, en büyük adaletsizliğe de dönüşebilir; bu yüzden ölçülü sağduyuyla tamamlanmak zorundadır" (Akarsu, 1998:17).

Adaletin ahlaksal, siyasal, hukuksal ve ekonomik anlamları da mevcuttur. Bu bağlamda

- "***Ahlaksal Anlam:*** adalet, ahlaksal planda, doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık, uygun ve doğru muamele biçimlerinde karşımıza çıkar.
- ***Siyasal Anlam:*** karşıt görüş ve çıkarları olan insanlar arasında hakka en uygun bir denge oluşturulmuş olması halidir.
- ***Hukuksal Anlam:*** bir kimsenin haklarıyla başkalarının (toplumun, halkın ve nihayet devletin) hakları arasında bir uyum bulunması halidir (hukuksal adalet).
- ***Ekonomik Anlam:*** maddi refahın herkese ihtiyacına, değerine göre ve hak ettiği oranda dağıtılması halidir (sosyal adalet)" (Özlem, 2010:217-218).

Adalet kavramının en yaygın iki uygulaması yasal adalet ve toplumsal adalettir. Yasal adalet, yaptırım ve ödüllerin, yapılan yanlışlıkların ve özellikle yasa ihlallerinin bir sonucu olduğunu ifade eder. Bu nedenledir ki yargı sistemi, kimi zaman, adaletin yönetimi olarak tanımlanır. Ancak yasa adaletle denk tutulmamalıdır. Yasalar, onları yöneten mahkeme sistemlerinin kendileri gibi, adil olabilirler ya da olmayabilirler. Toplumsal adalet, özellikle zenginlik, gelir ve toplumsal statü gibi maddi ya da toplumsal ödüllerin dağıtımının ahlaki bir meşrulaştırılmasını ifade eder (Heywood, 2016:23).

Platon, adil toplumla adil birey arasında bir koşutluk ilişkisi kurmuş ve bu ikisi arasındaki uyuma dikkat çekmiş, birisi olmadan diğerinin olmayacağını ifade etmiştir. Ancak Platon'un adaletten kastı, soyut kurallar ve politikalardan ziyade, tüm insanların iyi bir şekilde birlikte yaşamasını sağlayacak yoldur. Kişisel olarak hissedilmediği sürece adalet mümkün olmayacaktır. Bu hisler ise, özünde toplumsal kökenlidir. Öte yandan Platon, devlet adlı eserinde yalnızca adil kadınlar ve adil erkekler tarafından yönetilecek bir toplumun adaletli olabileceğini belirtmektedir. Adil kişiler, ancak toplum içerisinden çıkartılabilir. Platon'un bu adalet anlayışı, Adam Smith'te işin bölüşülmesidir. Böylelikle adalet, değer kavramına yönelir; esas olan insanların kendi özel yetenekleriyle topluma ne verdiğidir. Adalet, adil bireylerin adil toplumdaki rollerine uygun davranmasıdır. Platon'a göre, adaletin

özünde yatan şey, iyi yönetilen ve uyum içinde olan bir toplumda yaşamaktır. Böylelikle adalet, bireysellikten uzaktır ve bireyin topluma katılmasıyla alakalıdır (Yavaşgel, 2014:106-114).

Aristoteles, dağıtıcı ve düzeltici (denkleştirici) adalet türlerinden bahsetmektedir. Dağıtıcı adalet; malların ve şereflerin, herkesin toplumdaki konumuna göre dağıtılması olarak açıklanırken; düzeltici veya denkleştirici adalet ise, bu konudaki ölçü anlayışını yansıtmaktadır. Bunun yanında Kant, etik anlayışında "şerefli yaşa, kimseye zarar verme, herkese payına düşeni ver" ödevlerini içeren bir adalet anlayışını savunmaktadır. Nozick, adaleti hak ediş ve müstahak olmaya denk düştüğünü belirtir. Rawis ise eşitsiz durumun rasyonel bir biçimde ortadan kaldırılmasına yönelmektedir. MacIntyre, adalet konusunda liyakat kavramı üzerinde dururken Lipson, adaleti devletin köklerine yerleştirmekte ve devletin asli işlevleri arasında güvenlik, düzen ve adaleti gerçekleştirmeyi görmektedir. Ona göre "düzen, insanların adalet anlayışlarının somutlaşmasıdır. Bir sistem, güvenliği garanti altına almak için örgütlenebilir, ancak insanlar adil muamele görmediklerini düşündüklerinde bağlılık asla kazanılamaz, kazanılan ancak boyun eğme olabilir. Adalet hem yöntemde hem de sonuçta bulunur. Yöntem adil muameledir. Sonuç tüm bireylerin ve grupların asli çıkarlarını eşit kabul etmek ve bunların arasında bir uyum kurmaktır" (Akt.:Gündüz, 2005:210-211).

Yerleşmiş somut adalet anlayışı, çeşitli görünümlerle günümüze kadar ulaşmıştır. Somut adalet tanımları, yerleşik kökenli olmalarına rağmen soyut bir ideyi de gözden uzak tutmazlar. Onurlu yaşamak, başkasına zarar vermemek, herkese kendine ait olanı vermek tanımları Aristo ile birlikte bütün adalet tanımlarının temelinde vardır. 17. Yüzyıl rasyonalistleri de benzer tanımlara ulaşmıştır. Adalet, bu dönemde, hakka saygı, kusurlu kimsenin zararı ödemesi, başkasına ait olanın verilmesi, herkese hak ettiği cezanın verilmesi vb. kuralları içermektedir. Ancak adalet kavramının yoğun bir şekilde gündeme gelmesi, doğal hukuk felsefecilerinin burjuva devrimlerine bağlı olarak ortaya çıktığı döneme denk gelir. Bu dönemde ticaret devrimi gerçekleşmiş, kentlerdeki kentsoylu kesim zenginleşmiş ve bu yeni sınıf siyasal iktidarlar karşısında etkili bir güç haline gelmiştir. Bu gelişmeler, mülkiyet kurumunda yeni gelişmelere yol açmıştır. Mülkiyet, iktidar karşısında hak olarak hiçbir şey ifade etmemektedir. Bu nedenle kentsoylular haklarını korumak için

felsefi ve sosyolojik gerekçeler aramaya başlamış ve doğuştan kazanılan vazgeçilemez, devredilmez özgürlük, eşitlik hakkına sarılmışlardır. Ayrıca 18. ve 19. yüzyıllarda tarihe işçi sınıfının çıkmasıyla birlikte yeni bir adalet türü de hukuk alanına girmektedir. Böylelikle somut yaşam ve gerçeklik soyut bir kavram olan adalete somut nitelikler kazandırmaya başlamıştır (Yavaşgel, 2014:158-160).

Marx, bir değer olarak adalet kavramında, kapitalist sistemde özgürlüğün, ekonomik hakların adil dağılması hususunu vurgular. O, adaleti belirli bir toplumsal düzene içsel olan başat normlarla, üstelik dağıtımı da tüketim mallarının dağıtımı olarak en sınırlı anlamında kapsayan normlarla özdeşleştirmektedir. Onun yapmış olduğu bu eleştiri, üstü örtük olarak genel bir toplumsal adaletsizlik eleştirisidir (Bottomore, 2002:12).

Adalet insanların vicdanlarına yer etmiş, ondan kaynaklanan nesnel bir değerdir. O, gerçi insana bağlı olmakla öznel bir yana, sübjektif bir görünüme de sahiptir. Ancak bu özneye bağlılık, değerlerin tek tek bireylere, bunların keyfi arzu ve düşüncelerine bağlılık anlamına gelmemektedir. Adaletle ilgili tüm değerler, tıpkı matematik gibi nesneldir ve keyfi değerlendirmelerden uzaktır. Değerlerin varlığına ilişkin kuşku duyanların temel yanlışı değer ile değer yargısını karıştırmalarıdır. Değer yargıları bireyden bireye değişip öznel bir niteliğe sahip olurken, değerler, nesneldir ve bireyden bireye değişmezler (Yavaşgel, 2014:157-158).

Adil bir düzen, adil bireyler ortaya çıkartır. Ama büyük uluslar ve adil düzenler gökten zembille inmez; her adalet sistemi için öncelikle gerekli olan unsur, merhametli ve rasyonel bir şekilde eylemde bulunan bireylerdir. Tarihsel ve nedensel olarak toplumun bireyden önce geldiği ve bireyi yarattığı söylenebilir. Kişisel bakış açısından ve sorumluluk perspektifinden bakıldığında dikkati daha çok hak eden bireydir. Geliştirdikleri ya da ezip geçtikleri hisler temelinde, toplumun ve yaşadıkları dünyanın nasıl olacağına karar verece olan bireylerin kendileridir. Adaletin dünyaya dair bir durum olmaktan ziyade kişinin karakteriyle ilgili bir sorun olduğu söylenebilir. Uygulama açısından bakıldığında sonuçta adalet olarak kabul edilen şey, dünyanın nasıl olduğu değil bireylerin ne yaptıklarıdır. Pek çok kişi dünyadaki doğal dengesizlik ve eşitsizlikleri adaletsizlikle karıştırır. Aslında temel fark, doğduğunda avantajlı konumda olmakla yükselmek için başkalarının omzuna

basmak arasındadır. Zengin olmanın yanlış tarafı başkalarının sahip olmadığı servete ve avantajlara sahip olmak değil, sahip olunan servetten dolayı şımarık bir duruma gelip, maddi durumu iyi olan kişilerin özel yükümlülüklerine, seçkinliğin yükümlülüğüne aldırmamaktır (Can, 2005:181).

Kısacası adalet; özgürlük ve eşitlik değerlerinin toplumda uygulanmasının somutlaşmış göstergeleridir. Bu bağlamda adalet kavramının tanımlanmasında bile eşitlik ve özgürlük kavramları büyük bir rol üstlenmişlerdir. Adalet, bir toplum içerisinde ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hakların, özgürlüklerin tüm bireylerin hak ettiği ölçüde dağıtılmasıdır.

6.2.4. Eşitlik

En önemli demokratik değerlerden birisi de eşitliktir. Eşitlik kavramı da tıpkı özgürlük kavramı gibi tanımlanması güç bir kavramdır. "Demokratik doktirinin en köklü, en çok tartışılan ve değişik şekillerde yorumlanan kavramlarının biri de eşitliktir" (Aydın, 2011:170).

Eşitlik, "din, dil, sınıf veyahut ekonomik gücü ne olursa olsun, kanunların herkese aynı şekilde uygulanmasını ve uygulamada herhangi bir kişiye,, aileye, zümreye ya da sınıfa imtiyaz ve ayrıcalık tanınmamasını ifade eder" (Aydın, 2011:170). Eşitlik genel ve formel bir tanımıyla, "ahlaksal ve genellikle toplumsal bir ideal olarak, insanların birbirleriyle, aynı insan doğasına sahip olmak bakımından, aynı konum ve değerde olmaları halidir" (Özlem, 2010:215).

Eşitlik, değişik düşünceler çerçevesinde bazen insanların doğuştan eşit oldukları, bazen hürriyetleri kullanmakta eşit oldukları, bazen kanunlar karşısında eşit oldukları ve bazen de sistemin kurulmasında ve işleyişinde yer alıp, en alttan en üste kadar çıkabilmek için tanınan fırsatları ve hürriyetleri kullanmakta eşit oldukları şeklinde yorumlanmıştır (Aydın, 2011:70).

Bu bağlamda eşitlik, tarihsel süreçte farklı dönemlerde de farklı anlamları karşılamaktadır. "Örneğin ilkçağın eşitlik tanımına göre, insanlar beden yönünden olmasa da, akıl (Logos) yönünden eşittirler. Akıl, herkese eşit olarak dağıtılmıştır ve aklın yolu birdir. Bu demektir ki, hayvan olarak değil, fakat akıl sahibi varlık yani

insan olarak, aklın herkese dağıtılmış olmasından (distributio rationis) dolayı, eşitiz. Ortaçağ bu eşitlik tanımını değiştirir. Ortaçağa göre hayvan olarak da, insan olarak da eşit değilizdir. Fakat Tanrı, insanları tinsel yönden eşit görür. İnsanlar dünyevi yönden değil, fakat Tanrının nezdinde eşittirler; Tanrı Mahkemesi (Eskaton) önünde, herkes aynı konum ve değerdedir. Yeniçağla birlikte yeni ve kapsamlı bir eşitlik tanımı ile karşılaşırız. Yeniçağda eşitliğin dört anlamı üzerinde durulur:

- ***Ahlaksal (ve belirleyici) Anlam:*** İnsan (Tanrı için bile) araç değil, amaç olmalıdır; o yalnızca insan olması dolayısıyla değerlidir ve bu değer tüm insanlar için aynıdır.
- ***(b) Siyasal Anlam:*** insanlar yöneticilerini eşit oy ilkesine göre seçerler.
- ***(c) Hukuksal Anlam:*** insanlar yasalar önünde eşittirler yani aynı değerdedirler.
- ***(d) Ekonomik Anlam:*** insanlar maddi ferahtan kendi yetenek ve ihtiyaçlarıyla orantılı olarak pay alırlar; varolan yoksulluğu en aza indirmek, ekonomik eşitlik ilkesi gereğidir" (Özlem, 2010:215).

Eşitlik kavramının toplumsal anlamı da mevcuttur. Toplumsal eşitlik "Yasalarla tanınmış hak ve yükümlülüklerde bütün yurttaşların eşit olması" (Akarsu, 1998:73) olarak tanımlanmaktadır.

Çağdaş demokratik toplumlarda bütün insanlar eşit yaratılmıştır ve eşitlik, çağdaş bir değerdir (Yavaşgel, 2014:210-211). Dolayısıyla eşitlik, demokrasilerde temel ilkelerden biri olarak kabul edilir ve demokrasi, eşitlik kavramını her zaman içermiştir (Çam, 1995:388). Demokratik bir sistemde eşitliğin kabiliyetsiz ile kabiliyetlinin, âlim ile cahilin eşitliği şeklinde yorumlanması imkansızdır. Demokratik sistemde eşitliğin ölçütü, akıl, kabiliyet ve bilgi itibariyle üstün olanlar için din, sosyal ya da siyasi sınıf ayrımı yapılmaksızın, toplum içerisinde ve siyasi teşkilatta yükselebilecekleri yere kadar yükselme fırsatı tanınmasıdır (Aydın, 2011:170-171).

Özetle eşitlik, demokratik bir değer olarak, tüm yurttaşlara eşit imkanlar verilmesi, başka bir deyişle, hiç kimseye herhangi bir özelliği nedeniyle ayrıcalık tanınmamasıdır. Bu eşitlik; siyasal, toplumsal, kültürel olarak tüm toplumsal

ilişkilerde geçerli olmak şartını da barındırmaktadır. Böylelikle bir toplumun demokratikleşmesi, yurttaşların tüm sosyal organizasyonlarda eşit haklara sahip olmasıyla ve eşit muamele görmesiyle yakından ilintilidir.

6.2.5. Çoğulculuk

Demokratik siyasal kültürün en önemli öğelerinden birisi de çoğulculuktur. Çoğulculuk, demokratik sistemde, kararların verilmesinde, yönetim alanında ve yönetime katılma alanında önemli bir değerdir.

Çoğulculuk, geniş anlamda, çeşitliliğe ya da çokluğa; çok sayıda şeyin var olduğuna ilişkin bir inanç ve buna bağlılıktır. Ancak terim hem normatif hem de betimleyici anlamda kullanılması bakımından oldukça karmaşıktır. Normatif bir terim olarak çoğulculuk bireysel özgürlüğü güvenceye almasından ve müzakereyi, tartışmayı ve anlamayı geliştirmesinden dolayı çeşitliliğin kendi başına sağlıklı ve arzu edilir olduğunu ifade etmektedir. Betimleyici bir terim olarak ise; siyasal çoğulculuk, seçme tercihinin ve rekabetçi bir parti sisteminin varlığını simgelemektedir (Heywood, 2016:65). Çoğulculuğun siyasal betimlemelerinin mevcut olmasından öte, onun normatif anlamı, ona değer kazandıran şey olarak karşımıza çıkmaktadır.

Demokrasilerde önemli bir ilke olarak kabul edilen çoğulculuk, "toplumdaki farklı siyasal, ekonomik ve ideolojik önceliklere sahip bireylerin kendisi gibi düşünenlerle bir araya gelerek ortak hareket etmek için örgütlenmeleri ve oluşan bu farklı grupların kendi aralarında siyasal iktidarı etkilemek için yarışması düşüncesine dayanır. Yurttaşların birlilikte hareket edebilmeleri için de en azından bir birlerine güvenebilmeleri gerekmektedir" (Gökçe vd., 2001:7).

Çoğulculuk, kamu politikaların değerlendirilmesiyle ilgili ahlaki ve siyasi bir ilkedir. Bunun özünde, insani iyiler veya değerlerin çok sayıda oldukları ve bunlar arasında herhangi bir anlamı hiyerarşi kurmanın imkânsız olduğu düşüncesi yatmaktadır. Başka bir anlatımla, ahlaki ilkelerin tek bir üstün ilke altında mertebelendirilmesi, böyle bir ilkeye indirgenmeleri mümkün değildir (Erdoğan, 1998:197).

Heywood (2016:66), çoğulcu bakış açısının temel varsayımlarını sıralamıştır:

- Bütün yurttaşlar grup mensubudurlar ve bunların çoğu çoklu grup üyeliklerine sahip olacaklardır.
- Her bir grubun **yönetim**e erişim olanağı bulunmakta olması ve hiçbir grubun hakim bir pozisyona sahip olmaması anlamında gruplar arasında kaba bir eşitlik vardır.
- Grupların içinde liderlerin üyelere karşı hesap verebilir olduğu, yüksek düzeyde bir içsel cevaplanabilirlik vardır.
- **Devlet**, gruplara karşı tarafsızdır ve yönetim makinesi, gruplara çok sayıda erişim noktası sunabilecek düzeyde parçalanmıştır.
- Gruplar her ne kadar rekabet eden çıkarlara sahip olsalar da, gruplar arasında, siyasal sistemin doğası ile açıklık ve rekabet değerleri üzerinde daha geniş bir **uzlaşma** bulunmaktadır".

Çoğulculuk, çeşitli insani iyilerin hepsinin değerli olduğunu ve farklı varlık biçimlerinin eşit saygıyı hak ettiğini kabul eder. Bu anlayıştan başlıca iki siyasi sonuç çıkar. İlk olarak, bir toplumdaki bütün farklı hayat tarzları aynı derecede meşru sayılmalı ve buna göre muamele görmelidir. Başka hayat tarzlarını saygıya değer bulmak, farklılıklarımızdan öğrenme fırsatı sunmak suretiyle, bir bütün olarak farklılıkları kamusal bir erdeme dönüştürmenin başlangıcıdır. Çoğulcu doktrinin ikinci siyasi sonucu farklı kimliklerin "diyalojik" bir sürece girmelerine ve bir "ortaklık alanı" veya kamusal alan yaratmalarına imkân veren mekanizmaların geliştirilmesiyle ilgilidir. İşte burada doğrudan doğruya demokrasinin alanına girmekteyiz. Bu da bir yandan sivil özgürlüklerin anayasallaştırılmasını, öbür yandan da siyasal katılmayı mümkün kılacak anayasal düzenlemelerin yapılmasını gerektirir (Erdoğan, 1998:198-199).

Bir topluluk ya da toplumda ekonomik ve toplumsal bakımdan birbirinden farklı kesimler bulunmaktadır. Bunlara toplumsal kategoriler ya da kesimler denilebilir. Toplum içerisindeki bu kategori ve kesimlerin yalnızca sınıf esasında ortaya çıkmadıkları söylenebilir. Her biri toplumsal siyasal yaşamın bir ögesidir ve de karar alma süreçlerinden dışlanmamaları barışa dayalı demokratik toplumsal yaşamın bir gereğidir. Buradan hareketle çoğulculuk, toplumsal kesimlerin karar

alma süreçlerine örgütlü bir biçimde katılarak toplumsal siyasal yaşamı kendileri bakımından etkilemelerinin olanaklı olduğu düzen olarak karşımıza çıkmaktadır (Yavaşgel, 2014:77).

Demokratik bir sistemde "Çoğulculuk olmadan düşüncelerin çatışması, toplumsal gelişmeyi sağlayan iç dinamiklerin işlerlik kazanması ve sonuç olarak demokrasinin ve demokrasi kültürünün gelişmesi de imkansızlaşmaktadır" (Ekinci, 2004:38). Dolayısıyla demokratik kültürün var olması ve işlerliğini devam ettirmesi bir değer olarak çoğulculuk ile yakından ilintilidir.

Bir toplumu oluşturan değişik sınıf, katman ve toplulukların kendi kimlik ve kültürleriyle bir arada, barış içinde yaşamaları çoğulculuk değeri ile mümkündür. Bu anlayış, esasında akılcığın bir gereğidir. Buna göre gerçek veya hakikat, sadece bir sınıfın veya topluluğun tekelinde değildir. (Ekinci, 2004:37). Çoğulcu sistemde, her topluluk, örgütsel düzeyde farklı şekillerde temsil edilebilmektedir. Çoğulcu sistemde, devlet ile toplum arasında köprü niteliği gören çeşitli örgütlerde temsil edilen her topluluğun farklı somut çıkarları vardır. Çoğulcu sistem içerisinde farklı grupların çıkarlarının birbirine önceliği yoktur, yani hepsi eşittir. Ancak, topluluklar arasındaki "fiili" çıkar çatışması söz konusu olduğu zaman, bir topluluğun çıkarı üstün konuma gelebilmektedir. Bu noktada hukuk sistemi devreye girmektedir. Bu üstünlüğü geçici kılacak, diğer topluluk çıkarlarına aynı şansları tanıyacak yolları açmak çoğulcu demokratik sistemde hukukun bir görevidir (Sarıbay, 1998:160). Dolayısıyla çoğulcu sistem içerisinde bir grubun çıkarlarının daimi olması imkânsızdır ve farklı gruplara her zaman yeni fırsatlar sağlanmaktadır.

Bir toplumun gelişmesi için iç dinamiklerin harekete geçmesi gerekmektedir. Bu gerekliliği sağlamak için de çoğulculuğa işlerlik kazandırmak gerekmektedir. Çoğulculuğun son bulduğu durumlarda (örneğin sınıfsız toplumlarda) er ya da geç toplumsal gelişme kesintiye uğramaktadır. Sınıfsız toplumlarda üretici güçlerin yükselen bir doğrultuda hiçbir engele takılmadan geliştiği düşüncesi gerçeklememiştir. Bu toplumlarda uzlaşır çelişkiler, otoriter yönetimin koruması altında uzlaşmaz çelişkilere dönüşmekte ve alışılması güç sorunlara kaynaklık ederek toplumsal gelişmeyi duraksatmaktadır. Örneğin Sovyet sisteminde uzlaşır çelişkiler, uzlaşmaz konuma gelmiş ve dolayısıyla toplumsal gelişme duraksamış ve sistem

çökmüştür (Ekinci, 2004:37-38). Dolayısıyla toplumsal gelişmenin devam etmesi, çoğulculuk ilkesinin işlerlik kazanması ile mümkündür.

Demokratik kültür, birlik ve çeşitliliğin, özgürlük ve bütünleşmenin çabası olarak tanımlanır. Baştan bu yana burada, ortak kurumsal kurallarla çıkar ve ekin çeşitliliğinin bir araya gelmesi olarak tanımlanmış olmasının nedeni de budur. Söylemlerimizde çoğunluğun erkiyle azınlıkların haklarını karşı karşıya getirmekten vazgeçmeliyiz artık. Çoğunluğun erkine ve azınlıkların haklarına saygı duyulmuyorsa, demokrasi yok demektir. Demokrasi çoğunluğun, bugünün çoğunluğunun yarın azınlığa dönüşebileceğini ve çoğunluğun çıkarlarından farklı çıkarları temsil edecek azınlığın haklarını (azınlık temel haklarını yerine getirmek konusunda, çoğunluğa karşı çıkmayacağı biçimde düzenlenmiş yasalarca yönetilebileceğini kabul ettiği için) tanıdığı yönetim biçimidir. Demokratik düşünce biçimi, birlikte çeşitliliğin karşılıklı bağımlılık bilincine dayanır ve ikisini birbirinden ayıran sınırda, başka bir deyişle beraberliklerini güçlendirecek en iyi yerlerde sürekli hareketli, sonu gelmeyen bir tartışmayla beslenir (Touraine, 1997:29-30).

Kısacası, demokrasilerde, toplumun yönetimi sonuç itibariyle çoğunluğun iradesine dayanmaktadır. Ancak çoğunluğun iradesi mutlak ve sınırsız değildir. Dolayısıyla azınlığa daima çoğunluk haline geçebilme imkânı verilmektedir. Bu, tüm birey ve grupların doğal hakkıdır. Bu temel hak, kendisine bağlı olan bütün hak ve özgürlükleri de beraberinde getirmektedir. Demokrasi, bu temel üzerine kurulmuştur (Aydın, 2011:138). Dolayısıyla çoğulculuk, demokratik yönetimin önemli bir değeridir ve diğer demokratik değerlerle iç içe geçerek, demokratik sisteme işlerlik kazandırmaktadır.

6.2.6. Katılımcılık

Demokrasinin olmazsa olmaz değerlerinden birisi de katılmadır. Bir toplum içerisindeki bireyler, topluma ve o toplumun siyasal sistemine bir şekliyle katılmaktadırlar.

En genel anlamıyla katılım, "toplumdaki bireylerin siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavramdır" (Üste, 2011:105). Katılma, toplumu oluşturan bireylerin, bir siyasal davranış türü olarak

alınan ya da alınacak her türlü siyasal, ekonomik ve toplumsal kararlar karşısında gösterdikleri tepkiler, eğilimler ve yaklaşımlardır (Öztekin, 2007:229).

Katılmanın dar, geniş, öznel, nesnel gibi birçok duruma göre tanımlamaları mevcuttur. Buna göre "dar anlamda siyasal katılma, siyasal sistem içinde yurttaşların doğrudan ya da dolaylı biçimde yöneticilerin seçimini ve kararlarını etkilemeyi amaçlayan eylemlerin bütünüdür" (Çam, 1995:169).

Siyasal katılma yurttaşların siyasal sistem karşısında durumlarını, tutumlarını ve davranışlarını belirleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasal katılmayı, yalnızca seçimlerde oy verme olarak ele almak yanlış ve eksik bir yaklaşımdır. Siyasal katılma, siyasete olan basit ilgi ve meraktan başlayıp, siyasal eyleme kadar giden geniş bir tutum ve etkinlik alanını kapsamaktadır (Tokgöz, 2008:177).

Demokrasilerde, yurttaşın siyasal yaşamın bütün gereklerini yerine getirebilmesi siyasal katılma özgürlüğü ile olur. Mademki ulusal egemenliğin, dolayısı ile siyasal iktidarın kaynağı halktır, öyle ise siyasal hayatı halk biçimlendirecektir, yönlendirecektir. Bu bakımdan siyasal katılma, siyaset yaşayışının bütün kademelerine hem düşünsel hem de eylemsel olarak girme imkanı veren bir özgürlüktür denilebilir (Yavaşgel, 2014:82).

Katılımcı demokrasinin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Tüm bireyler kendileriyle ilgili tüm kolektif karar almalara arzuladıkları genişlikte katılmalarını sağlayacak fırsatlara tamamen sahip olmalıdırlar.
- Kolektif karar almaya katılma oy vermeyle sınır olmamalıdır, çok çeşitli başka faaliyetleri de kapsamalıdır.
- Kolektif karar almadaki sorumluluk geniş bir şekilde dağılmalıdır, sadece resmi görevlilere ve/veya uzmanlarla sınırlandırılmamalı, bu kararlardan etkilenecek tüm şahısları kapsamalıdır.
- Siyasal olmayan alanlarda kolektif kararlara katılma, bireylere siyasal hüner ve normları öğretici ve onları daha geniş siyasal meselelere katılmayı güdüleyici nitelikte olmalıdır (Sarıbay, 1998:71-72).

Siyasal katılma, esas olarak, çağımıza damgasını vuran dört büyük devrimin, (İngiliz (17. yy), Amerikan (18. yy), Fransız (18. yy), Rus (20. yy)) ve II. Dünya Savaşını izleyen büyük siyasal uyanış ile elde edilen yaygın bağımsız hareketin ürünüdür. İngiliz devrimi, katılımcılığın ilk sıradaki aracı olan parlamentoyu siyasal sisteme egemen kılmıştır. Amerikan Devrimi, özellikle Bağımsızlık Bildirgesi ile insanların doğuştan özgür oldukları ve bu özgürlüğü çiğneyen devletlere karşı ayaklanmanın bir hak olduğu görüşünü getirmiştir. Fransız Devrimi, özellikle İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi ile buna, yasaların genel iradenin ürünü olacağı ve toplumun, kamu görevlilerinden hesap sormaya hakkı bulunduğu görüşünü eklemiştir. Rus Devrimi ise, gerçek katılımcılığın, ancak üyeleri her an geri çağrılabilen ve sürekli yenilenen kurullar ve Sovyetler aracılığıyla yaşama geçirilebileceği düşüncesini ve sınıfların bir an önce ortadan kaldırılıp devletin hızla toplum içinde eritilmesi gerektiği görüşünü getirmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrasında açıklanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile insan onuru, ilk kez dünya çapında, en yüce değer olarak benimsenmiştir (Eroğul, 2013:227-228). Benzer bir açıklamaya göre, demokratik devlet yapılarının kurulmasıyla ve özellikle 2. Dünya Savaşının ardından seçme ve seçilme hakkının tüm vatandaşlara tanınmasıyla birlikte katılımcılık artmış, geniş halk kitleleri siyaset sahnesinde rol almaya başlamıştır (Öztekin, 2007:229).

Çağdaş demokrasilerde yurttaşlığın temeli siyasal kontrolün sağlanmasına katılmaktır. Bu durumun seçim yoluyla gerçekleşeceğine şüphe yoktur. Ancak katılma, çağdaş demokrasilerde yalnızca seçime indirgenmemektedir. Seçim, yalnızca siyasal katılmanın hukuki boyutudur (Sarıbay, 1998:69). Bu yüzden siyasal katılmayı, sadece seçimlerde oy kullanmaktan ibaret saymak eksik ve yanlış bir anlayış olur. Katılma, basit bir meraktan yoğun bir eyleme kadar uzanan geniş bir tutum ve faaliyet alanını kapsar" (Kapani, 2013:144). Bunun yanı sıra siyasal katılma; bireysel olabilir, toplu olabilir ve örgütlü olabilir. Aday olmak siyasal katılımın bireysel olmasına, yürüyüşe katılmak siyasal katılımın toplu olmasına ve siyasal parti çalışmaları da siyasal katılımın örgütlü olmasına örnek olarak gösterilebilir (Eroğul, 2013:235).

Katılma davranışının yalnızca oy vermeden ibaret olmadığını ve katılma davranışı olmadan demokrasinin varlığını sürdüremeyeceğini Erdemli (2000:70),

şöyle açıklamaktadır. “Demokrasilerde yönetim erki yurttaşın özgür istenciyle seçtiği ve onun adına yönetim işini üstlenen kişi ve kurumlara devredilmektedir. Dolayısıyla yurttaşın yönetime katılması dolaylı olmaktadır. Özgür yurttaşlar tarafından yönetim işini üstlenmek üzere bir meclis seçildikten sonra özgür yurttaşın görevi bitmekte midir? Eğer yurttaşın görevi orada bitiyorsa, demokratik sorumluluk yalnızca oy vermeye indirgenmiş demektir ki, bu demokrasinin varlığını sürdürmesi için gereken en düşük hizmettir. Oysa Demokrasi zordur ve demokratik İnsan'ın sorumluluğu oy vermenin çok üzerindedir. Demokratik yönetimi bulunan bir toplumda yaşıyor olmak demokratik İnsan olmak için yetmez. Demokratik insan Demokrasiye sürekli katılan ve gelişmesinde payı bulunan insandır”. Dolayısıyla katılma, yalnızca soyut bir katılmayla, oy vermeyle mümkün olmamaktadır (Sarıca, 1999:109).

Öte yandan katılım, sadece siyasal sistemin güçlerinin yararlandığı bir araç değildir, siyasal sistem içinde en güçsüzlerin bile sisteme katılabilme olanaklarının garanti altına alınmış olması gerekmektedir. Farklı siyasal eğilimler örgütlenebilmeli ve kendilerini ifade edebilmeli ve bu eğilimler siyasal sisteme katılabilmelidirler. Katılımın ön koşulları ise; katılımcıların katılım konusundaki aktifliği, siyasal sistem hakkında bilgilenmeleri ve kendilerini bilgi anlamında sistemin işleyişine yakın hissetmeleri ve siyasal sisteme duygusal bağlılık duymalarıdır. Başka bir deyişle geçek ve kurumsal anlamda işleyen bir demokratik siyasal sisteme katılanlar siyasal sistemi sahiplenmeli ve bütünsel bir sistem olarak siyasal sistemi içselleştirmelidirler. Bu demokratik siyasal sistemde katılımcıların sisteme karşı yabancılaşmamış olmalarını; bunun tersine sistemi sahiplenmiş olmalarını ifade etmektedir (Tuna, 2000:123).

Sonuç olarak katılma, bir topluma mensup olan bireylerin mevcut siyasal sistemi etkilemek amacıyla giriştikleri her türlü eylem ve davranışları kapsamaktadır. Demokratik sistemi, diğer yönetim sistemlerinden ayıran şey de budur. Demokrasi, halkın halk tarafından yönetilmesidir. Dolayısıyla halk, yönetime katılmak zorundadır. Aksi takdirde demokrasiden söz edilemez.

II. BÖLÜM

UYGULAMA VERİLERİ

1. ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

1.1 Çalışmanın Konusu

Çalışmanın konusu, demokratik değerler ve bu değerlerin üniversite gençliğinin tutum ve davranışlarına etkileridir. Değerler, toplumun kültürünü yansıtmakta ve toplumsal ilişkilere yön vermektedir. Bu bağlamda demokratik değerler, toplumdaki demokrasi kültürünü yansıtabilmektedir.

Değerler, sosyalleşme süreci ile kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Aile ile başlayan bu süreç, eğitim ve toplumsal çevre gibi ortamlarda olgunlaşmaktadır. Bir eğitim kurumu olarak üniversite, diğer sosyalleşme araçlarına oranla daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve dolayısıyla birey, üniversite ortamında belki de daha önce hiç karşılaşmadığı değerlerle karşılaşabilmekte ve kendi değer hiyerarşisini yeniden şekillendirebilmektedir.

Üniversite dönemi, gençler açısından oldukça önemlidir. Bu dönemde gençler, hem kendi aile ve toplumsal çevresinin kültürünü barındırmakta hem de yeni bir toplumsal çevre ile etkileşimde bulunarak yeni bir değer oluşumu sürecinde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla üniversite gençliğinin demokratik değerlere karşı gösterdikleri tutumun, toplumun demokratik kültürü hakkında bilgi vermesi beklenmektedir. Bu bağlamda çalışmanın konusu, üniversite öğrenimi görmekte olan gençlerin demokratik değerlere karşı tutumlarını incelemek ve buradan hareketle de toplumdaki demokratik kültür hakkında fikir yürütebilmektir.

1.2. Çalışmanın Amacı

Bireyler; aile, eğitim ve toplumsal çevre aracılığı ile sosyalleşmekte ve kendi değerlerini bu çerçevede geliştirmektedir. Sosyalleştirme araçlarından birisi olan eğitimin önemli bir aşaması olan üniversite döneminin bireylerin değerleri üzerindeki

etkisini ortaya koymak çalışmanın amaçlarından birisidir. Bu bağlamda çalışmanın kapsamı sınırlandırılırken, üniversite kültürünü edinmiş oldukları varsayımı ile üçüncü sınıf öğrencileri seçilmiştir.

Çalışmanın bir diğer amacı ise yaş, cinsiyet, eğitim görülen fakülte, gelir durumu ve ebeveyn meslekleri gibi değişkenlerin bireylerin değerleri üzerindeki etkisini ortaya koymaktır.

Çalışmanın temel amacı ise, üniversite gençliğinin demokratik değerlere karşı tutumlarını ortaya koymak ve buradan hareketle toplumdaki demokratik kültür hakkında fikir yürütebilmektir.

1.3. Çalışmanın Önemi

Demokrasi, politik bir rejimden öte, bir kültür ve bir yaşam tarzı olarak kabul edilebilir. Demokratik kültürün içselleştirilmesi ve yaşatılması, insanların tutum ve davranışlarına hangi değerlerin kılavuzluk ettiği ile yakından ilintilidir.

Bireyler, üniversite dönemine dek, kendi aile ve toplumsal çevresinin değerleri ile donatılmıştır. Ancak üniversite dönemi, bireyler için yeni bir sosyalleşme aşaması olmaktadır. Bu bağlamda üniversite gençliğinin tutum ve davranışlarının arka planında yer alan değerler, aynı zamanda toplumumuzun da değerleri hakkında fikir yürütülebilmesi açısından önemlidir.

1.4. Çalışmanın Evreni, Sınırlılıkları ve Örneklemi

Demokratik değerler alanında bir çeşitlilik söz konusudur. Ancak çalışmada yapılan alan araştırmasında geniş kapsamlı bir araştırma için zaman olanaklarının kısıtlı olması nedeniyle çalışmada ele alınan demokratik değerler sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda alanyazında en çok değinilen, demokrasi kültürü ile en çok bütünselleştirilen özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü, çoğulculuk ve katılımcılık değerleri araştırılmıştır.

Demokratik değerler alanında bir çeşitlilik söz konusudur. Bu çalışmada yapılacak alan araştırmasında geniş kapsamlı bir araştırma için zaman olanaklarının

kısıtlı olması nedeniyle yalnızca özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü, çoğulculuk ve katılımcılık değerleri araştırılmıştır.

Bu çalışmanın uygulama alanı ise, hemen her bölgemizden öğrenci barındıran ve dolayısıyla bizlere kültürel anlamda bir çeşitlilik sunan Cumhuriyet Üniversitesi olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın örneklemi, Cumhuriyet üniversitesine bağlı fakültelerde öğrenim gören üçüncü sınıf öğrencileri olarak belirlenmiştir. Üçüncü sınıf öğrencileri, en az üç yıl üniversite havası solumuştur ve dolayısıyla onlardan üniversite içerisindeki farklı kültür ve değerleri tanımış olması ve kendi değer hiyerarşisini oluşturmuş olması beklenmektedir.

Örneklem belirlenirken ise, tabakalı örneklem kullanılmıştır. Tabakalı örneklem, eşit seçilme ilkesine dayanmaktadır ve temsil yeteneği yüksek olan rastlantısal bir örneklemdir (Güven, 2006:144). Cumhuriyet Üniversitesine bağlı fakültelerde öğrenim gören üçüncü sınıf öğrencilerinin sayısı 6302'dir. Aşağıdaki formül yardımıyla 6302 bireyden 660 birey örneklem olarak alınmıştır.

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot \sigma^2}{(N-1) \cdot d^2 + t^2 \cdot \sigma^2}$$

1.5. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Çalışma kuramsal ve uygulama bölümleri olmak üzere iki bölüm üzerine kurulmuştur. Kuramsal bölüm, değerler ve demokrasi ile ilgili alanyazındaki bilgilerden faydalanılarak şekillendirilmiştir. Uygulama bölümü ise demokratik değerlerin, üniversite gençlerinin tutumlarında hangi düzeyde etkili olduğunu ölçülmesini kapsamaktadır.

Bu doğrultuda üniversite gençliğinin tutumlarını ölçmek amacı ile anket tekniğine başvurulmuştur. Uygulanmış olan ankette katılımcılardan verilen cümle veya öneriye kesinlikle katılmıyorumdan kesinlikle katılıyoruma uzanan beş dereceli Likert tipi sorular sorulmuştur.

Elde edilen veriler, SPSS programında analiz edilmiştir. SPSS analizinde öncelikle çalışmanın tutarlığını belirlemek için güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin, güvenilirlik kat sayıları Tablo.1'deki gibidir.

Gerekli işlemler uygulandıktan sonra alt ölçeklerin ortalamaları hesaplanmıştır. Daha sonra demografik sorulardaki normallik dağılımı incelenmiştir. Yapılan analizler sonucu normal dağılım olmadığı görülmüş ve bu duruma uygun olarak Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Alt ölçek ortalamalarının normal dağılıma uygun olup olmaması ise Kolmogorov Smirnov Z testi ile hesaplanmıştır. Ayrıca alt ölçekler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek için korelasyon analizine başvurulmuştur.

Tablo.1 Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
Cronbach's Alpha	,780	,671	,815	,697	,688	,704
Soru Sayısı	4	5	4	6	3	3

1.6. Çalışmada Kullanılan Ölçekler

Çalışmada demokratik değerler, altı alt ölçek altında toplanan bir ölçek ile ölçülmüştür. Alt ölçekler, özgürlük, hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılıktan oluşmaktadır. Her alt ölçeğin güvenilirlik kat sayısı hesaplanmıştır. Özgürlük alt ölçeğinin güvenilirlik kat sayısı 0,780, hoşgörü alt ölçeğinin güvenilirlik kat sayısı 0,671, adalet alt ölçeğinin güvenilirlik kat sayısı 0,815, eşitlik alt ölçeğinin güvenilirlik kat sayısı 0,697, çoğulculuk alt ölçeğinin güvenilirlik kat sayısı 0,688 ve katılımcılık alt ölçeğinin güvenilirlik kat sayısı ise 0,704 olarak hesaplanmıştır.

Özgürlük alt ölçeği dört sorudan, hoşgörü alt ölçeği beş sorudan, adalet ölçeği dört sorudan, eşitlik alt ölçeği altı sorudan, çoğulculuk alt ölçeği üç sorudan ve katılımcılık alt ölçeği ise üç sorudan oluşmaktadır. Temel ölçek ise bu otuz altı soruya eklenen on bir demografik soru ile birlikte toplamda otuz altı sorudan oluşmaktır.

Alt ölçeklerdeki tüm sorular peş peşe sorulmuştur. Alt ölçeklerin sıralaması özgürlük, hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık şeklindedir.

1.7. Çalışmanın Varsayımları

Temel Varsayım: Farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin demokratik değerlere karşı tutumları farklıdır.

Alt Varsayım.1: Batı Bölgelerinde yaşayan öğrencilerin, Doğu Bölgelerinde yaşayan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur.

Alt Varsayım.2: Yaşanılan yerleşim birimi durumuna göre, büyük kent ve kentlerde yaşayan öğrencilerin, ilçe ve köylerde yaşayan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur.

Alt Varsayım.3: Anne eğitim durumu yüksek olan öğrencilerin, anne eğitim durumu düşük olan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur.

Alt Varsayım.4: Baba eğitim durumu yüksek olan öğrencilerin, baba eğitim durumu düşük olan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur.

Alt Varsayım.5:Aile aylık geliri yüksek olan öğrencilerin, aile aylık geliri düşük olan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur.

Alt Varsayım.6: Demokratik değerlerden birisine karşı olumlu tutum sergileyen öğrenciler, diğer demokratik değerlere karşı da olumlu tutum sergiler.

2. BULGULARIN SUNUMU VE YORUMLANMASI

Tablo.2 Cinsiyet Durumu

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	414	62,7
Erkek	246	37,3
Toplam	660	100

Son yıllarda kadınların eğitime teşvik edilmesi ile birlikte tüm eğitim kurumlarında kadın öğrenci sayısı giderek artmaktadır. Üniversite öğrencilerine uygulanmış olan bu çalışmada da bu durum, istatistiksel analizlere yansımıştır. Bu bağlamda çalışmada, örneklem alanına giren 660 üniversite öğrencisinin 414'ü (%62,7) kadın, 246'sı (%37,3) erkektir.

Tablo. 3 Yaş Durumu

Yaş	Sayı	Yüzde
18-20	77	11,7
21-23	502	76,0
24-26	64	9,7
27+	17	2,6
Toplam	660	100

Çalışmada, örneklem alanına giren üniversite öğrencilerinin 77'si (%11,7) 18-20 yaş aralığında, 502'si (%76) 21-23 yaş aralığında, 64'ü (%9,7) 24-26 yaş aralığında ve 17'si (%2,6) 27 yaş ve üzerindedir. Çalışmanın yalnızca üçüncü sınıf öğrencilerine uygulanmış olması sebebi ile, çalışmaya katılan öğrencilerin yaşları 21-23 arasında bir yığılma göstermektedir. Bu durum, eğitim hayatına sene kaybı yaşamadan devam eden öğrencilerin oldukça yüksek sayıda olduğunu göstermektedir.

Tablo.4 Öğrenim Görülen Fakülte

Fakülte	**Sayı**	**Yüzde**
Diş Hekimliği	9	1,4
Eczacılık	4	0,6
Edebiyat	143	21,7
Eğitim	90	13,6
Fen	15	2,3
Güzel Sanatlar	7	1,1
İktisadi ve İdari Bilimler	125	18,9
İlahiyat	25	3,8
İletişim	21	3,2
Mimarlık	8	1,2
Mühendislik	116	17,6
Sağlık Bilimleri	40	6,1
Teknoloji	25	3,8
Tıp	26	3,9
Veterinerlik	6	0,9
Toplam	660	100

Çalışma, Cumhuriyet Üniversitesine bağlı olan tüm fakültelerden öğrencilerin örnekleme katılması ile birlikte gerçekleşmiştir. Bu bağlamda tabakalı örnekleme katılan 660 öğrenciden 9'u (%1,4) Diş Hekimliği Fakültesinde, 4'ü (%0,6) Eczacılık Fakültesinde, 143'ü (%21,7) Edebiyat Fakültesinde, 90'ı (%13,6) Eğitim Fakültesinde, 15'i (%2,3) Fen Fakültesinde, 7'si (%1,1) Güzel Sanatlar Fakültesinde, 125'i (%18,9) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde, 25'i (3,8) İlahiyat Fakültesinde, 21'i (%3,2) İletişim Fakültesinde, 8'i (%1,2) Mimarlık Fakültesinde, 116'sı (%17,6) Mühendislik Fakültesinde, 40'ı (%6,1) Sağlık Bilimleri Fakültesinde, %25'i (%3,8) Teknoloji Fakültesinde, 26'sı (%3,9) Tıp Fakültesinde ve 6'sı (%0,9) Veterinerlik Fakültesinde öğrenim görmektedir.

Tablo. 5 Yaşanılan Coğrafi Bölge

Coğrafi Bölge	Sayı	Yüzde
İç Anadolu	307	46,5
Marmara	81	12,3
Karadeniz	88	13,3
Akdeniz	76	11,5
Doğu Anadolu	43	6,6
Güneydoğu Anadolu	30	4,5
Ege	35	5,3
Toplam	660	100

Cumhuriyet Üniversitesi, ülkenin tüm coğrafi bölgelerinden öğrenci barındırsa da büyük oranda bölgesel bir üniversitedir. Bu bağlamda Cumhuriyet Üniversitesi'ne genellikle İç Anadolu bölgesinden, Sivas'a komşu olan illerden gelinip öğrenim görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, örnekleme giren öğrencilerin 307'si (%46,5) İç Anadolu Bölgesi'nden, 81'i (%12,3) Marmara Bölgesi'nden, 88'i (%13,3) Karadeniz Bölgesi'nden, 76'sı (%11,5) Akdeniz Bölgesi'nden, 43'ü (%6,6) Doğu Anadolu Bölgesi'nden, 30'u (%4,5) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden ve 35'i (%5,3) Ege Bölgesi'ndendir.

Tablo. 6 Yaşanılan Yerleşim Birimi

Yerleşim Birimi	Sayı	Yüzde
Büyük Kent	177	26,8
Kent	251	38,0
İlçe	152	23,1
Köy	80	12,1
Toplam	660	100

Türkiye'de, köyden kente olan büyük göçlerle birlikte köy nüfusu giderek azalmakta, kent nüfusu da giderek artmaktadır. Bunun yanı sıra kentlerin sürekli büyüyüp gelişmesine paralel olarak Türkiye'de büyük kent sayısı da giderek artmaktadır.

Bu durum, çalışmada örneklem alanına giren öğrencilerin yaşadıkları yerleşim birimlerine de yansımaktadır. Bu bağlamda çalışmaya katılan öğrencilerin 177'si (%26) büyük kentlerde, 251'i (%38) kentlerde, 152'si (%23,1) ilçelerde ve 80'i (%12,1) köylerde yaşamaktadır.

Tablo. 7 Anne Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	**Sayı**	**Yüzde**
İlkokul	312	47,3
Ortaokul	134	20,3
Lise	123	18,6
Lisans	39	5,9
Lisansüstü	3	0,5
Okur-yazar Değil	49	7,4
Toplam	660	100

Kadınların eğitim hayatına teşvik edilmesi çok yenidir. Dolayısıyla bir kuşak öncesi ile bugün arasında kadınların eğitim durumu bakımından önemli farklılıklar vardır. Günümüzde eğitim kurumlarında kadınların sayısı giderek artmaktadır. Ancak, bugünkü gençlerin anneleri konumunda olan kadınlar, kendi çocukluk ve gençlik dönemlerinde eğitim kurumlarına çeşitli sebeplerden dolayı gönderilememiştir.

Bu durum, çalışmaya katılan öğrencilerin anne eğitim durumlarına da yansımıştır. Çalışmada, örneklem alanına giren öğrencilerin 312'sinin (%47,3) anne eğitim durumu ilkokul, 114'ünün (%20,3) ortaokul, 123'ünün (%18,6) lise, 39'unun (%5,9) lisans ve 3'ünün (%0,5) lisansüstüdür. Çalışmaya katılan öğrencilerin 49'unun (%7,4) ise annesi okur-yazar değildir.

Tablo. 8 Baba Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	**Sayı**	**Yüzde**
İlkokul	196	29,7
Ortaokul	151	22,9
Lise	186	28,2
Lisans	109	16,5
Lisansüstü	11	1,6
Okur-yazar Değil	7	1,1
Toplam	660	100

Çalışmada örnekleme giren öğrencilerin baba eğitim durumunda lisansüstü eğitim ve okur-yazar olmama durumu dışında dengeli sayılabilecek bir dağılım söz konusudur. Bu bağlamda çalışmaya katılan öğrencilerin 196'sının (%29,7) baba eğitim durumu ilkokul, 151'inin (%22,9) ortaokul, 186'sının (%28,2) lise, 109'unun (%16,5) lisans ve 11'inin (%1,6) lisansüstüdür. Çalışmaya katılan 7 (%1,1) öğrencinin babası ise okur-yazar değildir.

Tablo. 9 Anne Meslek Durumu

Meslekler	**Sayı**	**Yüzde**
Memur	40	6,1
İşçi	33	5,0
Esnaf	17	2,5
Çiftçi	8	1,2
Emekli	7	1,1
Çalışmıyor	519	78,6
Diğer	36	5,5
Toplam	660	100

Son yıllarda kadınların eğitim olanaklarından faydalanması ile birlikte çalışma hayatında da giderek kendilerine yer bulmaktadır. Oysa, geçmişte kadınların eğitim olanaklarından faydalanamaması, onların çalışma hayatına girmesine de engel olmuştur.

Bu bağlamda, çalışmada 660 kişilik örnekleme giren öğrencilerin 519'unun (%78,6) annesi bir meslek icra etmemektedir. Annesi meslek icra eden öğrencilere bakıldığında ise, annelerin 40'ı (%6,1) memur, 33'ü (%5) işçi, 17'si (%2,5) esnaf, 8'i (%1,2) çiftçi, 7'si (%1,1) emekli ve 36'sı (%5,5) diğer bir mesleği icra etmektedir.

Tablo.10 Baba Meslek Durumu

Meslekler	**Sayı**	**Yüzde**
Memur	144	21,8
İşçi	205	31,1
Esnaf	113	17,1
Çiftçi	56	8,5
Emekli	69	10,4
Çalışmıyor	6	0,9
Diğer	67	10,2
Toplam	660	100

Türkiye'de sanayinin giderek gelişmesi, işçilik mesleğindeki artışı da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalışmaya katılan öğrencilerin 205'nin (%31,1) baba mesleği işçiliktir.

Öte yandan Türkiye'deki en önemli üç iş sektöründen birisi de hizmet sektörüdür. Bu bağlamda çalışmaya katılan öğrencilerin 144'ünün (%21,8) babası memurdur.

Türkiye'de son yıllarda girişimciliğe devlet tarafından oldukça önemli destekler verilmektedir. Bu durum, çalışma örneklemi üzerine de yansımıştır. Çalışmaya katılan öğrencilerin 113'ünün (%17,1) baba mesleği esnaflıktır.

Kırdan kente olan göç ile birlikte ise köy nüfusu azalmış ve buna paralel olarak çiftçilik mesleğinde giderek bir düşüş yaşanmıştır. Bu bağlamda çalışmaya katılan öğrencilerden 56'sının (%8,5) babasının mesleği çiftçiliktir.

Bunların dışında, çalışmaya katılan öğrencilerin 69'unun (%10,4) babası emekli, 67'sinin (%10,2) babası ise diğer işlerde çalışmaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin 6'sının (%0,9)'u ise çalışmamaktadır.

Tablo 11. Aile Aylık Gelir Durumu

Aylık Gelir	Sayı	Yüzde
1500 ve Altı	127	19,2
1501-2500 Arası	233	35,3
2501-3500 Arası	171	26,0
3501-4500 Arası	70	10,6
4500 ve Üzeri	59	8,9
Toplam	660	100

Türkiye'de 2017 yılında asgari ücret net 1404 lira olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmaya katılan 660 öğrenciden 127'sinin (%19,2) aile aylık geliri 1500 lira ve altı olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla, çalışmaya katılan öğrencilerin yaklaşık %20'sinin aylık aile gelirleri ortalama asgari ücret veya daha düşüğüdür.

Çalışmaya katılan öğrencilerin 233'ünün (%35,3) aylık aile geliri 1501-2500, 171'inin (%26) 2501-3500, 70'inin (%10,6) 3501-4500 arasındadır. 4500 lira ve üzeri aylık aile gelirine sahip olan öğrenciler ise 59 kişi ile örneklemin %8,9'unu oluşturmaktadır.

Tablo.12 Cinsiyet-Demokratik Değer İlişkisi

Cinsiyet	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
Kadın	4,38±0,72	4,34±0,52	4,79±0,37	4,67±0,41	4,52±0,53	4,09±0,77
Erkek	4,40±0,72	4,32±0,61	4,77±0,45	4,52±0,50	4,45±0,55	4,04±0,79
p Değeri	0,511	0,834	0,892	<0,001	0,066	0,719

Feminist kurama göre, kadınlar, tüm toplumsal durumlarda bulunmalarını gerektirecek yetenek ve ilgiye sahip olmalarına rağmen, onlar, kasıtlı olarak dışarıda bırakılmaktadırlar. Çoğu toplumsal durumlarda kadınların rollerinin esas olmasına rağmen, kadın rolleri, erkek rollerinden daha az saygın görülmüş ve onlardan daha

altta yer almıştır. Bu durum, kadın ve erkeklerin bir şekilde eşitsiz görülüyor olmalarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Ritzer, 2011:315).

İşlevselci toplumsal cinsiyet kuramının önemli temsilcilerinden Miriam Johnson'a göre, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kökeni ataerkil aile yapısı içinde bulunmaktadır ve tüm ataerkil toplumlarda toplumsal cinsiyet eşitsizliği görülmektedir (Akt.:Ritzer, 2011:318).

Türkiye de ataerkil aile yapısına ve kültüre sahip olan bir ülkedir. Ataerkil yapının bir toplum içerisinde hâkim olması, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini de beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla erkekler, toplum içerisinde kadınlardan daha üstün görülmektedir.

Kadınların, eşitlik arayışları modern kültürün yayılması ile birlikte hız kazanmıştır. Modern kültür ile birlikte kadınlar, "erkek işi", "erkek hakkı" olarak görülen tüm durumlarda bulunma taleplerini giderek artırmış ve bir değer olarak eşitliği içselleştirmeye başlamışlardır.

Bu bağlamda, çalışmada elde edilen verilere göre, eşitlik alt ölçeğinde kadınlar ve erkekler arasında ($p<0,001$) istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Eşitlik alt ölçeğindeki kadınların ortalama ve standart sapması (4,67±0,41); erkeklerin ortalama ve standart sapması (4,52±0,50) olarak hesaplanmıştır. Buradan hareketle, kadınların, eşitlik değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilediği söylenebilir.

Özgürlük, hoşgörü, adalet, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerinde ise, kadın ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo.13 Yaş-Demokratik Değer İlişkisi

Yaş	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
18-20	4,20±0,81	4,22±0,60	4,69±0,40	4,53±0,51	4,46±0,55	4,04±0,72
21-23	4,41±0,71	4,34±0,55	4,80±0,40	4,63±0,44	4,49±0,54	4,07±0,78
24-26	4,43±0,67	4,36±0,54	4,80±0,41	4,62±0,47	4,52±0,52	4,11±0,72
27+	4,32±0,77	4,47±0,47	4,76±0,45	4,68±0,46	4,56±0,52	3,90±1,05
p Değeri	0,096	0,241	0,013	0,401	0,947	0,847

Sosyalleşme, ömür boyu devam eden bir süreçtir. Sosyalleşme kuramlarından olan kültürleştirme kuramına göre birey, içinde bulunduğu kültürü öğrenir ve davranışlarına bu kültürü yansıtır (Tezcan, 2012:60). Dolayısıyla bireyler, öncelikle aile içerisinde sosyalleşmekte, ailenin sahip olduğu kültürü öğrenmekte ve davranışlarına yansıtmaktadır. İlerleyen süreçlerde, bireyler farklı kültürel ortamlara girmeye başladıkça, o farklı kültürleri tanıyacak ve belki de mevcut kültürünü değiştirebilecektir.

Bu hususta üniversiteler, bünyesinde farklı kültürleri bir arada bulunduran kurumlardır. Üniversiteye gelen bireylerden, ilk yıllarında üniversite hayatından önceki kültürlerini davranışlarına yansıtmaları beklenmektedir. Ancak yaşları ilerledikçe ve üniversitede geçirdikleri zaman arttıkça, farklı kültürleri tanıyabilecek ve belki de kendi kültürünü değiştirebilecektir.

Çalışmada elde edilen veriler de bu durumu destekler niteliktedir. Nitekim yaş ilerledikçe, adalet alt ölçeğinde (p=0,013) anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Adalet alt ölçeğinde 18-20 yaş ile 21-23 yaş arasındaki anlamlılık derecesi (p=0,002) olarak tespit edilmiştir. Adalet alt ölçeğinde 18-20 yaş arasındakilerin ortalama ve standart sapması (4,69±0,40), 21-23 yaş arasındakilerin ortalama ve standart sapması (4,80±0,40) olarak hesaplanmıştır. Buradan hareketle, 21-23 yaş arasındakilerin, 18-

20 yaş arasındakilere oranla adalet değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilediği söylenebilir.

Yine yaş durumuna göre, adalet alt ölçeğinde, 18-20 yaş ile 24-26 yaş arasındaki anlamlılık derecesi (p=0,017) olarak tespit edilmiştir. Adalet alt ölçeğinde 18-20 yaş arasındakilerin ortalama ve standart sapması (4,69±0,40), 24-26 yaş arasındakilerin ortalama ve standart sapması ise (4,80±0,41) olarak hesaplanmıştır. Buradan hareketle, 24-26 yaş arasındakilerin 18-20 yaş arasındakilere oranla adalet değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilediği söylenebilir.

Özgürlük, hoşgörü, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerinde ise yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo.14 Fakülte-Demokratik Değer İlişkisi

Fakülte	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
Diş Hekimliği	4,44±0,67	4,42±0,45	4,89±0,33	4,44±0,66	4,72±0,42	4,07±0,72
Eczacılık	4,75±0,50	4,35±0,34	5,00±0,00	4,75±0,32	4,75±0,35	3,17±0,64
Edebiyat	4,42±0,67	4,31±0,65	4,74±0,52	4,62±0,46	4,48±0,60	4,09±0,86
Eğitim	4,42±0,66	4,35±0,48	4,77±0,32	4,67±0,41	4,49±0,54	4,16±0,72
Fen	4,53±0,57	4,56±0,48	4,90±0,26	4,62±0,69	4,42±0,52	3,67±0,85
Güzel Sanatlar	4,46±0,47	4,31±0,55	4,68±0,43	4,69±0,48	4,12±0,79	3,14±0,74
İktisadi ve İdari Bilimler	4,37±0,78	4,32±0,51	4,81±0,34	4,61±0,43	4,50±0,50	4,16±0,78
İlahiyat	3,71±0,83	4,39±0,40	4,82±0,36	4,37±0,58	4,51±0,47	3,79±0,67
İletişim	4,31±0,74	4,15±0,60	4,77±0,44	4,60±0,49	4,19±0,68	4,10±0,50
Mimarlık	4,53±0,65	4,48±0,45	4,97±0,09	4,83±0,30	4,59±0,46	4,04±0,49
Mühendislik	4,42±0,71	4,30±0,58	4,74±0,41	4,60±0,44	4,50±0,49	3,99±0,77
Sağlık Bilimleri	4,24±0,77	4,41±0,50	4,80±0,33	4,70±0,41	4,61±0,47	4,23±0,70
Teknoloji	4,51±0,69	4,22±0,64	4,82±0,34	4,61±0,38	4,32±0,57	4,27±0,47
Tıp	4,66±0,64	4,45±0,60	4,88±0,25	4,65±0,48	4,64±0,48	3,97±0,79
Veterinerlik	4,29±0,80	4,20±0,66	4,92±0,20	4,53±0,40	4,54±0,56	3,94±0,85
p Değeri	0,005	0,786	0,638	0,386	0,217	0,006

Öğrencilerin fakülte ve bölüm seçiminde kendi ilgileri doğrultusunda tercih yapmaları beklenmektedir. Bu durum, farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin, hayata dair farklı düşünce, ilgi ve beklentileri olmasını da beraberinde getirecektir. Dolayısıyla farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin demokratik değerlere karşı tutumları, birbirinden farklı olabilmektedir.

Çalışmada elde edilen verilere göre özgürlük ve katılımcılık değerleri açısından fakülteler arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Fakülte durumunda özgürlük değeri (p=0,005) ve katılımcılık değeri (p=0,006) olarak hesaplanmıştır.

Özgürlük değerinde, İlahiyat-Diş Hekimliği (p=0,022), İlahiyat-Eczacılık (P=0,019), İlahiyat-Edebiyat (p<0,001), İlahiyat-Eğitim (p<0,001), İlahiyat-Fen (p=0,001), Güzel Sanatlar-İlahiyat (p=0,02), İktisadi ve İdari Bilimler-İlahiyat (p<0,001), İletişim-İlahiyat (p=0,024), Mimarlık-İlahiyat (p=0,015), Mühendislik-İlahiyat (p<0,001), Sağlık Bilimleri-İlahiyat (p=0,009), Teknoloji-İlahiyat (p=0,001), Tıp-İlahiyat (p<0,001) fakülteleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Tüm bu fakültelerin ortalama ve standart sapmalarından hareketle, Diş Hekimliği (4,44±0,67), Eczacılık (4,75±0,50), Edebiyat (4,42±0,67), Eğitim (4,42±0,66), Fen (4,53±0,57), Güzel Sanatlar (4,46±0,47), İktisadi ve İdari Bilimler (4,37±0,78), İletişim (4,31±0,74), Mimarlık (4,53±0,65), Mühendislik (4,42±0,71), Sağlık Bilimleri (4,24±0,77), Teknoloji (4,51±0,69) ve Tıp (4,66±0,64) fakültelerindeki öğrencilerin, İlahiyat (3,71±0,83) fakültesindeki öğrencilere oranla özgürlük değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilediği söylenebilir.

İlahiyat fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, diğer fakültelerde öğrenim gören öğrencilere oranla özgürlük değerine karşı daha katı bir tutum sergilemesinin sebebi İslamiyet dininde bazı durumların yasak olması olabilir. Örneğin İslamiyet'e göre içki içmek, kapalı olmayan giyim tarzları gibi durumlar doğru kabul edilmemektedir. Dolayısıyla özgürlük değerine İlahiyat fakültesindeki öğrencilerin diğer fakültelerdeki öğrencilere oranla daha kapalı bir tutum sergilemesi beklenen bir durumdur.

Özgürlük değerinde yalnızca İlahiyat Fakültesi ile diğer fakülteler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilirken, katılımcılık değerinde daha karmaşık farklılıklar söz konusudur.

Bu bağlamda katılımcılık değerinde, Diş Hekimliği Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi arasında (p=0,042) olarak tespit edilmiştir. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Diş Hekimliği Fakültesi (4,07±0,72) öğrencileri Güzel Sanatlar Fakültesi (3,14±0,74) öğrencilerine oranla katılımcılık değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemektedirler.

Katılımcılık değerinde Eczacılık-Edebiyat (p=0,031), Eczacılık-Eğitim (p=0,016), Eczacılık-İktisadi ve İdari Bilimler (0,018), Eczacılık-İletişim (p=0,017), Eczacılık-Mimarlık (p=0,042), Eczacılık-Mühendislik (p=0,042), Eczacılık-Sağlık

Bilimleri (p=0,014) ve Eczacılık-Teknoloji (p=0,008) fakülteleri aralarındaki fark anlamlıdır. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Edebiyat (4,09±0,86), Eğitim (4,16±0,72) ve İktisadi ve İdari Bilimler (4,16±0,78), İletişim (4,10±0,50), Mimarlık (4,04±0,49), Mühendislik (3,99±0,77), Sağlık Bilimleri (4,23±0,70) ve Teknoloji (4,27±0,47) Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilerin, Eczacılık (3,17±0,64) Fakültesinde öğrenim gören öğrencilere oranla katılımcılık değerine karşı tutumları daha olumludur denilebilir.

Katılımcılık değerinde, Edebiyat-Fen (p=0,048), Edebiyat-Güzel Sanatlar (p=0,006) ve Edebiyat-İlahiyat (p=0,028) fakülteleri arasındaki fark anlamlı olarak tespit edilmiştir. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Edebiyat (4,09±0,86) fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, Fen (3,67±0,85), Güzel Sanatlar (3,14±0,74) ve İlahiyat (3,79±0,67) fakültelerinde öğrenim gören öğrencilere oranla katılımcılık değerine karşı tutumları daha olumludur denilebilir.

Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin Fen ve İlahiyat Fakültelerinde öğrenim gören öğrencilere oranla katılımcılık değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemesi şaşırtıcı değildir. Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerinin ders içeriklerinin sosyal ve siyasal hayat açısından daha aktif olması bu durumun sebebi olarak görülebilir.

Katılımcılık değerinde, Eğitim-Fen (p=0,026), Eğitim-Güzel Sanatlar (p=0,002), Eğitim-İlahiyat (p=0,013) fakülteleri arasındaki fark anlamlı olarak tespit edilmiştir. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Eğitim (4,16±0,72) fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, Fen (3,67±0,85), Güzel Sanatlar (3,14±0,74) ve İlahiyat (3,79±0,67) fakültelerinde öğrenim gören öğrencilere oranla katılımcılık değerine karşı tutumları daha olumludur denilebilir.

Katılımcılık değerinde, Fen-İktisadi ve İdari Bilimler (p=0,017), Fen-Sağlık Bilimleri (p=0,027), Fen-Teknoloji (p=0,009) fakülteleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Fen (3,67±0,85) fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, İktisadi ve İdari Bilimler (4,16±0,78), Sağlık Bilimleri (4,23±0,70) ve Teknoloji (4,27±0,47) fakültelerinde öğrenim gören öğrencilere oranla katılımcılık değerine karşı daha olumsuz bir tutum sergilemekte olduğu söylenebilir.

Katılımcılık değerinde, Güzel Sanatlar-İktisadi ve İdari Bilimler (p=0,002), Güzel Sanatlar-İletişim (p=0,003), Güzel Sanatlar-Mimarlık (p=0,015), Güzel Sanatlar-Mühendislik (p=0,009), Güzel-Sanatlar-Sağlık Bilimleri (p=0,003), Güzel Sanatlar-Teknoloji (p=0,001) ve Güzel-Sanatlar-Tıp (p=0,009) arasında anlamlılık söz konusudur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Güzel Sanatlar (3,14±0,74) Fakültesi öğrencilerinin, İktisadi ve İdari Bilimler (4,16±0,78), İletişim (4,31±0,74), Mimarlık (4,04±0,49), Mühendislik (3,99±0,77), Sağlık Bilimleri (4,23±0,70), Teknoloji (4,27±0,47) ve Tıp (3,97±0,79) Fakültelerindeki öğrencilere oranla katılımcılık değerine karşı tutumlarının daha olumsuz olduğu söylenebilir.

Katılımcılık değerinde, İlahiyat-İktisadi ve İdari Bilimler (P=0,007), İlahiyat-Sağlık Bilimleri (p=0,013) ve İlahiyat-Teknoloji (p=0,008) fakülteleri arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, İlahiyat (3,79±0,67) Fakültesindeki öğrencilerin, İktisadi ve İdari Bilimler(4,16±0,78), Sağlık Bilimleri (4,23±0,70) ve Teknoloji (4,27±0,47) Fakültelerindeki öğrencilere oranla katılımcılık değerine karşı tutumlarının daha olumsuz olduğu söylenebilir.

Katılımcılık alt ölçeğinde fen bilimsel olan (Tıp, Eczacılık, Veterinerlik, Mühendislik) fakülteler ve İlahiyat fakültesi en düşük ortalamalara sahipken, sosyal bilimsel (Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler) en yüksek ortalamalara sahiptir.

Böylelikle "farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin demokratik değerlere karşı tutumları farklıdır" varsayımında, özgürlük ve katılımcılık değerleri doğrulanmıştır. Fakülte durumuna göre, hoşgörü, adalet, eşitlik ve çoğulculuk değerlerinde ise fakülteler arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo.15 Yaşanılan Coğrafi Bölge-Demokratik Değer İlişkisi

Yaşanılan Coğrafi Bölge	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
İç Anadolu	4,34±0,72	4,31±0,56	4,79±0,39	4,58±0,49	4,48±0,56	4,05±0,79
Marmara	4,54±0,65	4,39±0,46	4,82±0,46	4,67±0,38	4,63±0,44	4,15±0,70
Karadeniz	4,43±0,70	4,28±0,58	4,74±0,39	4,62±0,44	4,39±0,57	3,99±0,70
Akdeniz	4,38±0,77	4,27±0,59	4,80±0,37	4,66±0,46	4,51±0,51	4,13±0,80
Doğu Anadolu	4,18±0,76	4,30±0,68	4,70±0,49	4,62±0,47	4,43±0,59	4,09±0,75
Güneydoğu Anadolu	4,34±0,74	4,45±0,39	4,81±0,37	4,66±0,30	4,45±0,51	3,98±0,84
Ege	4,60±0,65	4,51±0,53	4,82±0,37	4,67±0,37	4,59±0,45	4,16±0,94
p Değeri	0,009	0,252	0,32	0,854	0,142	0,606

Türkiye'de coğrafi bölgeler, yalnızca içinde bulunulan coğrafi yapıyı değil, aynı zamanda o coğrafyadaki sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik yapıyı da yansıtabilmektedir. Dolayısıyla coğrafi bölgeler arasında demokratik değerlere karşı tutumlarda anlamlı farklılıklar beklenebilir. Bu doğrultuda, yaşanılan coğrafi bölge durumunda özgürlük alt ölçeğinde (p=0,009) anlamlı bir farklılık söz konusudur.

Yapılan istatistiksel analizlerde, İç Anadolu-Marmara (p=0,013) ve İç-Anadolu-Ege (p=0,014) bölgeleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, İç Anadolu (4,34±0,72) bölgesinde yaşayan öğrencilerin, Marmara (4,54±0,65) ve Ege (4,60±0,65) bölgelerinde yaşayan öğrencilere oranla özgürlük değerine karşı tutumları daha olumsuzdur. Bunun sebebi, geleneksel kültürün, İç Anadolu Bölgesinde; Marmara ve Ege Bölgelerine oranla daha yaygın oluşu veya Marmara ve Ege Bölgelerinde demokratik kültürün İç Anadolu Bölgesine oranla daha yaygın oluşu olabilir.

Bu durumu destekler bir biçimde, geleneksel kültürün yoğun bir şekilde görüldüğü Doğu Anadolu bölgesi ile Marmara ve Ege Bölgeleri arasında da anlamlı farklılıklar söz konusudur. Yapılan istatistiksel analizlerde, Doğu Anadolu-Marmara (p=0,001), Doğu Anadolu- ve Doğu Anadolu-Ege (p=0,001) bölgeleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Doğu Anadolu (4,18±0,76) bölgesinde yaşayan öğrencilerin, Marmara (4,54±0,65) ve Ege (4,60±0,65) bölgelerinde yaşayan öğrencilere oranla özgürlük değerine karşı tutumlarının daha olumsuz olduğu söylenebilir. Ayrıca Doğu Anadolu-Karadeniz (p=0,019) bölgeleri arasında da bir anlamlılık söz konusudur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Karadeniz (4,43±0,70) Bölgesinde yaşayan öğrencilerin de Doğu Anadolu (4,18±0,76) bölgesinde yaşayan öğrencilere oranla özgürlük değerine daha olumlu bir tutum sergilediği söylenebilir.

Hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerinde ise coğrafi bölge değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo16. Yaşanılan Yerleşim Birimi-Demokratik Değer İlişkisi

Yaşanılan Yerleşim Birimi	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
Büyük Kent	4,54±0,66	4,38±0,57	4,77±0,44	4,62±0,43	4,49±0,54	4,15±0,74
Kent	4,35±0,68	4,37±0,49	4,77±0,41	4,61±0,46	4,50±0,53	4,02±0,81
İlçe	4,36±0,77	4,33±0,58	4,80±0,36	4,62±0,45	4,52±0,55	4,08±0,79
Köy	4,22±0,82	4,10±0,60	4,83±0,33	4,61±0,48	4,41±0,56	4,03±0,71
p Değeri	0,002	0,001	0,948	0,996	0,386	0,357

Kent ve köy arasında kültürel, siyasal vb. farklılıklar bulunmaktadır. Köylerde, geleneksel kültür hâkimken, kent ve büyük kentlerde modern kültür hâkimdir. Bu bağlamda Türkiye'de köyden kente olan büyük göçlerle birlikte kentlileşme, yani kent kültürünü edinme süreci gerçekleşmiştir. Kentlileşme ile

birlikte yeniden sosyalleşme görülmektedir. Birey bu süreçle birlikte, kentin kendine özgü değer-norm sistemlerini, davranış kalıplarını öğrenip içselleştirmektedir (Bal, 2006:70). Dolayısıyla, yaşamının büyük bölümünü köyde geçirmiş olanlar ile, ilçe merkezlerinde, kentte ve büyük kentte geçirmiş olanların demokratik değerlere karşı tutumlarında farklılıklar olabilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada yapılan istatistiksel analizlerde yaşanılan yerleşim birimi durumuna göre, özgürlük (p=0,002) ve hoşgörü (p=0,001) değerlerinde anlamlı bir fark tespit edilmiştir.

Özgürlük değerine bakıldığında, Büyük Kent-Kent (p=0,001), Büyük Kent-Köy (p=0,001) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Büyük Kentte (4,54±0,66) yaşayan öğrencilerinin, kent (4,35±0,68) ve köyde (4,22±0,82) yaşayan öğrencilere oranla özgürlük değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilediği söylenebilir.

Hoşgörü değerine bakıldığında ise, Köy-Büyük Kent (p<0,001), Köy-Kent (p<0,001), Köy-İlçe (p=0,003) arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, Köyde (4,10±0,60) yaşayanların, ilçe (4,33±0,58), kent (4,37±0,49) ve büyük kentte (4,38±0,57) yaşayanlara oranla hoşgörü değerine karşı daha olumsuz tutum sergiledi söylenebilir.

Böylelikle "yaşanılan yerleşim birimi durumuna göre, büyük kent ve kentlerde yaşayan öğrencilerin, ilçe ve köylerde yaşayan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur" alt varsayımı, özgürlük ve hoşgörü değerleri için doğrulanmış; adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerinde anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Tablo.17 Anne Eğitim Durumu-Demokratik Değer İlişkisi

Anne Eğitim Durumu	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
İlkokul	4,33±0,74	4,35±0,5	4,81±0,36	4,65±0,44	4,53±0,54	4,10±0,74
Ortaokul	4,41±0,70	4,30±0,57	4,74±0,46	4,61±0,47	4,43±0,53	3,97±0,82
Lise	4,52±0,57	4,39±0,55	4,78±0,41	4,63±0,44	4,55±0,48	4,12±0,75
Lisans	4,51±0,72	4,28±0,57	4,71±0,47	4,42±0,47	4,33±0,63	3,97±0,87
Lisansüstü	4,67±0,38	4,67±0,31	4,72±0,25	4,83±0,17	4,58±0,38	4,67±0,33
Okur-yazar Değil	4,24±0,93	4,16±0,67	4,80±0,36	4,52±0,52	4,38±0,60	4,07±0,82
p Değeri	0,196	0,179	0,26	0,014	0,067	0,432

"Anne eğitim durumu yüksek olan öğrencilerin, anne eğitim durumu düşük olan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur" alt varsayımında, eşitlik değeri için anlamlı bir fark bulunmuştur.

Eğitim seviyesinin yükselmesi ile demokratik değerlere olan olumlu tutumun da yükselmesi beklenmektedir. Bu bağlamda belirli seviyelerde eğitim görmüş annelerin, kendi çocuklarına görmüş oldukları eğitim seviyesine paralel bir şekilde demokratik değerleri sosyalleşme sürecinde aşılamış olması da beklenebilir.

Bu doğrultuda anne eğitim durumunda eşitlik değerindeki fark (p=0,014) anlamlı olarak tespit edilmiştir. Ancak yapılan istatistiksel analize göre, çarpıcı bir şekilde anne eğitim seviyesi ilkokul (4,65±0,44) olan öğrencilerin eşitlik değerine karşı tutumu, anne eğitim seviyesi lisans (4,42±0,47) olan öğrencilere oranla daha olumlu olarak tespit edilmiştir (p=0,001). Benzer şekilde, Lisans-Ortaokul (p=0,012) ve Lisans-Lise (p=0,006) arasındaki fark anlamlı olarak tespit edilmiştir. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle anne eğitim düzeyi lisans (4,42±0,47) olanlar, anne

eğitim düzeyi ortaokul (4,61±0,47) ve lise (4,63±0,44) olanlara oranla demokratik değerlere karşı daha olumsuz bir tutum sergilemektedir.

Buna karşın, annesi okur-yazar olmayan (4,52±0,52) öğrenciler de, anne eğitim seviyesi ilkokul (4,65±0,44) olan öğrencilere oranla, eşitlik değerine karşı daha olumsuz bir tutum sergilemektedir (P=0,045).

Özgürlük, hoşgörü, adalet, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerinde ise anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo.18 Baba Eğitim Durumu-Demokratik Değer İlişkisi

Baba Eğitim Durumu	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
İlkokul	4,23±0,79	4,30±0,56	4,80±0,37	4,63±0,44	4,48±0,56	4,07±0,76
Ortaokul	4,45±0,66	4,31±0,50	4,80±0,36	4,63±0,47	4,46±0,54	4,06±0,74
Lise	4,44±0,65	4,33±0,60	4,72±0,46	4,62±0,45	4,51±0,52	4,06±0,77
Lisans	4,51±0,47	4,42±0,50	4,80±0,40	4,58±0,46	4,53±0,54	4,10±0,83
Lisansüstü	4,75±0,37	4,64±0,22	4,80±0,46	4,68±0,38	4,66±0,36	4,42±0,58
Okur-yazar Değil	3,57±1,37	3,71±1,06	4,89±0,20	4,40±0,75	4,21±0,62	3,57±1,17
p Değeri	0,002	0,058	0,908	0,887	0,502	0,576

Anne eğitim seviyesinde olduğu gibi, baba eğitim seviyesinde de eğitim seviyesinin yükselmesi ile demokratik değerlere olan olumlu tutumun da yükselmesi beklenmektedir. Bu bağlamda belirli seviyelerde eğitim görmüş babaların, kendi çocuklarına görmüş oldukları eğitim seviyesine paralel bir şekilde demokratik değerleri sosyalleşme sürecinde aşılamış olması da beklenebilir.

Bu bağlamda, baba eğitim durumunda, özgürlük değerinde (p=0,002) anlamlı bir farklılık söz konusudur. Yapılan analizlerde elde edilen veriler, baba eğitim seviyesinin yükselmesi ile birlikte özgürlük değerine olan tutumun da paralel şekilde yükseldiğini göstermektedir.

Bu doğrultuda, özgürlük alt ölçeğinde, İlkokul-Ortaokul (p=0,011), İlkokul-Lise (p=0,012), İlkokul-Lisans (0,001) ve İlkokul-Lisansüstü (p=0,038) eğitim durumları arasındaki farklılıklar anlamlı bulunmuştur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle baba eğitim durumu ilkokul (4,23±0,79) olanlar, baba eğitim durumu ortaokul (4,45±0,66), lise (4,44±0,65), lisans (4,51±0,47) ve lisansüstü (4,75±0,37) olanlara oranla özgürlük değerine karşı daha olumsuz bir tutum sergilemektedir.

Ayrıca, Lisansüstü-Okur-yazar değil (p=0,046) arasında da bir anlamlı farklılık söz konusudur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, baba eğitim durumu lisansüstü (4,75±0,37) olanlar, okur-yazar olmayanlara (3,57±1,37) oranla özgürlük değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemektedir.

Böylelikle, "baba eğitim durumu yüksek olan öğrencilerin, baba eğitim durumu düşük olan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur" alt varsayımı, özgürlük değeri için doğrulanmıştır. Hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerinde ise baba eğitim durumuna göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo.19 Anne Mesleği-Demokratik Değer İlişkisi

Anne Mesleği	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
Memur	4,34±0,82	4,27±0,53	4,65±0,55	4,48±0,45	4,28±0,65	4,02±0,89
İşçi	4,51±0,65	4,29±0,50	4,83±0,37	4,67±0,54	4,55±0,44	4,29±0,73
Esnaf	4,56±0,68	4,34±0,54	4,69±0,51	4,54±0,49	4,49±0,59	3,98±0,97
Çiftçi	4,06±1,09	4,38±0,35	4,75±0,38	4,67±0,53	4,59±0,61	4,33±0,59
Emekli	4,86±0,28	4,20±0,67	4,89±0,28	4,79±0,25	4,39±0,67	3,95±0,71
Çalışmıyor	4,38±0,71	4,35±0,56	4,80±0,38	4,63±0,45	4,51±0,53	4,07±0,77
Diğer	4,28±0,76	4,17±0,60	4,73±0,42	4,58±0,48	4,43±0,57	3,91±0,73
p Değeri	0,249	0,552	0,485	0,107	0,407	0,298

Anne mesleği durumuna göre, özgürlük, hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Başka bir ifadeyle, anne mesleği, bireyin tüm bu demokratik değerlere karşı olan tutumlarını belirlemesinde etkili görülmemiştir.

Tablo.20 Baba Mesleği-Demokratik Değer İlişkisi

Baba Mesleği	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
Memur	4,47±0,70	4,39±0,51	4,70±0,50	4,58±0,43	4,53±0,52	4,08±0,79
İşçi	4,36±0,70	4,34±0,55	4,82±0,34	4,63±0,44	4,50±0,53	4,08±0,80
Esnaf	4,36±0,75	4,34±0,53	4,79±0,39	4,64±0,41	4,43±0,61	4,11±0,75
Çiftçi	4,25±0,91	4,26±0,60	4,86±0,31	4,61±0,49	4,55±0,49	4,04±0,81
Emekli	4,48±0,58	4,27±0,68	4,80±0,38	4,57±0,58	4,42±0,58	4,09±0,68
Çalışmıyor	4,50±0,47	3,97±0,78	5,00±0,00	4,61±0,53	4,54±0,51	4,11±0,91
Diğer	4,34±0,73	4,32±0,52	4,75±0,43	4,66±0,44	4,51±0,49	3,94±0,75
p Değeri	0,601	0,7070	0,093	0,905	0,857	0,725

Anne mesleğinde olduğu gibi, tutarlı bir şekilde, Baba mesleği durumuna göre de, özgürlük, hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo.21 Aile Aylık Geliri-Demokratik Değer İlişkisi

Aile Aylık Geliri	Özgürlük	Hoşgörü	Adalet	Eşitlik	Çoğulculuk	Katılımcılık
1500 ve altı	4,11±0,86	4,22±0,65	4,82±0,36	4,58±0,51	4,40±0,52	4,00±0,79
1501-2500 arası	4,38±0,70	4,32±0,53	4,76±0,39	4,62±0,46	4,52±0,54	4,12±0,73
2501-3500 arası	4,48±0,62	4,36±0,54	4,82±0,34	4,65±0,41	4,52±0,53	4,01±0,81
3501-4500 arası	4,51±0,67	4,39±0,48	4,72±0,56	4,56±0,43	4,47±0,48	4,15±0,70
4501+	4,59±0,63	4,46±0,56	4,79±0,44	4,62±0,44	4,50±0,64	4,11±0,86
p Değeri	<0,001	0,079	0,356	0,411	0,088	0,518

Ailenin aylık geliri, o ailenin içinde bulunmuş olduğu sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapının göstergesi olabilir. Aile aylık geliri yükseldikçe, ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel seviyesinin de yükselmesi beklenebilir. Bu doğrultuda "aile aylık geliri yüksek olan öğrencilerin, aile aylık geliri düşük olan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı tutumları daha olumludur" alt varsayımında özgürlük değeri için anlamlı bir fark bulunmuştur.

Aylık gelir durumunda özgürlük değerinde ($p<0,001$) anlamlı bir farklılık söz konusudur. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda, aylık geliri 1500 ve altı olanlar ile 1501-2500 arası olanlar arasında ($p=0,003$), 1500 ve altı olanlar ile 2501-3500 arası olanlar arasında ($p<0,001$), 1500 ve altı olanlar ile 3501-4500 arası olanlar arasında ($p<0,001$) ve 1500 ve altı olanlar ile 4500 ve üzeri olanlar arasında ($p<0,001$) anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle, aile aylık geliri 1500 ve altı (4,11±0,86) olanlar, 1501-2500 (4,38±0,70), 2501-3500 (4,48±0,62), 3501-4500 (4,51±0,67) ve 4500+ (4,59±0,63) olanlara oranla özgürlük değerine karşı daha olumsuz bir tutum sergilemektedir.

Ayrıca, aile aylık geliri 1501-2500 arası olanlar ile 4500 ve üzeri olanlar arasında da bir anlamlı farklılık (p=0,02) söz konusudur. Ortalama ve standart sapmalardan hareketle 1501-2500 arası (4,38±0,70) aile aylık geliri olanların, 4500+ (4,59±0,63) aile aylık geliri olanlara oranla özgürlük değerine karşı daha olumsuz bir tutum sergilediği söylenebilir.

Tablo.22 Korelasyon Analizi

Ölçekler	**İstatistik**	**Özgürlük** Ortalama	**Hoşgörü** Ortalama	**Adalet** Ortalama	**Eşitlik** Ortalama	**Çoğulculuk** Ortalama	**Katılımcılık** Ortalama
Özgürlük Ortalama	r	1,000	,401	,265	,400	,383	,334
	p	.	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
Hoşgörü Ortalama	r	,401	1,000	,413	,436	,522	,374
	p	<0,001	.	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001
Adalet Ortalama	r	,265	,413	1,000	,503	,446	,266
	p	<0,001	<0,001	.	<0,001	<0,001	<0,001
Eşitlik Ortalama	r	,400	,436	,503	1,000	,556	,380
	p	<0,001	<0,001	<0,001	.	<0,001	<0,001
Çoğulculuk Ortalama	r	,383	,522	,446	,556	1,000	,453
	p	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	.	<0,001
Katılımcılık Ortalama	r	,334	,374	,266	,380	,453	1,000
	p	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	<0,001	.

Demokratik değerler, kendi içerisinde bir bütünlük oluşturmaktadır. Özgürlük değerini içselleştirmiş olan bir bireyden, hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerini de içselleştirmiş olması veya hoşgörü değerine karşı olan birinin özgürlük, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerlerine de karşı olması beklenmektedir.

Bu bağlamda, Tablo 21'de çalışmada yer alan alt ölçeklerin ilişki analizi sonuçları gösterilmektedir. Buna göre tüm alt ölçeklerin birbirleri ile aralarında

istatistiksel olarak anlamlı ilişki olduğu söylenebilmektedir ($p<0,05$). Alt ölçeklerin birbiri ile arasındaki ilişki düzeyi ise şöyledir:

Özgürlük alt ölçeği ile hoşgörü alt ölçeği arasında pozitif yönlü orta şiddette; özgürlük alt ölçeği ile adalet alt ölçeği arasında pozitif yönlü zayıf şiddette ; özgürlük alt ölçeği ile eşitlik alt ölçeği arasında pozitif yönlü orta şiddette; özgürlük alt ölçeği ile çoğulculuk alt ölçeği arasında pozitif yönlü zayıf ve özgürlük alt ölçeği ile katılımcılık alt ölçeği arasında pozitif yönlü zayıf korelasyon olduğu hesaplanmıştır ($p<0,05$).

Hoşgörü alt ölçeği ile adalet alt ölçeği arasında pozitif yönlü orta şiddette, hoşgörü alt ölçeği ile eşitlik alt ölçeği arasında pozitif yönlü orta şiddette, hoşgörü alt ölçeği ile çoğulculuk alt ölçeği arasında pozitif yönlü orta şiddette, hoşgörü alt ölçeği ile katılımcılık alt ölçeği arasında pozitif yönlü zayıf şiddette korelasyon olduğu hesaplanmıştır ($p<0,05$).

Adalet alt ölçeği ile eşitlik alt ölçeği arasında pozitif yönlü orta şiddette, adalet alt ölçeği ile çoğulculuk alt ölçeği arasında pozitif yönlü orta şiddette, adalet alt ölçeği ile katılımcılık alt ölçeği arasında pozitif yönlü zayıf şiddette korelasyon hesaplanmıştır ($p<0,05$).

Eşitlik alt ölçeği ile çoğulculuk alt ölçeği arasında pozitif yönlü orta şiddette, eşitlik alt ölçeği ile katılımcılık alt ölçeği arasında pozitif yönde zayıf şiddette korelasyon hesaplanmıştır ($p<0,05$).

Çoğulculuk alt ölçeği ile katılımcılık alt ölçeği arasında pozitif yönde orta şiddette korelasyon hesaplanmıştır.

Kısacası, tüm demokratik değerler arasında pozitif yönde (anlamlı) bir korelasyon hesaplanmıştır. Böylelikle, bir demokratik değere karşı olan olumlu tutum gösteren öğrenciler, diğer demokratik değerlere karşı da olumlu; bir demokratik değere karşı olumsuz tutum gösteren öğrenciler, diğer demokratik değerlere karşı da olumsuz tutum göstermişlerdir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Demokrasi, siyasal bir sistem olmasının yanı sıra, aynı zamanda bir kültürel sistemdir. Demokrasi rejiminin uygulanmış olduğu bir ülkede, demokrasi kültürünün de filizlenmesi beklenmektedir.

Ülkemizdeki demokratikleşme çabalarının kökeni, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine dayanmaktadır. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da ekonomik, siyasal devrimlerin bir sonucu olarak büyük kültürel dönüşümler yaşanmıştır. Önceleri, toprağa dayalı olan temel ekonomik etkinlikler, kırsal alanlarda yaşamı zorunlu kılmış ve feodal yönetimlerin boyunduruğu altında kendisine özgü bir geleneksel kültür inşa etmiştir. Ancak Sanayi Devrimi ile birlikte, kırsal alanlardan kentlere göçler başlamış, yeni yaşam alanları kentler olmuştur. Bu durum, kendisine özgü bir siyasal yapı olan demokrasi temelli ulus-devlet yönetimini beraberinde getirmiş ve artık kültür, demokratik niteliklere bürünmeye başlamıştır.

Avrupa'da yaşanan bu gelişmeler, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde de etkili olmuş, yenileşme girişimleri başlamıştır. Meşrutiyet yönetimleri denenmiş ancak olumlu bir sonuç alınamamış ve bunun bir sonucu olarak da Osmanlı Devleti yıkılmış; yerine sanayileşmeyi, kent yaşamını gerekli kılacak olan bir ulus-devlet olarak cumhuriyet kurulmuştur. Böylelikle, ülkemizde demokratikleşmenin ilk somut sonucu gerçekleşmiştir. Cumhuriyet ile birlikte demokratikleşme politikaları hız kazanmış, geleneksel kültürün yerini demokratik kültürün alması planlanmıştır.

Bu planlama doğrultusunda, sanayi gelişmiş, kırdan kente göç artmış ve demokrasi kültürü yayılmaya başlamıştır. Ancak ülkemizdeki siyasi aksaklık ve bozukluklar, demokrasi kültürünün yayılmasını sekteye uğratmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak da çarpışık bir kültürel sistem kendisini göstermeye başlamıştır.

Üniversiteler ise, yıllardan beri demokrasinin, özgür düşüncenin hâkim olduğu kurumlar olarak günümüze kadar gelmiştir. Üniversiteler, hiçbir zaman tek kimlikli, tek kültürlü veya homojen bir yapıda olmamış, aksine hep farklı bölgelerden farklı kimlikleri bünyesinde barındıran, dışa açık olan veya heterojen bir yapıda varlığını sürdürmüştür. Dolayısıyla üniversiteler, bambaşka bir sosyalleşme

aracıdır. Bireyler, üniversiteye gelince, daha önce görmedikleri, duymadıkları siyasal ilgi, bilgi, fikir ve tavırlarla karşılaşabilmektedirler.

Üniversite yaşamlarına dek geleneksel kültüre sahip olan veya bir kültür boşluğu içerisinde olan bireyler, üniversite yaşamları boyunca demokrasi kültürünü tanımaktadır. Bu yüzden üniversite gençliğinden, kendilerinden önceki kuşakların değerleri ve kendi gözlemlediği değerleri sentezleyerek kendi değer sistemlerini oluşturmuş olmaları beklenmektedir. Bu bağlamda gençlerin tutum ve davranışlarında demokratik değerlerin hangi ölçüde etkili olduğunu tespit etmek aynı zamanda toplumumuzun demokratikleşme düzeyinin göstergesi olarak da yorumlanabilir.

Buradan hareketle, toplumdaki demokratik değerlerin hangi düzeyde bireylerin tutum ve davranışlarına yansıdığını tespit etmek ve bu tespit üzerine toplumdaki demokrasi kültürünün hangi düzeyde var olduğuna ilişkin fikir edinebilmek amacıyla yapılan bu çalışma farklı değişkenlerin, üniversite gençliğinin demokratik değerlere karşı tutumlarında farklılık yaratacağı varsayımıyla test edilmiştir.

Çalışmanın temel varsayımı farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin, demokratik değerlere karşı tutumlarının farklı olacağı üzerinedir. Bu varsayımda özgürlük ve katılımcılık değerlerinde anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Üniversiteler, demokrasinin ve özerkliğin yerleşiklik kazanmış olması gerektiği kurumlardır. Üniversitelerde, özgür düşünce ortamı hâkim olmalıdır. Çünkü bilimin temelinde kuşku yatmaktadır ve bu yüzden özgür düşünce, eleştiri ve sorgu ortamlarını üniversitelerin kendi bünyelerinde barındırmaları gerekmektedir. Bu durumun, üniversite öğrencilerine de yansıması beklenmektedir. Üniversite çağı öncesi gençler, özgür düşünce ortamından yoksun bir ortamda veya özgür düşünceye karşı olan bir ortamda yetişmiş olsalar bile, üniversite dönemlerinde gençlerden bu özgürlükçü ortamı tanımaları beklenmektedir.

Buradan hareketle, üniversite gençliğinin özgürlük değerine karşı tutumlarının üst seviyede olması beklenmektedir. Bu durum, birkaç istisna fakülte dışında çalışmaya yansımıştır. Ancak, ders içerikleri, bulunulan sosyal ortam ve ilgiler ile alakalı olarak fakülteler bazında özgürlük değerine karşı gösterilen

tutumlarda farklılık beklenebilir. Nitekim çalışmanın temel varsayımı "farklı fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin demokratik değerlere karşı tutumlarının farklı olacağı" şeklindedir. Bu durumda İlahiyat fakültesinde öğrenim gören öğrenciler, diğer fakültelerdeki öğrencilere oranla özgürlük değerine karşı daha olumsuz bir tutumda bulunmuşlardır.

Öte yandan, üniversitelerin, katılımcılığın artmasını sağladığı da düşünülebilir. Çünkü bireyler, üniversite dönemlerinde siyaset açısından daha olgun bir hale gelmekte, farklı ideolojiler tanımaktadır. Ayrıca yaş itibari ile üniversite dönemlerinde bireylerin reşit olmasının da bu durumda etkisi vardır. Böylelikle üniversite gençliğinden katılımcılık değerine karşı olumlu bir tutum sergileyeceği beklenmektedir. Çalışmada elde edilen veriler, tıpkı özgürlük değerinde olduğu gibi birkaç istisna fakülte dışında (İlahiyat, Eczacılık, Tıp, Veterinerlik, Fen, Güzel Sanatlar) katılımcılık değerine karşı tutumların yüksek seviyede olumlu olduğunu göstermektedir.

Özgürlük değerindeki bir diğer anlamlı fark, yaşanılan coğrafi bölge açısından tespit edilmiştir. Türkiye'deki sosyolojik yapıya paralel olarak, coğrafi bölgelerin sosyal, ekonomik ve kültürel seviyeleri arasında bir farklılık vardır ve bu farklılık bazı bölgeler arasında neredeyse uçuruma dönüşmüştür. Genel hatları ile Batı ve Doğu bölgeleri olarak ayrıldığında, Batı bölgelerinin ekonomik ve kültürel seviyeleri daha ileride, Doğu bölgelerinin ise ekonomik ve kültürel seviyeleri daha geridedir.

Bu durum, bölgelerin coğrafi avantaj/dezavantajlarından kaynaklandığı gibi, devlet politikaları ve bölgenin ekonomik etkinlikleri ile doğrudan alakalıdır. Örneğin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ve de Karadeniz Bölgesinin Doğu Karadeniz bölümlerinde coğrafi şartlar çetindir. Bununla birlikte bu bölgelerin temel ekonomik etkinlikleri tarım ve hayvancılıktır ve bunun bir sonucu olarak da bu bölgeler kır kültürüne, geleneksel kültüre sahiptir. Tersine Batı bölgelerinde ise coğrafya daha elverişlidir. Bölgelerin temel ekonomik etkinlikleri turizm ve sanayidir ve devlet, sanayi yatırımlarının büyük çoğunluğunu bu bölgelerde kullanmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da bu bölgelerde kentleşme ileri

seviyededir, kentlileşme yüksektir. Böylelikle de demokratik kültür bu bölgelerde hâkimdir.

Buradan hareketle, Batı ve kıyı bölgelerde yaşayan öğrencilerin Doğu ve iç bölgelerde yaşayan öğrencilere oranla özgürlük değerine karşı daha olumlu bir tutum göstereceği düşüncesi, çalışmanın bir diğer varsayımını oluşturmaktadır. Nitekim bu durum elde edilen verilere de yansımış, Batı ve kıyı bölgelerinde yaşayan öğrencilerin, Doğu ve iç bölgelerde yaşayan öğrencilere oranla özgürlük değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemiştir.

Çalışmadaki bir diğer varsayım ise yerleşim birimine göre, köyden kente uzanan bir yelpazede demokratik değerlere karşı olumlu tutumların giderek artacağı yönündedir. Bu varsayımın gerekçesi, köy kültürünün geleneksel bir kültür olması ve büyük kentlerin farklı kültürler ile bir arada bulunarak demokrasi kültürünü daha hızlı ediniyor olmasıdır. Elde edilen verilere göre de, özgürlük ve hoşgörü değerinde anlamlı farklılar bulunmuştur.

Anne eğitim durumu açısından ise eşitlik değerinde anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Buna göre anne eğitim durumu yüksek olan öğrenciler, eşitlik değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemektedir. Ülkemiz, cumhuriyetin kurulması ile birlikte demokratikleşme çabalarında bulunmaktadır. Ancak kültür, kolay kolay değişmemektedir. Demokrasi kültürünü hâkim kılma çabaları yetersiz kalmakta ve böylelikle de geleneksel kültür toplumsal yaşamda kendisini halen hissettirmektedir. Bu bağlamda ülkemiz geleneksel kültüre ve buna bağlı olarak ataerkil aile yapısına sahiptir. Ataerkil aile yapısında toplumla olan iletişimi erkekler sağlamakta, kadınlar gerekmedikçe evden çıkmamaktadır.

Diğer yandan, demokrasi kültürünün yayılması ile birlikte, kadınlar, doğal hakları olan eşitlik istemlerini artırmakta ve bu yönde çaba göstermeye başlamaktadır. Şüphesiz ki bu istemin oluşmasında eğitimin katkısı büyüktür. Yüksek seviyede eğitim alan kadınlar, eşitlik değerini içselleştirmekte, toplumsal davranışlarına bu değeri yansıtmaktadır. Dolayısıyla bugünkü gençlerin anneleri konumunda olan ve eğitim seviyesi yüksek olan kadınlardan kendi çocuklarına eşitlik değerini aşılamış olması beklenmektedir. Bu durumun sonucu, çalışmada elde

edilen verilere yansımıştır. Anne eğitim seviyesi yüksek olan öğrenciler, eşitlik değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemektedir.

Baba eğitim durumu açısından ise özgürlük değerinde anlamlı bir fark bulunmuştur. Eğitim seviyesi yüksek olanların bilinçlilik düzeyinin yüksek olması beklenebilir. Sonuçta bir bireyin eğitim seviyesi ne kadar yüksek olursa kültürel sermayesi de o kadar yüksek olmaktadır. Böylelikle baba eğitim durumu yüksek olan öğrencilerin özgürlük değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemesi beklenen bir durumdur ve çalışma verilerine yansımıştır.

Aile aylık geliri açısından ise, aylık geliri yüksek olan ailelerin, aylık geliri düşük olan öğrencilere oranla demokratik değerlere karşı daha olumlu bir tutum sergilemesi beklenmektedir. Aylık gelirin artmasına paralel olarak kültürel seviye de artmaktadır. Bu bağlamda aylık geliri yüksek olan öğrencilerin özgürlük değerine karşı daha olumlu bir tutum sergilemesi şaşırtıcı değildir.

Çalışmanın bir diğer varsayımı ise, bir demokratik değere karşı olan olumlu veya olumsuz tutumun, diğer tüm demokratik değerlere karşı olan tutum ile bir paralellik ve tutarlılık göstereceği yönündedir. Çünkü demokrasi kültürü bir bütündür ve bu bütünü oluşturan demokratik değerlerin anlamlı bir bütünlük oluşturması beklenmektedir. Çalışmada elde edilen bulgular, bu varsayımı doğrulamaktadır. Örneğin, özgürlük değerine karşı olumlu bir tutum gösteren öğrenciler, hoşgörü, adalet, eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık değerine karşı farklı seviyelerde de olsa olumlu tutumlar göstermektedir.

Elde edilen veriler ışığında üniversite gençliğinin demokratik değerlere karşı tutumlarının genel itibariyle olumlu yönde olduğu söylenebilir. Bundaki en büyük katkı elbette üniversitelerin özerk bir yapıya sahip oluşu, farklı etnik, dini vb. kökenleri bünyesinde barındırması ve farklılıkların birlikte yaşamasına bir emsal göstermesidir.

Toplumun demokratikleşmesi için tıpkı üniversite örneğinde olduğu gibi farklılıklara saygı ve hoşgörü gösterilmesi, farklılıklarla bir arada yaşamanın bir sorun değil bir zenginlik olarak görülmesi gerekmektedir.

Gelişen iletişim, ulaşım ve haberleşme olanakları ile birlikte, bireylerin farklı kültürleri ve değerleri tanıması sürecinin hızlanması beklenmektedir. Bu süreci,

demokrasinin yararına geliştirmek gerekir. Farklı kültürler, etnik, dini, mezhepsel kökenleri kutuplaştırmak yerine onlara birlikte yaşamın zenginliğini göstermek beraberinde demokratikleşmeyi de gerektirecektir. Dolayısıyla, doğru politikalar uygulandığında, demokratik kültürün gelişmesi ve yerleşiklik kazanmaması için hiçbir neden yoktur. Bunu sağlayacak olan devlet, sivil toplum grupları, kitle iletişim patronları ve en nihayetinde bir bütün olarak toplum ve bireylerin kendileridir.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara:İnkılap Kitabevi. 8. Baskı.

Akan, Vildan (2007). "Üniversite Gençliğinin Bazı Özellikleri". (Ed. Ergan, N. G. vd.). *Prof. Dr. Nihat Nirun'a Armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. s. 51-56.

Alptekin, Duygu (2012). *Toplumsal Aidiyet ve Gençlik*, Ankara: Nobel Yayıncılık.

Armağan, İbrahim (2004). *Gençlik Gözüyle Gençlik*. Ankara: Kırkısraklılar Vakfı Usadem Yayınları.

Arslan, Ahmet (2002). *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları. 7. Baskı.

Arun, Özgür (2014) "İnce Zevkler - Olağan Beğeniler: Çağdaş Türkiye'de Kültürel Eşitsizliğin Yansımaları". *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 76. S.s. 167-191.

Atabek, Erdal (2011). *Tüketilen Değerler ve Gençlik*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları. 2. Baskı.

Atılgan, Gökhan (2013). "Kültür". (Ed. Atılgan, Gökhan ve Aytekin, E. Atilla). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Yordam Yayıncılık. 3. Basım. s. 187-201.

Avcı, Nazmi (2007). *Toplumsal Değerler ve Gençlik*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Aydın, Mustafa (1997). *Kurumlar Sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yayınları.

Aydın, Mustafa (2003). "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği" erişim tarihi: 13.10.2016. http://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-3-makale-5.pdf

Aydın, Mehmet Sabir (2011). Devlet, Demokratik Değerler ve Eski Türkler. Ankara: Berikan Yayınevi.

Bal**,** Hüseyin (2006). Kent Sosyolojisi. Isparta: Fakülte Kitabevi. 3. Baskı.

Balay, R. ve Kaya, A. (2014). "Eğitim Fakültesinde Okuyan Öğretmen Adaylarının Ahlaki Değer Yönelimleri" erişim tarihi: 03.10.2016. http://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-28-makale-1.pdf

Bauman, Zygmunt (2006). *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*. (Çev: Abdullah Yılmaz**)**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2. Basım.

Bauman, Zygmunt (2011). *Postmodern Etik*. (Çev: Alev Türker). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2. Basım.

Best, Steven ve Kellner, Douglas (2011). *Postmodern Teori Eleştirel Soruşturmalar*. (Çev: Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2. Basım.

Beşirli, Hayati (2013). *Gençlik Sosyolojisi Politik Toplumsallaşma ve Gençlik*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Bilgiç, Meriç (2000). "Demokratik Etik 'Ben', Modernizmde Özerklik ve Türkiye". *Felsefelogos*. İstanbul: Bulut Yayınevi. Yıl: 3. Sayı: 11. s. 107-118.

Bilgin, Vedat (2007). *Türkiye'de Değişimin Dinamikleri Köylülükten Çıkış Yolları*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Bourdieu, Pierre (1995). *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*. (Çev: Hülya Tufan). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bourdieu, Pierre (2006). *Karşı Ateşler*. (Çev: Halime Yücel). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bourdieu, Pierre ve Wacquant, Loic (2014), *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. (Çev: Nazlı Ökten). İstanbul: İletişim Yayınları. 7. Baskı.

Bottomore, Tom (2002). *Marksist Düşünce Sözlüğü*. (Çev: Mete Tunçay). İstanbul: İletişim Yayınları. 3. Baskı.

Bozkurt, Veysel (2011). *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Ekin Yayınevi, 6. Baskı.

Burcu, Esra (2007). "Aile Kültür İlişkisi Çerçevesinde Türk Ailesinde Çocuğun Cinsiyetinin Önemi". (Ed. Ergan, N. G. vd.). *Prof. Dr. Nihat Nirun'a Armağan*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. s. 187-200.

Can, Nevzat (2005). *Siyaset Felsefesi Problemleri*. Ankara: Elis Yayınları.

Canatan, Kadir (2004). "Avrupa Birliği Ülkelerinde Değerler Yönelimi". erişim tarihi: 12.10.2016. http://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-7-8-makale-2.pdf

Cevizci, Ahmet (2002). *Aydınlanma Felsefesi Tarihi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Cüceloğlu, Doğan (1991). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çağla, Cengiz (2010). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Omnia Yayınları.

Çalışkur, Ayşem (2010). *Psikolojide Değerler ve Gençlik*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Çam, Esat (1995). *Siyaset Bilimine Giriş*. İstanbul: Der Yayınları, 4. Basım.

Çelebi, Nilgün (2007). "Değer, Ahlak, Etik". (Ed. Ergan, N. G. vd.), *Prof. Dr. Nihat Nirun'a Armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, s. 69-84.

Çetin, Halis (2003). *İnsan ve Siyaset (Siyasetin Psikolojik Temelleri)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Demirezen, İsmail (2014). "Türkiye'de Tüketim Toplumuna Doğru: Sekülerleşme, Muhafazakarlık ve Tüketimin Dönüşümü". (Ed. Sunar, Lütfi) *Türkiye'de Toplumsal Değişim*. Ankara: Nobel Yayıncılık, s. 203-228.

Durkheim, Emile (2010), *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*. (Çev: Özer Ozankaya). İstanbul: Cem Yayınevi.

Duverger, Maurice (1998). *Siyaset Sosyolojisi*. (Çev: Şirin Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları. 5. Basım.

Ekinci, Tarık Ziya (2004). *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Erdemli, Attila (2000). "Profanlaşan Dünyamızda Demokrasi", *Felsefelogos*. İstanbul: Bulut Yayınevi. Yıl: 3. Sayı: 11. s. 57-80.

Erdoğan, Mustafa (1998). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2. Baskı.

Eroğlu, Feyzullah (2006). *Davranış bilimleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım. 7. Basım.

Eroğul, Cem (2013). "Siyasal Katılma". (Ed. Atılgan, Gökhan ve Aytekin, E. Atilla). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Yordam Yayıncılık. 3. Basım, s. 227-239.

Erol, Metin (2007). "Nihat Nirun'un Sosyoloji Anlayışı". (Ed. Ergan, N.G. vd.). *Prof. Dr. Nihat Nirun'a Armağan*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. s. 30-37.

Esmer, Yılmaz (2002). "Ahlaki Değerler ve Toplumsal Değişme". (TÜBA Proje Raporu). *Türkiye'de Demokratik Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları*. Ankara: TÜBA Yayınları. s. 45-68.

Etil, Hüseyin ve Demir, Metin (2014) "Pierre Bourdieu'nün Bilim Sosyolojisine Katkısı: "Alan Teorisi", "Habitus" Cini ve "Refleksivite Talebi". *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 76. s. 312-349.

Fukuyama, Francis (2009). *Büyük Çözülme İnsan Doğası ve Toplumsal Düzenin Yeniden Oluşturulması*. (Çev: Hasan Kaya). İstanbul: Profil Yayıncılık. 2. Baskı.

Funk, Rainer (2013). *Ben ve Biz Postmodern İnsanın Psikanalizi*. (Çev: Çağlar Tanyeri). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 3. Baskı.

Gottdiener, Mark (2005). *Postmodern Göstergeler Maddi Kültür ve Postmodern Yaşam Biçimleri*. Ankara: İmge Kitabevi.

Gödelek, Kamuran (2000). "Hoşgörü Kavramına Felsefi Bir Bakış". *Felsefelogos,* İstanbul: Bulut Yayınevi. Yıl: 3. Sayı: 11. s. 87-93.

Gökçe, O. vd. (2001). "Konya'da Siyasal Kültür ve Demokratik Değerler" erişim tarihi: 27.10.2016. http://sead.selcuk.edu.tr/sead/article/view/434/429

Gündoğan, Ali Osman (2009). "Demokrasi ve Kabul Görme Sorunu". (Ed. Adnan Şişman vd.). *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s. 60-62.

Gündüz, Mustafa (2005). *Ahlak Sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Güngör, Abide, (2003a). "Toplumsal ve Duygusal Gelişim". (Ed. Ulusoy, Ayten). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık. 2. Baskı. s. 93-124.

Güngör, Abide (2003b). "Ahlaki (Törel) Gelişim". (Ed. Ulusoy, Ayten). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık 2. Baskı. s. 70-92.

Güven, Sami, (2006). *Toplumbiliminde Araştırma Yöntemleri*. Bursa: Ezgi Kitabevi. 3. Baskı.

Güzey, Cemil (2000). "Demokrasi Bilinci". *Felsefelogos*. İstanbul: Bulut Yayınevi. Yıl: 3. Sayı: 11. s. 7-14.

Haviland, William A. (2002). *Kültürel Antropoloji*. **(**Çev: Hüsamettin İnaç, Seda Çiftçi). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Heywood**,** Andrew (2016). *Siyasetin ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları*. (Çev: Fahri Bakırcı). Ankara: BB101 Yayınevi. 3. Baskı.

Huntington, Samuel P. (1999). "Üçüncü Demokrasi Dalgası (Çev: Eralp Yalçın, Atilla Yayla)". (Ed. Atilla Yayla). *Sosyal ve Siyasal Teori*. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2. Basım. s. 129-147.

İçli, Gönül, (2002). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık.

İlhan, Süleyman (2007). "Yeni Kapitalizmin Karanlık Yüzü: İnsanlık ve Ahlakilik Söylemlerinin Sahiciliği Üzerine". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt :17. Sayı: 2. s. 283-307.

Kan, Çiğdem (2009). "Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Sınıfta Düşünce Özgürlüğünün Değerlendirilmesi". (Ed. Adnan Şişman vd.). *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s. 164-171.

Kapani Münci (2013). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Bilgi Yayınevi. 32.Basım.

Karagöz. İsmail (2008). *Aile ve Gençlik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılık.

Kasapoğlu, Aytül (1992). "Sosyoloji Öğrencilerinin Sosyal Değer ve Tutumları". erişim tarihi: 27.10.2016. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1253/14367.pdf

Keat, R. ve Urry, J. (2001). *Bilim Olarak Sosyal Teori*. (Çev: Nilgün Çelebi). Ankara: İmge Kitabevi. 2. Baskı.

Keskin, Yusuf (2012) "Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değerlerin Rolü". *Değerler Eğitimi Uluslararası Konferansı*. İstanbul: Damla Yayınevi. s.68-103.

Kılbaş, Şükran (1995). *Gençlik ve Boşzamanı Değerlendirme*. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.

Kışlalı, Ahmet Taner (1992). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi. 3. Basım.

Kışlalı, Ahmet Taner (2003). *Siyaset Bilimi*. Ankara: İmge Kitabevi. 11. Basım.

Kızılçelik S. ve Erjem Y. (1996). *Açıklamalı Sosyoloji Sözlüğü*. İzmir: Saray Medikal Yayıncılık.

Kocacık, Faruk (1987). "Üniversite Gençliği; C.Ü. Öğrencilerinin Sorunları Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma". *Cumhuriyet Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 9.s.3-36.

Kocacık, Faruk (2003). *Toplumbilim Ders Notları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları. 3. Basım.

Kolaç, Emine (2010). "Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Emre Felsefesiyle Türkçe Derslerinde Değerler ve Hoşgörü Eğitimi" erişim tarihi: 13.10.2016. http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/1179/1168

Kontaş, Hakkı (2009). "Demokrasi Eğitiminde Aile ve Okulun Rolü". (Ed. Adnan Şişman vd.). *I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi Vatandaşlık ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları. s. 234-239.

Korkmaz, Arif (2013). "Değerler Sosyolojisi". erişim tarihi: 28.10.2016. http://www.academia.edu/21567302/The_Sociology_of_Values

Köker, Levent (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*. Ankara: İmge Kitabevi.

Köker, Levent (2010). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları. 12. Baskı.

Kulaksızoğlu, Adnan (2002). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi. 5. Basım.

Layder, Derek (2014). *Sosyal Teoriye Giriş*. (Çev: Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları. 4. Basım.

Leirvik, Oddbjorn (2004). "Hoşgörü, Vicdan ve Dayanışma: Ahlak ve Din Eğitiminde Küreselleşen Kavramlar". erişim tarihi: 13.10.2016 http://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-7-8-makale-6.pdf

Lipson, Leslie (1999). "Demokrasinin Felsefesi (Çev: Mustafa Erdoğan)". (Ed. Atilla Yayla). *Sosyal ve Siyasal Teori*. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2. Basım. s. 17-24.

Newman, David, M. (2013). *Sosyoloji*. (Çev: Ali Arslan). Ankara: Nobel Yayıncılık. 3. Basım.

Öker, Zuhal (2005). "Baudrillard". (Ed. Rigel, N. vd.). *Kadife Karanlık*. İstanbul: Su Yayınevi 2. Basım. s. 193-260.

Özensel, Ertan (2003). "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer". erişim tarihi: 26.10.2016. http://ded.dem.org.tr/gorsel/pdf/ded-3-makale-9.pdf

Özgener, Şevki (2000). "Değer Yönetimi: İmalat Sanayiindeki Türk Yöneticilerin Yükselen Değerlerine İlişkin Bir Araştırma". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 1. Sayı: 1. s.173-191.

Özkalp, Enver (1987). *Sosyolojiye Giriş Dersleri*. Eskişehir: T. C. Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları.

Özlem, Doğan (2010). *Etik -Ahlak Felsefesi*. Ankara: Say Yayınları. 2. Baskı.

Öztekin, Ali, (2007). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Postman, Neil (2006). Teknopoli Yeni Dünya Düzeni. **(**Çev: Mustafa Emre Yılmaz). İstanbul: Paradigma Yayıncılık. 2. Baskı.

Poyraz, Hakan (2006). "Üniversitenin Görevi ve Ahlak Bilinci Üzerine Düşünceler". *Akademik İncelemeler Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt: 1. Sayı: 1. s. 71-76.

Reynaud, Jean-Daniel ve Bourdieu, Pierre (2014). "Bir Eylem Sosyolojisi Mümkün Müdür? (Çev:Ümit Tatlıcan)". *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 76. s.140-151..

Ringen, Stein (2010). *Demokrasi Neye Yarar? Özgürlük ve Ahlaki Yönetim Üzerine*. (Çev: Nurettin Elhüseyni). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ritzer, George (2011). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (Çev: Himmet Hülür). Ankara: De Ki Basım Yayım.

Sarıbay, Ali Yaşar (1998). *Siyasal Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları. 4. Basım.

Sarıca, Murat (1999). *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi. 8. Baskı.

Sartori, Giovanni (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. **(**Çev: Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan). Ankara: Yetkin Yayınları.

Schmitter, Philippe C. ve Karl, Terry L. (1999). "Demokrasi Nedir, Ne Değildir (Çev: Levent Gönenç)". (Ed. Atilla Yayla). *Sosyal ve Siyasal Teori*. Ankara: Siyasal Kitabevi. 2. Basım. s. 3-16.

Sezen, Saim (2000). *Seçim ve Demokrasi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları. 2. Basım.

Smith, Anthony, D. (1988). *Toplumsal Değişme Anlayışı*. (Çev: Ülgen Oskay). İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:45.

Stengl, Anton (2000). "Çok Kültürlü Toplum Demokratik Mi?". *Felsefelogos*. İstanbul: Bulut Yayınevi. Yıl: 3. Sayı: 11. s. 81-86. Bulut Yayınevi.

Swartz, David (2011). *Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. **(**Çev: Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şahin, Seval (2014). "1918'de Edebi Beğeni ve Bir Edebi Biçimin Ortaya Çıkışı". *Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. Sayı: 76. s. 417-431.

Şerif, Muzaffer (1985). *Sosyal Kuralların Psikolojisi*. (Çev: İsmail Sandıkçıoğlu). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Tanilli, Server (1982). *Devlet ve Demokrasi*. İstanbul: Say Kitap Pazarlama. 3. Basım.

Tezcan, Mahmut (1999). *Eğitim Sosyolojisi*. Ankara: Şafak Matbaacılık. 12. Baskı.

Tezcan, Mahmut (2012). *Sosyolojiye Giriş*. Ankara: Anı Yayıncılık. 7. Baskı.

Timur, Taner (2011). *Marksizm, İnsan ve Toplum, Balibar, Seve, Althusser, Bourdieu*. İstanbul: Yordam Kitap. 2. Basım.

Timuçin, Afşar (2000). "Demokrasi". *Felsefelogos*. İstanbul: Bulut Yayınevi. Yıl: 3. Sayı: 11. s. 41-50.

Tokgöz, Oya (2008). *Siyasal İletişimi Anlamak*. Ankara: İmge Kitabevi.

Touraine, Alain (1997). *Demokrasi Nedir?*. (Çev: Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Touraine, Alain (2002). *Modernliğin Eleştirisi*. **(**Çev:Hülya Tufan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 4. Baskı.

Touraine, Alain (2011). *Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?. (*Çev:Olcay Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. 4. Baskı.

Tuna, Muammer (2000). "Demokrasi Kültürü". *Felsefelogos*. İstanbul: Bulut Yayınevi. Yıl: 3. Sayı: 11. s. 119-126.

Turan, İlter (1996). *Siyasal Sistem ve Davranış*. İstanbul: Der Yayınevi. 2. Baskı.

Turner, Bryan S. (2003). *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. (Çev:İbrahim Kapaklıkaya). İstanbul: Anka Yayınları. 2. Basım.

Ülgen, Gülten (1997). *Eğitim Psikolojisi*. İstanbul: Alkım Yayınevi. 3. Baskı.

Ünsaldı, Levent ve Geçgin, Ercan (2013). *Sosyoloji Tarihi Dünya'da ve Türkiye'de*. Ankara: Heretik Yayıncılık. 2. Baskı.

Üste, R. Bahar (2011). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Vergin, Nur (2012). *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık. 5. Baskı.

Weber, Max (1985). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. **(**Çev:Zeynep Auroba). İstanbul: Hil Yayın.

Yaman, Ertuğrul (2012). *Değerler Eğitimi Eğitimde Yeni Ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları. 2. Baskı.

Yavaşgel**,** Emine (2014). *Özgürlüğün Siyaseti*. İstanbul: Derin Yayınları.

Yılmaz, Kürşad (2011). "Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerler ile Öğrenci Kontrol İdeolojilerine İlişkin Görüşleri Arasındaki İlişki". erişim tarihi: 28.09.2016. http://dergipark.ulakbim.gov.tr/uefad/article/viewFile/5000152492/5000138304

Yörükoğlu, Atalay (2000). *Gençlik Çağı*. İstanbul: Özgür Yayınları. 11. Basım.

Yürüşen, Melih (1994). *Ahlaki ve Siyasi Hoşgörü*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Zeylan, Umut, Sarp (2007). "Neden Gençlik?" (Ed. Zeylan, U. Sarp). *Eğitimin Değeri ve Gençlik Eğitimli İstanbul Gençlerinin Değerler Dünyası*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. s. 1-8.

EKLER

EK-1: ANKET FORMU

AÇIKLAMA: "Üniversite Gençliğinin Demokratik Değerlere Karşı Tutumları" başlıklı Yüksek Lisans tezimle ilgili anketime zaman ayırıp katkıda bulunmanızdan dolayı teşekkür ederim. İsminiz sorulmayacak, verdiğiniz yanıtlar tez çalışması dışında kimseyle paylaşılmayacaktır. Samimi yanıtlarınız için teşekkürler.

Muhammed Yıldırım

C.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi

I-Kişisel Bilgiler

1-Cinsiyetiniz?

1 ( ) Kadın 2 ( ) Erkek

2-Yaşınız?

1 ( ) 18-20 2 ( ) 21-23 3 ( ) 24-26 4 ( ) 27+

3-Fakülteniz? …….

5- Sizin ve ailenizin yaşadığı bölge neresidir?

1 ( )İç Anadolu 2 ( ) Marmara 3 ( ) Karadeniz 4 ( ) Akdeniz 5 ( )Doğu Anadolu

6 ( ) Güneydoğu Anadolu 7 ( ) Ege

6- Yaşamınızın büyük bölümü nerede geçti?

1 ( ) Büyük Kent 2 ( ) Kent 3 ( ) İlçe 4 ( ) Köy

7- Annenizin eğitim durumu nedir?

1 ( ) İlkokul 2 ( ) Ortaokul 3 ( ) Lise 4 ( ) Lisans 5 ( ) Lisansüstü

6 ( ) Okur yazar değil

8- Babanınız eğitim durumu nedir?

1 ( ) İlkokul 2 ( ) Ortaokul 3 ( ) Lise 4 ( ) Lisans 5 ( ) Lisansüstü

6 ( ) Okur yazar değil

9- Annenizin mesleği nedir?

1 ( ) Memur 2 ( ) İşçi 3 ( ) Esnaf 4 ( ) Diğer(belirtiniz).....

10- Babanızın mesleği nedir?

1 ( ) Memur 2 ( ) İşçi 3 ( ) Esnaf 4 ( ) Diğer(belirtiniz).....

11- Ailenizin ortalama aylık geliri nedir?

1 ( ) 1500 ve altı 2 ( ) 1501- 2500 arası 3 ( ) 2501-3500 arası

4 ( ) 3501- 4500 arası 5 ( ) 4501+

II- Aşağıdaki ifadeleri size en uygun olacak biçimde değerlendiriniz.

	Kesinlikle Katılmıyorum	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle Katılıyorum**
11- Herkes hayat tarzını seçmede özgüdür.					
12- Herkes sosyal alışkanlıklar (içki vb) ve aktivitelerinde (sinema, tiyatro) özgürdür.					
13- Herkes giyim tarzını seçmede özgürdür.					
14- Herkes eş seçiminde (dini, etnik, kültür farkı olsa da) özgür olmalıdır.					
15- Hoşgörülü olmak sosyal yaşamın vazgeçilmezidir.					

16. Farklı hayat tarzlarına karşı hoşgörülü olmak gerekir.					
17- Farklı (din, etnik, kültürel) kökenden insanlarla birlikte yaşamam beni rahatsız etmez.					
18- Benim gibi düşünmeyenlerin de ifade özgürlüğü olmalıdır.					
19- Farklı ideolojiye sahip olan birisiyle sabırla tartışabilirim.					
20- Devletin tüm kurumlarında vatandaşlara adil davranılmalıdır.					
21- Yasalar herkes için adil bir şekilde uygulanmalıdır.					
22- Yargının verdiği kararlar adil olmalıdır.					
23- Devletin kuruluşlarında (bürokrat, idareci, güvenlik güçleri gibi) tüm görevliler, işlerini yaparken tüm vatandaşlara adil davranmalıdır.					
24- Kanunlar herkes için eşit biçimde uygulanmalıdır.					
25- Herkese sosyal hayatta (eğitim, sağlık hizmetleri, iş bulma vb. konularda) eşit fırsatlar sunulmalıdır.					
26- Bir iş için eleman alınırken politik tercih, cinsiyet, dini, etnik köken vb. fark etmeksizin herkese eşit davranılmalıdır.					
27- Aynı işi yapan kadın ve erkekler eşit ücret almalıdır.					

	Kesinlikle Katılmıyorum	**Katılmıyorum**	**Kararsızım**	**Katılıyorum**	**Kesinlikle Katılıyorum**
28- Aile içinde evin yönetiminde alınan kararlarda kadın-erkek eşit olmalıdır.					
29- Ailede kız ve erkek çocuklara sunulan imkânlar eşit olmalıdır.					
30- Herkes, çoğunluktan farklı olsa bile, düşüncelerini ifade edebilmelidir.					
31- Siyasi iktidar yalnızca çoğunluğun değil azınlıkta olanların da haklarını korumalıdır.					
32- Her türlü inanışa sahip olanların dini ibadet yerleri olmalı ve dini ritüellerini yerine getirmelerine fırsat tanınmalıdır.					
33- Herkes kendi bayram, düğün, cenaze, yeme-içme vb. kültürel geleneklerini uygulayabilmelidir.					
34- Tüm vatandaşlar, istedikleri örgütlenmelere (parti, sivil toplum kuruluşu vb.) katılabilmelidir.					
35- Herkes, düşüncelerine uygun toplantı, gösteri, imza kampanyası gibi eylemleri gerçekleştirebilmelidir.					
36- Herkes, adaletsiz olduğuna inandığı yasaları barışçıl yöntemlerle protesto edebilmelidir.					

EK-2: ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Muhammed Yıldırım

Uyruğu : T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri : 18.10.1991 Sivas

e-posta : muhammedyildrim@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2014
Yüksek Lisans		

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı	KPDS ( )	ÜDS ( )	TOEFL ( )	EILTS ( )